

อภินันทนาการ

14128999

สภาพเศรษฐกิจสุโขทัย : ศึกษาจากหลักฐานโบราณคดี คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

0555

11 OCT 2006

HC445.59

ก 398 น

๕๖๒

วิทยานิพนธ์

ของ

กัญญา พงษ์ธนาภิรักษ์

ศูนย์หลักฐาน ทางประวัติศาสตร์

เลขทะเบียนที่ 71068

รับวันที่ 11 เดือน ต.ค. พ.ศ. ๒๕๕๒

เสนอขอมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ราชบุรี

เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้า

ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต

ตุลาคม 2532

คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยนเรศวร

วันลงทะเบียน 11 OCT 2006

เลขทะเบียน 05557

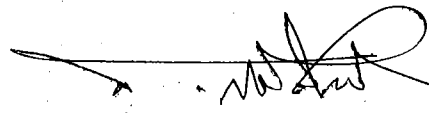
เลขเรียกหนังสือ IO 2435๕๕

0 398 น

๕๖๒

181

อาจารย์ที่ปรึกษาประจำตัวนิสิตได้พิจารณาพนธฉบับนี้แล้ว เห็นสมควรรับ
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาค้นคว้าหลักสฤทรวรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต ของมหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก ได้

.....อาจารย์ที่ปรึกษา

(รองศาสตราจารย์สมศักดิ์ ศรีสิงห์)

ประกาศคุณูปการ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จะสำเร็จได้ด้วยดี เพราะผู้เขียนได้รับความกรุณาจากท่านรองศาสตราจารย์สมคิด ศรีสิงห์ ซึ่งได้รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาและให้คำแนะนำ คอยควบคุมการทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จนสามารถสำเร็จจุล่งไปด้วยดี ผู้เขียนจึงขอกราบขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้ด้วย

ผู้เขียนขอขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่ ที่ได้ให้ความสนับสนุนช่วยเหลือทั้ง กำลังใจ กำลังทรัพย์ และหวังจะเห็นความสำเร็จของลูก ขอขอบคุณ พี่ ๆ กองวรรณคดี และประวัติศาสตร์ และเจ้าหน้าที่หน่วยศิลปากรที่ 3 จังหวัดสุโขทัย ที่ได้ให้คำแนะนำ และความช่วยเหลือในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้

อนึ่งผู้เขียนขอขอบพระคุณเจ้าหน้าที่แหล่งศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่าง ๆ ที่ได้ให้ความสะดวกในการค้นคว้าหนังสือและการ์ยืมเอกสาร เป็นอย่างดี และขอบคุณเพื่อน ๆ ทุกคนที่ช่วยให้คำปรึกษา ในการเขียนวิทยานิพนธ์ฉบับนี้จนกระทั่งสำเร็จลงได้ด้วยดี

กัลยา สุทธิมานุรักษ์

สารบัญ

บทที่	หน้า
บทนำ	1
1. วัตถุประสงค์ในการศึกษาค้นคว้า	2
2. ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า	2
3. ขอบเขตการศึกษา	2
4. สมมุติฐานของการศึกษาค้นคว้า	2
5. วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า	3
6. แหล่งการศึกษาค้นคว้า	3
บทที่ 1 ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจสมัยสุโขทัย	4
1.1 อาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัย	4
1.2 ลักษณะเมืองสุโขทัย	16
1.3 ทรัพยากรธรรมชาติของเมืองสุโขทัย	21
บทที่ 2 ลักษณะทางการเกษตรกรรมในสมัยสุโขทัย	26
2.1 ปัจจัยทางการเกษตรกรรม	28
2.1.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์และลักษณะดิน	28
2.1.2 ลักษณะแหล่งน้ำของเมืองสุโขทัย	33
2.1.3 ลักษณะแรงงานและประชากรในสมัยสุโขทัย	40
2.1.4 นโยบายส่งเสริมการเกษตรกรรมของผู้ปกครอง	48
2.2 ลักษณะการเกษตรกรรมแต่ละประเภท	52
2.2.1 การเพาะปลูก	52
2.2.2 การเกษตรกรรมอื่น ๆ	59
บทที่ 3 การอุตสาหกรรม	61
3.1 การอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผา	61
3.2 กำเนิดของอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบสังคโลกสมัยสุโขทัย	71

บทที่	หน้า
3.3 การหล่อโลหะในสมัยสุโขทัย	82
3.3.1 การหล่อโลหะสำริด	82
3.3.2 การถลุงเหล็กและหล่อเหล็ก	85
3.4 การทอผ้าสมัยสุโขทัย	88
บทที่ 4 การค้าสมัยสุโขทัย	89
4.1 การค้าสังคโลก 1	92
4.2 การค้ากับจีน 2	95
4.3 การค้ากับชาติต่าง ๆ 2	97
4.4 เงินตราในสมัยสุโขทัย 4	100
4.5 การพัฒนาทางการค้าในสมัยพ่อขุนรามคำแหง 2	103
4.5.1 ทรงใช้เมืองสุโขทัยเป็นเมืองที่มีการค้าเสรี	104
4.5.2 ทรงยกเว้นภาษีจกอบ	104
4.5.3 ทรงขยายพระราชอาณาเขตและแสดงแสนยานุภาพ เพื่อคุมเส้นทางเศรษฐกิจ	104
4.5.4 ทรงส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศ	105
4.6 เส้นทางทางการค้าและการคมนาคม 3	105
4.6.1 ช่วงการคมนาคมติดต่อกภายในเมืองและเมือง ลูกหลวง	105
4.6.2 ช่วงจากเมืองลูกหลวงไปอาณาจักรอื่น	108
4.6.3 เส้นทางขนส่งทางน้ำจากสุโขทัยไปยังอ่าวไทย	109
4.6.4 เส้นทางการค้ากับต่างประเทศ	111
บทสรุป	113
บรรณานุกรม	119
บทคัดย่อ	126
ประวัติย่อของผู้เขียน	129

สารบัญตาราง

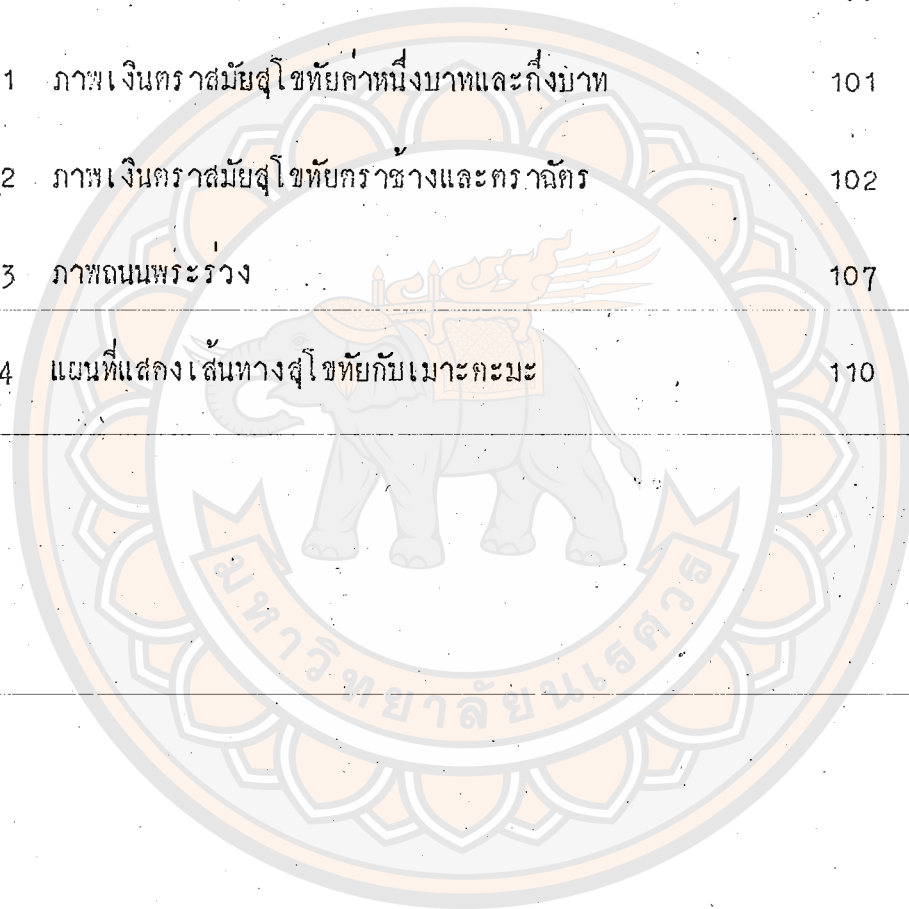
	หน้า
ตารางที่ 1 ตารางแสดงการเปรียบเทียบสภาพความเป็นอยู่ของสัตว์แต่ละชนิด	22
ตารางที่ 2 ตารางแสดงการเปรียบเทียบการคำนวณอายุด้วยวิธี C . 14	42
ตารางที่ 3 ตารางแสดงสัณฐานกนและปริมาณภาชนะกนเขาในกน	44
ตารางที่ 4 ตารางแสดงการชุกคณชั้นกนทางโบราณคดี	72
ตารางที่ 5 วัฒนาการอักษรไทย	77

สารบัญภาพ

	หน้า	
ภาพที่ 1	ผังบริเวณเมืองสุโขทัยเก่า	27
ภาพที่ 2	สตรีคองส์ หรือ ท่านบพระร่วง	32
ภาพที่ 3	ภาพผังแสดงท่านบหมายเลข 1 ถึงหมายเลข 7	35
ภาพที่ 4	ภาพท่อส่งน้ำในสมัยสุโขทัย	37
ภาพที่ 5	ภาพถ่ายเส้นแสดงประเภทท่อส่งน้ำในสมัยสุโขทัย	38
ภาพที่ 6	ภาพแหล่งเตาเผาเมืองเก่าศรีสุชนาลัย	63
ภาพที่ 7	ภาพขามสังคโลกเคลือบลายปลา	64
ภาพที่ 8	ภาพขามสังคโลกเคลือบลายกัจจกร	65
ภาพที่ 9	ภาพตุ๊กตาสังคโลกรูปคน	66
ภาพที่ 10	ภาพตุ๊กตาสังคโลกรูปสัตว์	67
ภาพที่ 11	ภาพเตาเผาด้วยขาม เตาทุเรียงบ้านเกาะน้อย เมืองศรีสุชนาลัย	69
ภาพที่ 12	ภาพถ่ายเส้นรูปคัลและแปลนเตาเผาด้วยขามทุเรียง เมืองสุโขทัย	70
ภาพที่ 13	กราฟแสดงอุณหภูมิในการหลอมโลหะต่าง ๆ	75
ภาพที่ 14	ภาพถ่ายเส้นภาชนะที่ปรากฏอักษรสมัยพระยาดีไท	81
ภาพที่ 15	ภาพถ่ายเส้นเจดีย์สัมฤทธิ์จำลอง	83
ภาพที่ 16	ภาพถ่ายเส้นมณฑปสัมฤทธิ์จำลอง	84

	หน้า
ภาพที่ 17 ภาพอาวุธเหล็ก	86
ภาพที่ 18 ภาพตะปู	87
ภาพที่ 19 ภาพเครื่องเคลือบสมัยราชวงศ์หยวน	96
ภาพที่ 20 แผนที่แสดงเส้นทางการค้าและแหล่งพบสิ่งคโลกไทย	99
ภาพที่ 21 ภาพเงินตราสมัยสุโขทัยค้ำหนึ่งบาทและกึ่งบาท	101
ภาพที่ 22 ภาพเงินตราสมัยสุโขทัยคราช้างและคราฉัตร	102
ภาพที่ 23 ภาพถนนพระร่วง	107
ภาพที่ 24 แผนที่แสดงเส้นทางสุโขทัยกับเมาะกะมะ	110

1. วัตถุประสงค์ในการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ดังต่อไปนี้คือ

- 1.1 รวบรวมหลักฐานทางโบราณคดีที่จะเป็นข้อมูลในการอธิบายสภาพเศรษฐกิจสมัยสุโขทัย
- 1.2 ศึกษาถึงสภาพทางเศรษฐกิจของสุโขทัย อันได้แก่ สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ การเกษตรกรรม การอุตสาหกรรม การค้าและการคมนาคม
- 1.3 ศึกษาถึงนโยบายของกษัตริย์สุโขทัยในการทรงแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ และทรงส่งเสริมทางเศรษฐกิจของสุโขทัย
- 1.4 ศึกษาถึงสภาพทางสังคม และการเมืองสมัยนั้นที่มีผลต่อสภาพทางเศรษฐกิจ

2. ความสำคัญของการศึกษาค้นคว้า

- 2.1 ผลของการศึกษาค้นคว้า เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาประวัติศาสตร์เศรษฐกิจสมัยโบราณของไทยให้กว้างขวางในโอกาสต่อไป
- 2.2 ผลของการศึกษาค้นคว้าจะช่วยทำให้กระจ่างเกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจของชาวไทยในสมัยสุโขทัย

3. ขอบเขตการศึกษา

ในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้ได้กำหนดขอบเขตเป็นการศึกษาถึงสภาพเศรษฐกิจสมัยสุโขทัย ในช่วงที่อาณาจักรสุโขทัยมีเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี

4. สมมุติฐานของการศึกษาค้นคว้า

- 4.1 สภาพเศรษฐกิจมีส่วนสำคัญที่ทำให้อาณาจักรสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองขึ้นมา แม้จะเพียงแต่ 200 ปี แต่สุโขทัยก็มีความสำคัญในด้านต่าง ๆ มากมาย
- 4.2 การขุดค้นและสำรวจทางด้านโบราณคดีที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบันนี้ มีส่วนสำคัญทางด้านหลักฐานในการอธิบายสภาพเศรษฐกิจของสุโขทัยเป็นอย่างมาก

5. วิธีดำเนินการศึกษาค้นคว้า

ในการศึกษาที่ผู้เขียนได้อาศัยการวิเคราะห์ข้อมูลทางโบราณคดีที่ได้อันพบในปัจจุบันเป็นหลัก พร้อมทั้งศึกษาข้อมูลจากเอกสารชั้นต้น (Primary Sources) คือ ศิลาจารึก และยังใช้ข้อมูลจากเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาเศรษฐกิจสมัยสุโขทัย รวมทั้งอาศัยข้อมูลที่เป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Sources) ประกอบเพื่อจะให้ได้ผลของการศึกษาถูกต้องและสมบูรณ์

การศึกษาค้นคว้าดำเนินการตามวิธีการทางประวัติศาสตร์ (Historical Approach) เป็นการเขียนแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Discription) โดยยึดถือหลักความเป็นกลางในการเขียนให้มากที่สุด

6. แหล่งการศึกษาค้นคว้า

- 6.1 หอสมุดแห่งชาติ
- 6.2 หอสมุดมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก
- 6.3 ศูนย์หลักฐานประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก
- 6.4 หอสมุดวิทยาลัยครูพิบูลสงคราม พิษณุโลก
- 6.5 หอสมุดประชาชน จังหวัดพิษณุโลก

ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจสมัยสุโขทัย

1.1 อาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัย

พ่อขุนศรีนาวนำถมเป็นกษัตริย์ครองเมืองสุโขทัยมีพระโอรสคือพ่อขุนผาเมือง ครองอยู่เมืองราก เมื่อพ่อขุนศรีนาวนำถมเสด็จสวรรคต เมืองสุโขทัยจึงขาดผู้ปกครอง ขอมสมาคโขลยล่ำพงไค้เข้ายึดครองเมืองสุโขทัย พ่อขุนผาเมืองได้ร่วมมือกับพ่อขุนบาง กลางท้าว เจ้าเมืองบางยาง* ซึ่งเป็นพระสหายรบชนะขับไล่ขอมสมาคโขลยล่ำพงไค้ ออก ไปจากเมืองสุโขทัยได้สำเร็จ ผู้ที่มีสิทธิ์ครองเมืองสุโขทัยควรเป็นพ่อขุนผาเมือง เพราะ สืบเชื้อสายโดยตรง แต่พ่อขุนผาเมืองกับไปอภิเษกพ่อขุนบางกลางท้าวเป็นเจ้าเมืองสุโขทัย พร้อมทั้งมอบชื่อ "ศรีอินทราทิตย์" ซึ่งเป็นชื่อของคนให้ด้วย และตนเองกลับไปครอง เมืองรากตามเดิม ¹ ในการที่พ่อขุนบางกลางท้าวเมื่อขึ้นครองราชสมบัติมีพระนามว่า ² พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ครองเมืองสุโขทัยจึงเท่ากับเป็นกษัตริย์อาณาจักรสุโขทัย และ ² ราชวงศ์พระร่วง

ในช่วงสมัยที่พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ขึ้นครองราชสมบัติที่เมืองสุโขทัยใหม่ ๆ นั้น อาณาเขตของอาณาจักรมีไม่มากนัก เนื่องจากพระองค์เพิ่งจะได้รับการอภิเษกใหม่ ๆ ประกอบกับพระองค์ไม่ได้สืบเชื้อสายโดยตรงจากพ่อขุนศรีนาวนำถม จึงมีหลายเมืองที่ไม่ ยอมรับอำนาจเมื่อพิจารณาจากข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 1 และทฤษฎีของศาสตราจารย์

* พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ ทรงมีพระนามเดิมก่อนขึ้นครองราชสมบัติที่เมืองสุโขทัย ว่า พ่อขุนบางกลางท้าว ซึ่งแต่เดิมอ่านพระนามผิดเป็นพ่อขุนบางกลางท่าว ดู ประเสริฐ วัฒนศรี "เรื่องเกี่ยวกับจารึกสุโขทัย" รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคม สมัยสุโขทัย หน้า 45

¹ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 2" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 หน้า 36-39

² สิ้นชัย กระบวนแสง ประวัติศาสตร์สุโขทัย หน้า 3 และ ศรี อมาตยกุล "ประวัติศาสตร์สุโขทัย" คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. 2503 หน้า 175

คร. ประเสริฐ ๗ นคร ที่ว่า ศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพ่อขุนรามคำแหงจะกล่าวถึงเมือง
ที่อยู่ใกล้สุโขทัยก่อนและไกลออกไปตามลำดับก็จะได้ว่า เมืองสระหลวง เมืองคนที
เมืองฉอด เมืองแพว เป็นเมืองที่อยู่ใกล้กรุงสุโขทัยมากที่สุด ทั้งสี่ทิศที่ถูกพ่อขุนรามคำแหง
ปราบ ดังนั้นเมืองทั้งสี่คงจะเป็นอิสระอยู่เมื่อพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ขึ้นครองราชสมบัติใหม่ ๆ
โดยเฉพาะเมืองฉอด ซึ่งมีหลักฐานว่าเป็นอิสระอยู่ เพราะขุนสามชนเจ้าเมืองฉอดยก
กองทัพมาตีเมืองตากในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์³ ในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์พระราช
อาณาเขตจึงน่าจะมาถึงนี้ คือ ทางทิศตะวันออกถึงเมืองสระหลวง* ทิศใต้ถึงเมืองคนที**
ทิศเหนือถึงเมืองแพว ทางทิศตะวันตกถึงเมืองฉอด*** อาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัย

³ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 1" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1
หน้า 17, ประเสริฐ ๗ นคร ล.ก หน้า 39 และ สิ้นชัย กระบวนแสง
ล.ก หน้า 19

* สระหลวงน่าจะเป็นเมืองที่อยู่สูงกว่าสองแคว หรือมีฉนวนั้นสระหลวงกับสอง-
แควต้องเป็นเมืองแยกกัน ดู สำนักนายกรัฐมนตรี ล.ก หน้า 31 และ
ประเสริฐ ๗ นคร น.ก

** คนที่หมายถึงบ้านโคกอยู่ทางฝั่งตะวันออกของแม่น้ำปิง อำเภอเมือง จังหวัด
กำแพงเพชร ดู สำนักนายกรัฐมนตรี ล.ก หน้า 32

*** เมืองฉอดเป็นชื่อเมืองโบราณตั้งอยู่ริมแม่น้ำเมย แถบอำเภอแม่สอด จังหวัด
ตาก ดู ล หน้า 27 ทั้งนี้เนื่องจากว่าได้ปรากฏร่องรอยชุมชนโบราณที่ทำสองยาง
ริมแม่น้ำเมย ซึ่งไปสอดคล้องกับหลักศิลาจารึกหลักที่ 2 ที่กล่าวถึงเมืองฉอดว่าอยู่ห่าง
จากเมืองสุโขทัยไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ สองหมื่น...สี่พันยาม ดู สำนักนาย-
กรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 2" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 หน้า 36-37 ซึ่งคำว่า
"พยายาม" ในจารึกหลักที่ 2 แผลงมาจากคำว่า "วยายาม" ในภาษาสันสกฤต ซึ่งตรง
กับคำว่า "Fathom" ในภาษาอังกฤษ กับคำว่า "วา" ในภาษาไทย

จึงมีเมืองใหญ่ ๆ แต่เพียงเมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชชนาลัย และเมืองชากังราว⁴

การที่จะทำให้อาณาจักรสุโขทัยเข้มแข็ง มั่นคง กษัตริย์ของอาณาจักรสุโขทัย จำเป็นที่จะต้องรวบรวมเมืองเล็กเมืองน้อยที่แยกตัวเป็นอิสระให้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรสุโขทัย เพราะการได้เมืองต่าง ๆ มาเป็นเมืองขึ้นนั้นทำให้อาณาจักรสุโขทัย ได้กำลังคน ดินแดน และทรัพย์สิน ดังคำในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวไว้ว่า "ดูไปบ้านที่เมือง ไค้ช้าง ไค้วง ไค้บัว ไค้นาง ไค้เงื่อน ไค้ทอง"⁵ ดังนั้นในสามรัชกาลแรก คือ รัชสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนบานเมือง พ่อขุนรามคำแหง จึงเป็นสมัยที่อาณาจักรสุโขทัยต้องรบพุ่งเพื่อขยายดินแดนโดยมีพ่อขุนรามคำแหง เป็นกำลังสำคัญในการตีเมืองต่าง ๆ ไว้ในอาณาจักร

ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงอาณาจักรสุโขทัยได้ขยายออกไปกว้างขวางที่สุด ซึ่งในจารึกหลักที่ 1 ได้กล่าวถึงพระราชอาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยไว้ดังนี้⁶ คือ ทางทิศเหนือได้แผ่อาณาเขตขึ้นไปจนถึงเมืองหลวงพระบาง* มีเมืองต่าง ๆ ในพระราชอำนาจ คือ เมืองแพร่ เมืองม่าน** เมืองพลัว*** ทางทิศใต้

⁴ กรมศิลปากร เรื่องพระร่วง, เที้ยวเมืองพระร่วง, คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย, สุภาภิตพระร่วง, ไครภูมิพระร่วง หน้า 10 และพลโท คำเนียร เลชะกุล "ประเทศไทยเริ่มค้นที่สุโขทัย" อนุสาร อ.ส.ท ปีที่ 18 ฉบับที่ 3 (ตุลาคม 2520) หน้า 76

⁵ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 1" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 หน้า 18

⁶ ก หน้า 26

* ก ในศิลาจารึกหลักที่ 1 จารึกว่าเมืองชวา

** เมืองม่านเป็นชื่อเมืองโบราณอยู่ระหว่างจังหวัดแพร่กับน่าน ก กรมศิลปากร ศิลาจารึกสุโขทัยหลักที่ 1 หน้า 27

*** เมืองพลัวปัจจุบัน คือ อำเภอบึง จังหวัดน่าน ก สำนักนายกรัฐมนตรี ล.ก หน้า 32

พระองค์ได้แผ่ขยายพระราชอำนาจลงไปในแหลมมลายู ซึ่งมีเมืองต่าง ๆ ในอำนาจ
ได้แก่ เมืองคนที เมืองพระบาง* เมืองแพรง** เมืองสุพรรณภูมิ*** เมืองราชบุรี
เมืองเพชรบุรี เมืองนครศรีธรรมราช และเมืองต่าง ๆ ในแหลมมลายู**** ทางทิศ
ตะวันออกทรงแผ่อาณาเขตไปถึงเมืองเวียงจันทน์ และเมืองเวียงคำ โดยมีสละหวง

- * ก เมืองพระบางเป็นชื่อเมืองนครสวรรค์ในสมัยโบราณ
** ก เมืองแพรงเป็นชื่อเมืองสุพรรณบุรี จังหวัดชัยนาท
*** ก เมืองสุพรรณภูมิเป็นชื่อเมืองโบราณอยู่บริเวณจังหวัดสุพรรณบุรีปัจจุบัน
**** ก การแผ่พระราชอำนาจลงไปในแหลมมลายู มีผู้คิดว่าอาณาจักรสุโขทัยไม่น่า

ที่จะตีได้ตลอดแหลมมลายู เพราะระยะทางไกลเกินกว่าที่อาณาจักรสุโขทัยจะแผ่เข้าไป
ถึง ภูมิประเทศก็กันดาร และไม่มีกองทัพเรือสำหรับรบทางทะเล นอกจากนี้การที่มลายู
ร้องเรียนทางเมืองจีนในปี พ.ศ. 1838 และต่อ ๆ มาว่าถูกชาวสุโขทัยรังแกอยู่เสมอ
และจักรพรรดิจีนทรงห้ามปรามอาณาจักรสุโขทัยมิให้รังแกมลายู แต่ก็มีผู้คิดว่าอาณาจักร
สุโขทัยมีอำนาจลงไปตลอดแหลมมลายู คือ เป็นไปได้ที่สุโขทัยร่วมมือกับนครศรีธรรมราช
คืออาณาจักรศรีวิชัยจนหมดอำนาจไปจากแหลมมลายู สำหรับการแผ่ขยายอำนาจอาณาเขต
ลงไปทางใต้นั้นพ่อขุนรามคำแหงคงจะแผ่ขยายอาณาเขตไปในลักษณะแบบกบกระโคค
คือ ลักษณะจากมีอำนาจเมืองหนึ่งไปสู่อีกเมืองหนึ่ง แบบการยอมรับอำนาจของพ่อขุนราม
คำแหง และมีผู้ให้ความคิดเห็นว่า การไปโจมตีทางใต้มลายูของพ่อขุนรามคำแหง อาจ
จะเป็นกองทัพท้องถิ่น ซึ่งมีผู้ให้ความคิดเห็นว่า ท่านมาประทับที่เมืองเพชรบุรีคือยบฏซากการ
รบ ดู คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร รายงานผลการสัมมนาสังคโลกที่อำเภอ
ไทยกับการวินิจฉัยปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในสมัยสุโขทัย หน้า 84

สองแคว** เมืองสุμβαจาย** เมืองสคา*** ไว้ในอำนาจ สำหรับทางทิศตะวันตก
อาณาเขตไปจรดทะเลเบงกอล⁷ มีเมืองหงสาวดี**** เมืองฉอก อยู่ในอำนาจ

เมื่อทราบถึงพระราชอาณาเขตของพ่อขุนรามคำแหงในหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 แล้วแสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีอำนาจเหนือหัวเมืองที่ขึ้นต่อขอมในแถบจุ่มแม่น้ำโขง และจุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาบางส่วนเท่านั้น จากการตั้งข้อสังเกตของสมเด็จพระยาคำรง ราชานุภาพ ที่กล่าวว่า การที่ในศิลาจารึกไม่กล่าวถึงเมืองละโว้ และเมืองอื่น ๆ ที่เคย เป็นเมืองขึ้นขอมอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ จึงสันนิษฐานว่าเมืองต่าง ๆ ทางนั้นตั้งแต่ เมืองนครราชสีมาลงมาทางใต้ และเมืองที่อยู่ในลุ่มแม่น้ำสักทางข้างใต้ ตลอดไปจนถึง เมืองปราจีนบุรี และเมืองตามชายทะเลทางฝั่งตะวันออกจะมีได้รวมเข้าไปในราชอาณาจักร- เขตกรุงสุโขทัย⁸ ซึ่งการขยายอาณาเขตของพ่อขุนรามคำแหงพระองค์ทรงใช้ทั้งวิธีสงคราม และสันติวิธี

การขยายอาณาเขตโดยวิธีสงคราม พ่อขุนรามคำแหงทรงเป็นแม่ทัพยกกองทัพ ไปปราบเมืองต่าง ๆ ที่ไม่ยอมอ่อนน้อม (ดังคำจารึกที่ว่า "ดูไปที่บ้านทเมือง ไคร้างไค

**สองแควเป็นชื่อเมืองพิษณุโลกสมัยโบราณ ดู สำนักนายกรัชมন্ত্রী ล.ค

หน้า 31

**จุมบาจาย คือ เมืองหล่มเก่า อยู่แถบจุ่มแม่น้ำป่าสัก

***ดู หน้า 32 เมืองสคาเป็นชื่อเมืองโบราณอยู่แถวจุ่มแม่น้ำป่าสัก

⁷ สิ้นชัย กระบวนแสง ล.ค หน้า 35

****หงสาวดี คือ เมืองพะโค (Pegu) ในประเทศพม่าปัจจุบัน

⁸ กรมศิลปากร. เรื่องพระร่วง, เที้ยวเมืองพระร่วง, คำอ่านและคำแปลจารึก

สุโขทัย, สุภามิตรพระร่วง, ไครภูมิพระร่วง หน้า 13 แต่บันทึกของรูดากวนซึ่งเป็นทูต ของมองโกลที่ไปกัมพูชาเมื่อปี พ.ศ. 1839 กล่าวว่า "ในสงครามกับชาวสยามเมื่อเร็ว ๆ นี้ ประชาชนชาวเขมรจำเป็นต้องรพพุ่ง และบ้านเมืองของเขมรก็ถูกโจมตีแตกสลายไป ลื่น" ดู ยอร์ช เซเคซ์ ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน แปลโดย ปญญา บริสุทธิ์ หน้า 112-113

งวง ไค้ปัวไค้นาง ไค้เงื่อนไค้ทอง" และ "อาจปราบฝูงข้าเล็ก มีเมืองกว้างขวางหลาย"⁹
 ส่วนการขยายอาณาเขตด้วยสันติวิธีเป็นวิธีการที่ทำให้อาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัย
 ขยายออกได้อย่างกว้างขวาง โดยที่เมืองสุโขทัยไม่ต้องทำสงคราม ดังข้อความใน
 ศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่า "คนใดซึ่งมาหาพาเมืองมาสู่ช่วยเหลือเพื่อกู้ มันมีช้าง
 บ่มีม้า บ่มีปั่วบ่มีนาง บ่มีเงื่อนบ่มีทอง ให้แก่มัน ช่วยมันดวงเป็นบ้านเป็นเมือง ไค้รำเสือก
 ข้าเสือก หัวฟุงหัวรบก็ดี บ่ขายดี"¹⁰ ซึ่งจะเห็นได้ว่าพ่อขุนรามคำแหงในนโยบายขยาย
 อาณาเขตโดยทรงประกาศให้ความช่วยเหลือแก่เจ้าเมืองของหัวเมืองต่าง ๆ ที่ยอม
 อ่อนน้อม และทรงให้ความเมตตาแก่ผู้ที่อ่อนแอกว่า จึงปรากฏว่ามีหัวเมืองจำนวนมากที่
 มาอ่อนน้อมเป็นเมืองขึ้น* นอกจากนี้พ่อขุนรามคำแหงยังทรงใช้วิธีการสนับสนุนให้พระ-
 ญาติของพระองค์ได้เป็นใหญ่ในดินแดนที่พระองค์ต้องการ โดยใช้กำลังทหารของเมือง
 สุโขทัยเพียงเล็กน้อย หรืออาจไม่ต้องใช้กำลังทหารของเมืองสุโขทัยเลย** ตัวอย่างที่

⁹ สำนักนายกรัฐมนตรี ล.ก หน้า 18,26

¹⁰ ล หน้า 19

* ในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่า "หังมากาวลาวและไทย เมืองไค้ห้าฟ้า...
 ไทยชาวอุซาวของมาออก" ล หน้า 25 "มา" เป็นชนชาติไทยที่น่าจะอยู่ที่
 เมืองน่านลงมา "กาว" เป็นชนชาติไทยในจังหวัดแพร่ จังหวัดน่าน ดังปรากฏในจารึก
 หลักที่ 45 เรียกยี่บรรพบุรุษราชวงศ์น่านว่า "คำหงศ์กาว" "ลาว" เป็นชนชาติไทยใน
 ประเทศลาวปัจจุบัน "ชาวอุซาวของ" เป็นผู้ที่อยู่คามริมแม่น้ำอุ และแม่น้ำโขง ล หน้า 31

** พ่อขุนรามคำแหงทรงเป็นญาติกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชคั้งนั้นพระองค์
 อาจร่วมมือกับพระยานนครศรีธรรมราชที่อาณาจักรศรีวิชัยจนหมดอำนาจไปจากแหลมมลายู
 สำหรับกำลังทหารอาจจะ เป็นกองทัพท้องถิ่น ซึ่งพระเจ้ารามคำแหงอาจจะส่งแม่ทัพไป
 คอยประสานงาน ซึ่งศาสตราจารย์ออร์ซ เซเคซ ว่าพระองค์มาประทับที่เมืองเพชรบุรี
 บัญชาการรบ ล สำนักนายกรัฐมนตรี ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 15 และ
 คณะโบราณคดี ล.ก หน้า 18-35 ในคราวที่มะกะโทตอนที่จะได้ครอบครองเมือง
 เมาะตะมะก็มีคำรวจวังเจ็ดสิบคนของเมืองสุโขทัยช่วยเหลือ ล เจ้าพระยาพระคลัง(หน)
ราชธานีราช หน้า 10-16

เห็นได้ชัดก็คือ การที่พ่อขุนรามคำแหงทรงสนับสนุนมะกะโท ซึ่งเป็นบุตรของมะปะนายซึ่งเป็นพ่อค้าใหญ่อยู่บ้านเกาะวาน แขวงเมืองเมะตะมะ ได้เข้ามารับราชการในเมืองสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ต่อมาได้ลักลอบพานางเทพสุคาสร้อยคาวราชธิดาของพ่อขุนรามคำแหงมาอยู่ที่เกาะวาน แขวงเมืองเมะตะมะ พ่อขุนรามคำแหงก็มิได้ทรงขัดขวาง เมื่อมะกะโทได้เมืองเมะตะมะแล้วก็ได้ยอมอ่อนน้อมส่งเครื่องราชบริภค พ่อขุนรามคำแหงทรงพระราชทานนามแก่มะกะโทว่า พระเจ้าฟ้ารั่ว พร้อมกับเครื่องเบญจราชกุธภัณฑ์¹¹ ซึ่งจะเห็นได้ว่าการที่มะกะโทได้ราชธิดา ได้คำรวจวัง ได้รับพระราชทานนาม ได้เบญจราชกุธภัณฑ์จากพ่อขุนรามคำแหงนั้นล้วนเป็นสิ่งสนับสนุนให้มะกะโทได้เป็นใหญ่ในหัวเมืองมอญ จึงทำให้อาณาจักรสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมีทางคมนาคมออกทะเลเบงกอลได้

การขยายอาณาเขตลงทางใต้ในแหลมมลายูก็มีหลักฐานว่าพระองค์ทรงเป็นญาติกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช* และพระองค์คงสนับสนุนจนทำให้อาณาเขตของเมืองนครศรีธรรมราชขยายออกไปทางช่องแคบมะละกาซึ่งเท่ากับว่าอาณาจักรสุโขทัยมีอาณาเขตขยายออกไปด้วย

สิ่งที่น่าสังเกตเกี่ยวกับการขยายพระราชอาณาเขตของพ่อขุนรามคำแหงนั้นก็คือ พระองค์ไม่สามารถจะขยายพระราชอาณาเขตไปทางทิศเหนือมากนักทั้งนี้เพราะกินแดนทางเหนือส่วนมากตกอยู่ภายใต้การขยายอำนาจของพระสหายของพระองค์ คือ พ่อขุนเม็งราย และพ่อขุนงำเมือง พ่อขุนเม็งรายเป็นเจ้าเมืองเชียงราย ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. 1839 ได้ย้ายราชธานีมาอยู่ที่เชียงใหม่ สำหรับพ่อขุนงำเมืองเป็นเจ้าเมืองพะเยา ทั้งสองพระองค์ทรงเป็นพระสหายร่วมน้ำสาบานกับพ่อขุนรามคำแหง โดยเฉพาะพ่อขุนงำเมืองเป็นศิษย์เทพอสีคฤยควัน และสุดท้ายที่เมืองละโว้ เช่นเดียวกับพ่อขุนราม

* คำานานพื้นเมืองเชียงใหม่ กล่าวถึงพ่อขุนรามคำแหงว่าทรงเป็นญาติกับเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ดู สำนักนายกรัฐมนตรีน.ก.

คำแห่ง¹² นอกจากนี้พระองค์ไม่ไต่ถ้อยถึงในศิลาจารึกเลยว่าพระองค์มีอำนาจเหนือดินแดนเมืองอโยธยาซึ่งเป็นญาติของพระองค์และมีอำนาจกับกำลังทหารทัณฑ์เดียวกับพระองค์*

พ่อขุนรามคำแหงทรงสวรรคตในปี พ.ศ. 1841 ซึ่งคณะทูตสุโขทัยไปจีนเมื่อ พ.ศ. 1841 ซึ่งหลักฐานจีนระบุว่าหัวหน้าคณะทูตเป็นรัชทายาทของกษัตริย์สุโขทัย ใ้ถ้อยเชิญพระราชสาส์นกราบทูลจักรพรรดิว่า "เมื่อพระราชบิดาขึ้นครองราช (จักรพรรดิ) พระราชทนต์อนม้า บังเหียนขาว ม้าขาว และเสื่อค่ายกรองทอง จึงขอพระราชทานสิ่งของดังกล่าวเช่นกัน"¹³ แสดงว่าพ่อขุนรามคำแหงสวรรคตในปี พ.ศ. 1841 เมื่อพ่อขุนรามคำแหงสวรรคตเมืองต่าง ๆ ที่เข้มแข็งก็ไม่ยอมขึ้นต่อสุโขทัยอีกต่อไป ดังคำในศิลาจารึกหลักที่ 3 กล่าวว่า "เมื่อชั่วพระยารามราช... กว้างขวางรอดทุกแห่ง... เม...¹⁴ ..ทุกแห่งเพื่อพ่อลูกพ่อ... เป็นเจ้าเป็นขุนอยู่บ้านเมืองชาก... หลายนั้นหลายทอนแชนว..."

หลังจากที่พ่อขุนรามคำแหงสวรรคตกษัตริย์ครองราชสมบัติที่เมืองสุโขทัยสืบต่อมาอีกสามพระองค์จึงจะถึงสมัยพระยาฉลิไท ไ้แก่ พระยาใส(ณรงค์)สงคราม พระยาเลอไท และพระยาสุวันนาคม) แต่มีบางท่านกล่าวว่าพระยาใส(ณรงค์)สงคราม ไม่ได้เป็นกษัตริย์ คงจะเป็นไ้แค่ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินหรือรองเมืองแทนยุวกษัตริย์องค์ใดองค์

12

ก หน้า 16 และพระยาประชาภิจักรจักร (แหม่ มุนนาค) พงศ์าวการ

โยนก หน้า 9

* พ่อขุนรามคำแหงเป็นญาติกับพระยาศรีอยุธยา ดู สำนักนายกรัฐมนตรี้

ล.ก หน้า 15

13

สืบแสง พรหมบุญ "ความสัมพันธ์ระหว่างสุโขทัยกับจีนและข้อคิดบางประการเกี่ยวกับการเมืองสุโขทัย" รายงานผลการสัมมนาสังคโลกใ้่อ่าวไทยกับการวิจัฉัยปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในสมัยสุโขทัย หน้า 107

14

สำนักนายกรัฐมนตรี้ "ศิลาจารึกหลักที่ 3" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 67-68

หนึ่ง เพราะในจารึกวัดพระมหาธาตุ(หลักที่ 8 หรือ หลักที่ 45) ทุกชื่อที่เป็นนักษัตรีย
เมืองสุโขทัยจะมีคำว่าปู่พระยาน่านน้ำแต่พอถึงชื่อปู่ไสส...สงครามไม่มีคำว่าพระยา¹⁵
ภายหลังพ่อขุนรามคำแหงสวรรคตจนถึงสมัยก่อนพระยาลิไทครองราชสมบัติ ไม่ปรากฏ
หลักฐานแน่ชัดว่าอาณาจักรสุโขทัยมีอาณาเขตเหลืออยู่เท่าใด

ในสมัยพระยาลิไทมีหลักฐานจากศิลาจารึกที่กล่าวถึงการรวบรวมอาณาจักร
ของพระองค์ไว้ดังนี้ ศิลาจารึกหลักที่ 8 ด้านที่ 3 กล่าวว่า "เมืองเหนือน่านน้ำจนถึงแดน
เจ้าพระญามากองเจ้าเมืองน่านเมืองพลัว...เมืองไต้มน่านน้ำจนถึงแดนเจ้าพระยามหาส...า
ผู้น้อง เมืองตะวันออกเก็งของพระยาท้าวพารุอม" ด้านที่ 4 กล่าวว่า "อยู่ในสองแคว
ได้เจ็ทข้า จึงนำพลมาตีทั้งชาวสระหลวง สองแคว ปากยม พระบาง ชากังราว
สุพรรณภาว นครพระชุม เบื้องใน เมืองพาน เมือง... เมืองภาค เมืองสะคำ
เมืองลุมบาจาย เป็นบริวาร"¹⁶ นอกจากนี้หลักที่ 3 กล่าวว่า "ราชขอบค่วยทศพิธราชธรรม...
คนที่พระบางกโรมินในคืนพิงนี้... ปดุกหมากพร้าว หมากกลางทุกแห่ง"¹⁷ ซึ่งจะกล่าวว่า
"พระยาลิไททรงนำจารึกและรอยพระพุทธรูปมาไว้ที่เมืองฝางค้าย ซึ่งแสดงว่าเมืองคนที่
และเมืองฝางที่ไม่ปรากฏชื่อในจารึกหลักที่ 8 ย่อมอยู่ในอำนาจของพระยาลิไทค้าย หลักที่ 4
กล่าวถึงพระยาลิไททรงใช้อำมาตย์ มุขมนตรี และราชตระกูลทั้งหลายไปรับทำสักการะบูชา
มหาสามีตั้งแต่เมืองถลอมมาถึงเมืองเชียงทอง เมืองบางจันทร์ เมืองบางพานจนถึง
เมืองสุโขทัย¹⁸ ซึ่งแสดงว่าพระยาลิไทยอมมีอำนาจในเมืองที่กล่าวมา และหลักที่ 9

15

ลินชัย กระบวนแสง ด.ค หน้า 7 ศูนย์สุโขทัยศึกษา,มหาวิทยาลัย
ศรีนครินทรวิโรฒ พิษณุโลก รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคมสมัยสุโขทัย
หน้า 175-183

16

สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 8" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1
หน้า 116-117

17

สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 3" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1
หน้า 68

18

สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 4" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1
หน้า 81

กล่าวว่า "มหาธรรมราชาผู้เอาพลไปในเมืองแพลงอยู่ได้เจ็ดเดือน..."¹⁹

หลักฐานจากศิลาจารึกที่กล่าวมาพอจะสรุปถึงพระราชอาณาเขตในสมัยพระยา
ลิไทได้ไว้ดังนี้คือ ทิศเหนืออาณาเขตจดเมืองน่าน มีเมืองแพร์ เมืองฝาง* ทิศใต้อาณาเขต
จดอาณาจักรอยุธยา มีเมืองพระบาง เมืองปากยม** เมืองคนที เมืองชากังราว***
เมืองนครชุม**** เมืองสุพรรณภว***** เมืองพาน***** ทิศตะวันออกอาณาเขต

19

สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 9" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 121

* เมืองฝางอยู่ในเขตจังหวัดอุตรดิตถ์ อ. สิ้นชัย กระบวนแสง ล.ก

หน้า 3

** เมืองปากยมคือ เมืองพิจิตรซึ่งเป็นบริเวณที่สิ้นสุดของแม่น้ำยม อ.
ประเสวีรุ ฅ นคร ล.ก หน้า 40

*** เมืองชากังราวคือ ชื่อเก่าของเมืองกำแพงเพชร อ. สิ้นชัย กระบวนแสง
ล.ก หน้า 37

**** เมืองนครชุมคือ เมืองโบราณที่ปากคลองสวนหมาก ตรงข้ามกับเมือง
กำแพงเพชรปัจจุบัน อ. ฅ

***** เมืองสุพรรณภวเป็นเมืองโบราณอยู่ในกำแพงเพชร อ. ประเสวีรุ ฅ นคร
ล.ก หน้า 4

***** เมืองพานคือ เมืองโบราณที่อำเภอพานนครค่ายจังหวัดกำแพงเพชรปัจจุบัน
อ. สิ้นชัย กระบวนแสง ล.ก หน้า 37

จกอาณาจักรล้านช้าง มีเมืองรเวศ* เมืองสะคว²⁰ เมืองหล่มบงจาย²¹ เมืองสระหลวง
เมืองสองแคว ทิศตะวันตกมีเมืองจอก เมืองเชียงทอง** เมืองบางจันทร์*** อยู่ในอำนาจ
การขยายพระราชอาณาเขตของพระยาสิทธิไทใช้กำลังทางทหาร**** และสันติวิธี²²
โดยอาศัยศาสนาเป็นแกนเชื่อมโยงหัวเมืองต่าง ๆ เข้ากับสุโขทัย

* เมืองรเวศควรอยู่ระหว่างอุตรดิตถ์กับเมืองพิษณุโลก ถ้าไม่อยู่อุตรดิตถ์ก็คงอยู่
แถวแนวป่าสักเพราะจารึกหลักที่ 8 จะกล่าวถึงเมืองต่าง ๆ รอบสุโขทัยโดยเริ่มแต่
ทิศตะวันออก แล้วกวาดไปตามเข็มนาฬิกาไปทิศตะวันออกเฉียงใต้ ทิศตะวันตกเฉียงใต้
จากทิศเหนือกวาดไปจนถึงทิศตะวันออก มีเมืองรเวศ สะคว เมืองลุ่มบงจาย เมืองรเวศ
จึงต้องอยู่เหนือเมืองสะคว และลุ่มบงจาย และมีใบदानจารตำนานเมืองน่านไว้ว่าราว
สมัยรัชกาลที่ 2 เจ้านครน่านขึ้นไปตามแม่น้ำน่านถึงอาณาจักรอ่าเภอท่าปลาใกล้หัวแม่จริม
เมืองรเวศเท่านั้น แสดงว่าเมืองรเวศอาจจะอยู่ในอ่าเภอท่าปลาก็ได้ นอกจากนี้จารึกหลัก
ที่ 2 หน้า 1 จารึกว่า "พระญาเมืองเป็นขุนในเมืองรเวศ เมืองลุม(คือลุ่มบงจาย-เมือง
หล่มเก่า)...พอขุนพาเมืองเอาพลเมืองรเวศ เมืองสะคว(สะคว)" เป็นการยืนยันว่าเมือง
รเวศอยู่ในกลุ่มเมืองสะคว เมืองลุ่มบงจายแถวแนวป่าสัก จุ ประเสริฐ ฒ นคร น.ก

²⁰ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 1" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 32

²¹ จุ หน้า 31 หล่มบงจายชื่อเดียวกับเมืองลุ่มบงจายในศิลาจารึกหลักที่ 1

** เมืองเชียงทอง อยู่ใกล้กับเมืองตากในปัจจุบัน จุ สิ้นชัย กระบวนแสง

ล.ก หน้า 36

*** เมืองบางจันทร์ เป็นเมืองอยู่บริเวณบ่อชุมแสง จุ กรมศิลปากร ล.ก

หน้า 95

**** ในศิลาจารึกหลักที่ 8 กล่าวว่า "พระยาศรีสุรยพงศมหาธรรมราชาธิราช
เอาพลไปปราบยังน่านแก่นบุรีไปสิ้น" จุ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 8"

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 หน้า 16

²²

สิ้นชัย กระบวนแสง ล.ก หน้า 21-22

พระยาสิทธิโชนาจะสวรรคตระหว่าง พ.ศ. 1911-1917²³ ซึ่งหลังจากพระยาสิทธิโชนาจะสวรรคตอาณาจักรสุโขทัยก็แตกแยกอีกครั้ง ดังจารึกหลักที่ 93 คำนที่ 2 กล่าวว่า "พระราชโอรสของพระราชชาติโชนาพระราชอาณาเขตดังนี้ ทิศตะวันออกมีเมืองนครเขยย (เมืองนครไทย อยู่ในเขตอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก) เป็นเขตแดน ทิศตะวันออกเฉียงใต้มีเมืองวัชรปุระ (เมืองเพชรบูรณ์ บนแม่น้ำป่าสัก) เป็นเขตแดน คำนที่ค้ำมีค้อยช้อยซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำปิงเป็นเขตแดน คำนที่ค้ำวันตกเฉียงใต้มีเหมปุระ (เมืองเขียงทองใกล้กับตัวจังหวัดตากปัจจุบัน) เป็นเขตแดน คำนที่ค้ำวันตกมีเมืองตากปุระ (เมืองตากเก่า ที่อำเภอบ้านตาก จังหวัดตากปัจจุบัน) เป็นเขตแดน คำนที่ค้ำวันตกเฉียงเหนือมีเมืองลกขปุระ (เมืองแล่นปัจจุบัน เรียกว่าเมืองสร้อยบนแควน้อยแม่น้ำยม) ในคำนที่ค้ำเหนืออาณาเขตจกเมืองชวา"²⁴

กษัตริย์ของอาณาจักรสุโขทัยที่ครองราชสมบัติต่อจากพระยาสิทธิโชนาคือ พระมหาธรรมราชาที่ 2 พระยาไสลือไท (พระมหาธรรมราชาที่ 3) พระเจ้าสุริยวงศ์บรมपालธรรมิกราช (พระมหาธรรมราชาที่ 4 บรมपाल)²⁵ ซึ่งกษัตริย์องค์ต่อ ๆ มานั้นก็ไม่สามารถรวบรวมอาณาจักรสุโขทัยให้มีพระราชอาณาเขตกว้างขวางเท่ากับสมัยพระยาสิทธิโชนา เช่น สมัยพระมหาธรรมราชาที่ 2 ต้องยอมอ่อนน้อมต่ออาณาจักรอยุธยา²⁶ พอถึงสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 3 ถึงแม้ว่าอาณาจักรสุโขทัยจะเป็นอิสระจากอาณาจักรอยุธยา แต่กำลังทางทหารก็ไม่เข้มแข็งนัก²⁷ มาสมัยพระมหาธรรมราชาที่ 4 อาณาจักรสุโขทัยก็ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของอาณาจักรอยุธยาในที่สุด*

²³ ก หนา 30-31

²⁴ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 93" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 4 หน้า 44-45 และ สิ้นชัย กระบวนแสง ล.ก หนา 37-38

²⁵ ก หนา 100-103

²⁶ ก หนา 11

²⁷ พลโทคำเนียร เลขะกุล "การทหารสมัยสุโขทัย" รายงานผลการสัมมนา การเมือง และสภาพสังคมสมัยสุโขทัย หน้า 75-77

* สมเด็จพระบรมราชาที่ 2 แห่งอาณาจักรอยุธยาส่งพระราเมศวรไปเป็นอุปราชปกครองเมืองพิษณุโลก เมื่อปี พ.ศ. 1981 ดู สิ้นชัย กระบวนแสง ล.ก หนา 23

1.2 ลักษณะเมืองสุโขทัย

เมืองสุโขทัยเป็นเมืองที่มีกำแพงล้อมรอบ 3 ชั้นเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ดังคำบรรยายในศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 2 บรรทัดที่ 7-8 กล่าวว่า "รอบเมืองสุโขทัยนี้ตรีบูร ได้สามพันสี่ร้อยวา"²⁸ ซึ่งกำแพงด้านทิศตะวันออก และทิศตะวันตกกว้าง 1,200 เมตร ทางด้านทิศเหนือและทิศใต้ยาว 1,810 เมตร* ต่อมาได้มีการวัดกำแพงเมืองชั้นใน และชั้นนอกใหม่ได้ดังนี้ ชั้นใน ด้านทิศตะวันออก ความยาวโดยประมาณ 1,280 เมตร ด้านทิศตะวันตก ความยาวโดยประมาณ 1,360 เมตร ด้านทิศเหนือความยาวโดยประมาณ 1,720 เมตร ด้านทิศใต้ความยาวโดยประมาณ 1,750 เมตร รวม 6,110 เมตร ส่วนชั้นนอก ด้านทิศตะวันออก ความยาวโดยประมาณ 930 เมตร ด้านทิศตะวันตกความยาวโดยประมาณ 1,590 เมตร ด้านทิศเหนือความยาวโดยประมาณ 1,860 เมตร ด้านทิศใต้ความยาวโดยประมาณ 1,920 เมตร รวม 6,300 เมตร²⁹ เมืองสุโขทัย

จะตั้งอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขาประตึกษ์ รัศมีพื้นดินเหลกจากทิศตะวันตกไปยังทิศตะวันออก กำแพงทั้งสี่ด้านมีคูน้ำล้อมรอบ 3 ชั้น คันระหว่างกำแพงด้านนอก และชั้นกลาง กับกำแพงชั้นกลางและกำแพงชั้นใน จากการวัดคูเมืองโดยกรมศิลปากร พบว่า คูเมืองชั้นใน ความลึกโดยเฉลี่ย 2.50 เมตร กว้าง 10 เมตร และความยาวโดยรอบ 5,500 เมตร คูเมืองชั้นกลาง ความลึกโดยเฉลี่ย 2.50 เมตร กว้าง 18 เมตร และความยาวโดยรอบ 2,250 เมตร ส่วนคูเมืองชั้นนอก จากสภาพยังไม่ได้ขุดลอก มีความลึกตั้งแต่ 0.50 เมตรถึง 1.70 เมตร กว้างโดยเฉลี่ย 23 เมตร และความยาวโดยรอบ 5,980 เมตร³⁰ เมืองสุโขทัยมีประตูเข้าออกสี่ประตู ดังคำในศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้านที่ 2 บรรทัด

²⁸ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 1" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 หน้า 20

* นายอเล็กซานเดอร์ กริสโวลด์ ได้คำนวณและเทียบไว้ว่า 1 วาของสุโขทัย มีที่ 2,00 เมตร แต่เป็น 1.86 เมตร ดู นิจ หิรัญธีระนันท์ "ผังเมืองสมัยสุโขทัย" อนุสาร อ.ส.ท ปีที่ 18 ฉบับที่ 3 (ตุลาคม 2520) หน้า 14

²⁹ กรมศิลปากร ทำเนียบโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย หน้า 103

³⁰ ก หน้า 103-104

ที่ 20-21 กล่าวว่า "เมืองสุโขทัยมีสี่ปากประตูหลวง"³¹ ซึ่งในหนังสือพระราชนิพนธ์
 เกี่ยวกับเมืองพระร่วง เรียกชื่อไว้³² คือ ทางคันทิศเหนือเรียก "ประตูศาลหลวง" ทาง
 คันทิศใต้เรียก "ประตูนิมโ" ทางคันทิศตะวันออกเรียก "ประตูกำแพงหัก" และทาง
 คันทิศตะวันตกเรียก "ประตูอ้อ" ซึ่งแต่ละประตูก็จะมีซากป้อม* อยู่ข้างหน้า

ลักษณะภายในเมืองสุโขทัยตรงกลางเมืองมีบริเวณที่ถูกล้อมรอบด้วยคูน้ำขนาด
 ใหญ่ 1 แห่ง คูคันทิศตะวันออกและคันทิศตะวันตกยาว 5 เส้น 4 วา คันทิศยาว 12 เส้น
 ทางคันทิศตะวันตกของบริเวณนี้เป็นที่ตั้งวัดมหาธาตุ* บริเวณทางตะวันออกมีลักษณะเป็น

31 สำนักนายกรัฐมนตรี ล.ก. หน้า 21

32 กรมศิลปากร เรื่องพระร่วง, เที้ยวเมืองพระร่วง, คำอ่านและคำแปลจารึก
 สุโขทัย, สภามิตรพระร่วง, ไตรภูมิพระร่วง หน้า 303

*ซากคันดินมีลักษณะหนาหอคมิกของประตูอยู่ห่าง ๆ คงสร้างขึ้นเพื่อป้องกัน
 ถูกกระสุนปืนใหญ่ และคงจะสร้างขึ้นภายหลังที่เมืองสุโขทัยตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร
 กรุงศรีอยุธยา ดู พลโทคำเนิร เลขะกุล ล.ก. หน้า 80

** ศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวถึงวัดมหาธาตุว่า "กลางเมืองสุโขทัยนี้ มีพิหารมี
 พระพุทธรูปทอง มีพระอัฐรารต์ มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม มีพิหารอันใหญ่
 มีพิหารอันราม" ดู สำนักนายกรัฐมนตรี ล.ก. หน้า 21

ที่ราบ และเป็นที่ตั้งของเนินประสาธ* กับสระน้ำ 3 สระ ตรงกลางสระมีซากโบราณสถานรอบ ๆ บริเวณที่กล่าวมาข้างต้นจะมีวัดอยู่รายรอบ วัดที่อยู่รายรอบที่สำคัญ คือ ทางทิศใต้มีวัดศรีสวาย ทางทิศเหนือมีวัดชนะสงคราม วัดสระศรี วัดกระกวน ศาลาตามาแดง วัดขอนแก่น วัดสรศักดิ์ วัดใหม่ ทิศตะวันออกมีวัดระฆังทอง และวัดมุนเมือง ทิศตะวันตกมีวัดระฆังเงิน วัดระฆังมะพลับ วัดศรีประทีป วัดยายสีไพร³³ นอกจากวัดต่าง ๆ แล้ว

* เนินประสาธเป็นโบราณสถาน que พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสันนิษฐานว่าคงจะเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินในกรุงสุโขทัย แต่จากการขุดแต่งไม่พบหลักฐานว่ามีพระตำหนักของข้าราชการบริพารอยู่เลย และเนินประสาธอยู่ทางทิศตะวันออกตรงหน้าองค์พระธาตุ มีบางท่านสันนิษฐานว่าเป็นหอสำหรับรับน้ำพระของวัดมหาธาตุ เพราะมีร่องน้ำไหลจากกลางเนินลงไปสู่ข้าง ๆ มีบางท่านว่าเนินประสาธเป็นประสาธสำหรับประกอบพระราชพิธี เป็นที่ศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ เป็นสถานที่สำคัญในพระราชวัง เพราะตั้งอยู่ในทำเลที่เหมาะสม ลักษณะการก่อสร้างก็มีรูปแบบประสาธได้ ทั้งยังเคยเรียกว่า "เนินประสาธ" ด้วย ประกอบกับมีหลักฐานว่าพระมหาธรรมราชาลิไทได้ทรงสร้างประสาธราชมณเฑียรก่ออิฐถือปูน และเมื่อพระมหาธรรมราชาสร้างประสาธราชมณเฑียรแล้วได้จัดให้พระสงฆ์เรียนพระไตรปิฎก และให้มีพวกพรหมณ์เรียนศิลปศาสตร์ในบริเวณมหาประสาธ นอกจากนี้พระมหาธรรมราชาลิไททรงพระราชศรัทธาสมทานคิดเป็นคบายสแล้ว ทรงรับพระไตรสรณาคมน์ต่อพระมหาสามีสังฆราช ทรงผนวชเป็นสามเณรในพระราชมณเฑียร ดู กรมศิลปากร คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. 2503 หน้า 14-24

³³ นิคม บุญเลิศคามะ "ปัจจุบันและอนาคตของสุโขทัย" รายงานผลการสัมมนาการเมือง และสภาพสังคมสมัยสุโขทัย หน้า 363-364

ทางทิศเหนือยังมีตลาดปลา กังค้ำในศิลาจารึกหลักที่ 1 ก้านที่ 3 บรรทัดที่ 1-3 กล่าวไว้ว่า "เมืองคันทนอน เมืองสุโขทัยนี้มีตลาดปลา"* นอกจากนี้สิ่งก่อสร้างต่าง ๆ แล้วในเมืองสุโขทัยยังมี "ตระพัง" อยู่เป็นจำนวนมาก**

นอกจากกำแพงเมืองออกไปทางทิศเหนือมีวัดพระพายหลวงเป็นวัดที่สำคัญและเก่าแก่ของเมืองสุโขทัย สร้างไว้ตั้งแต่สมัยก่อนสร้างสุโขทัยเป็นราชธานี³⁴ ตั้งอยู่บริเวณที่ชื่อ "แม่โจน"*** ล้อมรอบเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ริมฝั่งแม่โจนทางทิศเหนือมีซาก "เตาทุเรียง"

* ตลาดปลาในหนังสือคำแปลศิลาจารึกโดยพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปประพันธ์พงศ์ ทรงแปลโดยใช้คำว่า Bazaar Market ซึ่ง สอ. เศรษฐบุตร เขียนไว้ในพจนานุกรมอังกฤษ-ไทยว่า Bazaar เป็นตลาดขายของซึ่งมีร้านขายของรวมกันมาก ๆ ขายเครื่องใช้ ไม่ใช่อาหาร เช่น ตลาดโบ้เบ้ โดยมากในต่างประเทศมักอยู่ภายใต้หลังคาเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ระบุว่า "คำว่า "ปลา" ในจารึกพ่อขุนรามคำแหงหมายความว่าตลาดอันมีร้านเป็นแถวติดต่อกัน" ในหนังสือประชุมศิลาจารึกภาคที่ 1 ของสำนักนายกรัฐมนตรี แปลว่า ตลาดมีห้องแถว ภาษาเปอร์เซียว่า บาซาร์ ดู สุทัศน์ สิริสวย "พระราชกรณียกิจของพ่อขุนรามคำแหง ในการตั้งสถาปนากวีปกรรองชาติไทย" อนุสรณ์พ่อขุนรามคำแหง หน้า 371-372

** "ตระพัง" หมายถึง สระน้ำ , บ่อน้ำ ซึ่งการจัดทำบึงบริเวณขึ้นเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2497 ปรากฏว่าภายในเมืองมี "ตระพัง" กระจายอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและบริเวณใกล้เคียง 445 แห่ง แต่มีอยู่หนาแน่นได้แก่บริเวณทางคันตะวันตกและนอกเมืองทางคันทิศใต้ ดู สำนักนายกรัฐมนตรี ล.ก หน้า 29 และ นิคม มุสิกคามะ

ล.ก หน้า 363

34

สงวน รอคณู "ยุคทองของสุโขทัย" อนุสาร อ.ส.ท ปีที่ 18 ฉบับที่ 3

(ตุลาคม 2520) หน้า 47

*** คูแม่โจนมีขนาดกว้าง 60 เมตร ยาว 70 เมตร

คือ เตาเผาเครื่องเคลือบดินเผาในสมัยสุโขทัย ที่เมืองสุโขทัยมีถึง 49 เตา ตั้งอยู่เป็น
กลุ่มอยู่ 3 บริเวณ ด้านเหนือมี 37 เตา ด้านทิศใต้มีข้างกำแพงเมือง 9 เตา และด้าน
ทิศตะวันออกมี 3 เตา³⁵ ส่วนทางด้านทิศใต้มี "ศรีคกงส์" แปลว่า ทานบ (มาจากภาษา
สันสกฤต ศรีทุงค) เป็นทานบดินขวางกันหุบเขาระหว่างเขาก็ว่าย้ายมาไปทางทิศใต้จน
เขาพระบาทใหญ่ เชิงเขาทั้งสองห่างกัน 400 เมตร ดินดินที่เหลือซากอยู่รวมยาว
300 เมตร แต่ขาดเป็น 3 ตอน เพราะถูกน้ำ ความกว้างที่ฐานระหว่าง 10-14 เมตร
ความกว้างบนหลังเขื่อน 3-4 เมตร ตอนต่อกับเขาเชิงพระบาทใหญ่อโศก และดินดิน
ขาดตรงติดกับเชิงเขาคล้ายกับจะเป็นฝายน้ำล้น ด้านทิศตะวันตกของทานบนี้มีภูเขาเป็น
เทือกล้อมอยู่โดยรอบด้าน³⁶ ทางด้านตะวันออกนั้นมี "ทะเลหลวง" พระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้กล่าวถึง "ทะเลหลวง" ในเที่ยวเมืองพระร่วงว่า "ในระหว่าง
ทางที่ไปจากเมืองสุโขทัย(เมืองเก่า) ไปเมืองธานี(เมืองใหม่) นั้น มีที่คำลหนึ่งเรียกว่า
ทุ่งหลวง นี้เองอาจจะเป็นทะเลหลวงของพระเจ้ารามคำแหง คงมุ่งความว่าเป็นที่กว้าง
มีน้ำขังเป็นฤดู ๆ อย่าง เช่น ทุ่งเขาภูที่ราชบุรี หรือ ทุ่งพรหมมาสที่ลพบุรีนั้น"³⁷
ทางด้านตะวันตกมี "อรัญญิก"

35 มะลิ โคนันเทียะ นำชมโบราณวัตถุสถานในจังหวัดสุโขทัย หน้า

28-29

36 สำนักนายกรัฐมนตรี ล.ก หน้า 30 และ มะลิ โคนันเทียะ
"ศรีคกงส์ หรือ ทานบพระร่วง" หนังสืออนุสรณ์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช หน้า 209

37 กรมศิลปากร เรื่องพระร่วง, เที่ยวเมืองพระร่วง, คำอ่านและคำแปลจารึก
สุโขทัย, สุภาภิกษุพระร่วง, ไตรภูมิพระร่วง หน้า 10

* อรัญญิกประกอบด้วยวัดใหญ่หน้ามีซากโบราณสถานทั้งสิ้น 33 แห่ง ดู
สำนักนายกรัฐมนตรี ล.ก หน้า 21

1.3 ทรัพยากรธรรมชาติของเมืองสุโขทัย

เมืองสุโขทัยเป็นเมืองที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ได้แก่ ป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ และแร่ธาตุ

* เมืองสุโขทัยเป็นเมืองที่อุดมไปด้วยป่าไม้นานาชนิด ได้แก่ ป่าดิบเขา ป่าเบญจพรรณ ป่ากระยาเลย ไม้ยาง ไม้ยูง ไม้ตะบัก ไม้ตะแบก ไม้เหียง ไม้พลวง ไม้เต็ง และไม้รัง นอกจากนี้ก็มีของป่าอีกมาก³⁸ ได้แก่ ไม้ฝาง ไม้หอม กระวาน พริกไทย ครั่ง และหวาย

สัตว์ป่าในเมืองสุโขทัยก็มีชุกชุม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้แก่ ช้าง ซึ่งในศิลาจารึก หลักที่ 1 กล่าวว่า "ใครจักใคร่ค้าช้าง ค้า"³⁹ แสดงว่า ช้างในสมัยนั้นมีอยู่อย่างมาก เพราะช้างเป็นสัตว์ป่าที่มีค่าและมีความจำเป็นในยามสงครามเมืองสุโขทัยยังสามารถปล่อยให้มีการค้าขายได้อย่างเสรี นอกจากนี้ในตำนานเมืองเชียงใหม่ก็กล่าวถึงอีกว่า "พระยาร่วงเที่ยวร้อมไปค้าหัวยังแม่น้ำของ เจ้าช้างมาเป็นหมู่เป็นฝูง ผ่านเมืองญวไป"⁴⁰ ก็ย่อมแสดงว่า ช้างมีมากจึงนำมาใช้ในกองทัพอย่างมากมาย นอกจากช้างแล้วก็มีพวก

* ควายน่า หมูป่า วัวกระทิง เนื้อทราย กวางป่า เก้ง ละองหรือละมั่ง เนื่องจากมีการ ชุกค้นพบกระดูกสัตว์พวกนี้ในบริเวณเมืองสุโขทัยมาก⁴¹ ส่วนสัตว์ปีกในบริเวณเมืองสุโขทัย คงจะมีชุกชุมเพราะเมืองสุโขทัยมีป่ามากและหลักฐานจากศิลาจารึก หลักที่ 6 ที่กล่าวว่า "ป่ามะม่วงอันประเสริฐ ณ ที่อันรื่นรม...กลาดเคลื่อนไปค้ายฝูงนกต่าง ๆ"⁴²

³⁸ ขุนวิจิตรมาตรา ประวัติการค้าไทย หน้า 62

³⁹ สำนักนายกรัฐมนตรี ด.ด หน้า 18

⁴⁰ ก หน้า 14

⁴¹ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, กรมศิลปากร "รายงานสรุปการวิจัย การขุดค้นทางโบราณคดี ปีพุทธศักราช 2520-2525" หน้า 40-44

⁴² สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 6" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

ตารางที่ 1

ตารางแสดงการเปรียบเทียบสภาพความเป็นอยู่ของสัตว์แต่ละชนิด

ที่มา: โครงการประวัติศาสตร์ สุโขทัย

ชนิดของสัตว์	ระดับ (ช.ม.)	ชั้นกิน ธรรมชาติ	ที่อยู่	อาหาร
1. วัวกระทิง	0 - 270	1 - 4	ป่าโปร่งทุกระดับ ความสูงมักอยู่ห่าง ไกลทุ่งหญ้า	หญ้าระดับที่ขึ้นใหม่ หน่อไม้แขนงไม้ อ่อนและเถาวัลย์ อ่อน
2. ควาย	0 - 380	1 - 4	ตามที่ราบที่มีหญ้า สูงๆหรือเป็นเนิน สูงๆ ต่ำๆ และมี บึง หนองมาก	หญ้า
3. สุนัข	0 - 10	1	อาจจะอยู่ตามบริเวณ ใกล้ที่อยู่ของมนุษย์	สัตว์ทุกประเภททั้ง แต่สัตว์ขนาดใหญ่ -กลาง จะล่า เป็นฝูงแต่ถ้าเป็น สุนัขขนาดเล็กจะ ออกล่าเป็นคู่หรือ ตัวเดียว

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ชนิดของสัตว์	ระดับ (ช.ม.)	ชั้นกิน ธรรมชาติ	ที่อยู่	อาหาร
4. หมูป่า	0 - 120	1 - 3	อยู่ในทุกสภาพภูมิ - ประเทศโดยเฉพาะ ในป่าที่ชุ่มชื้น	หมูป่ากินทุกอย่างที่ เป็นสัตว์ไม่มีกระ- ดูกสันหลังต่าง ๆ เห็ด รากไม้ ฐ หญ่ ซากเน่าของ สัตว์ที่ตายแล้ว
5. เนื้อทราย	60 - 80	2 - 3	ตามที่ราบริมฝั่งแม่น้ำ และป่าโปร่งทั่วไป ไม่มีอยู่ตามป่าดิบ	ชอบกินหญ้ามากกว่า ใบไม้ โดยหากิน หญ้าสูง ๆ ตามริม ฝั่งแม่น้ำ
6. กวางป่า	90 - 100	3 - 4	ป่าดิบในระดับสูงและ ระดับต่ำทั่วไป	ใบไม้หญ้าระบัก ผลไม้เปลือกไม้ และหน่อพืชต่างๆ
7. เก้ง	0 - 130	1 - 4	ชอบอยู่ตามป่าโปร่ง ที่มีป่าละเมาะด้วย รวมทั้งป่าไผ่และป่า รวก	ชอบกินใบไม้มาก กว่าใบหญ้าและ โดยเฉพาะผลไม้ สุกที่ตกลงมาจาก ต้น
8. ละองหรือ ละมั่ง	160 - 180	3 - 4	ในป่าชายทุ่งป่า โปร่ง	ชอบกินหญ้าอ่อน ตลอดจนใบไม้ผล ไม้และคอกไม้

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ชนิดของสัตว์	ระคับ (ช.ม.)	ชั้นกิน ธรรมชาติ	ที่อยู่	อาหาร
9. ม้า	140 - 150	3 - 4	ในป่าชายทุ่งที่ราบ ลุ่มแม่น้ำ	ชอบกินหญ้าและใบ ไม้
10. ช้าง	260 - 270	เป็นกินลม บนป้อมประตู่ เมือง	ในป่าดิบเขียว	ชอบกินใบไม้-หญ้า - คินโป่ง
11. เก่า	30 - 40	2	ตามป่าเขาสูงทั้ง ป่าดงดิบหรือตาม ป่าโปร่งตามเนิน เขาที่แห้งแล้งหรือ ตามห้วยน้ำไหล หนอง บึง แลวแต่ ชนิดของเก่า	ผักและลูกไม้เปื่อยๆ แมลง ไม้เคียน คั่งง หนอน ลูกถั่ว ลูกปลา หอยเล็ก ๆ หรือแม่ซากสัตว์ที่ ตายแล้ว
12. หอยขม	60 - 70	2	อยู่ได้ทั้งในน้ำนิ่ง และน้ำไหล ตาม ท้องนา โดยเกาะ พืชหรืออยู่ตามริม ห้วยริมบึง	กินสาหร่ายในน้ำ
13. หอยกาบ น้ำจืด	70 - 80	2	ฝังตัวอยู่ในดินเลน ใต้น้ำตามแม่น้ำ ลำคลอง ลำห้วย	กินอาหารโดยการ กรองแพลงตอน ในน้ำเข้าไป

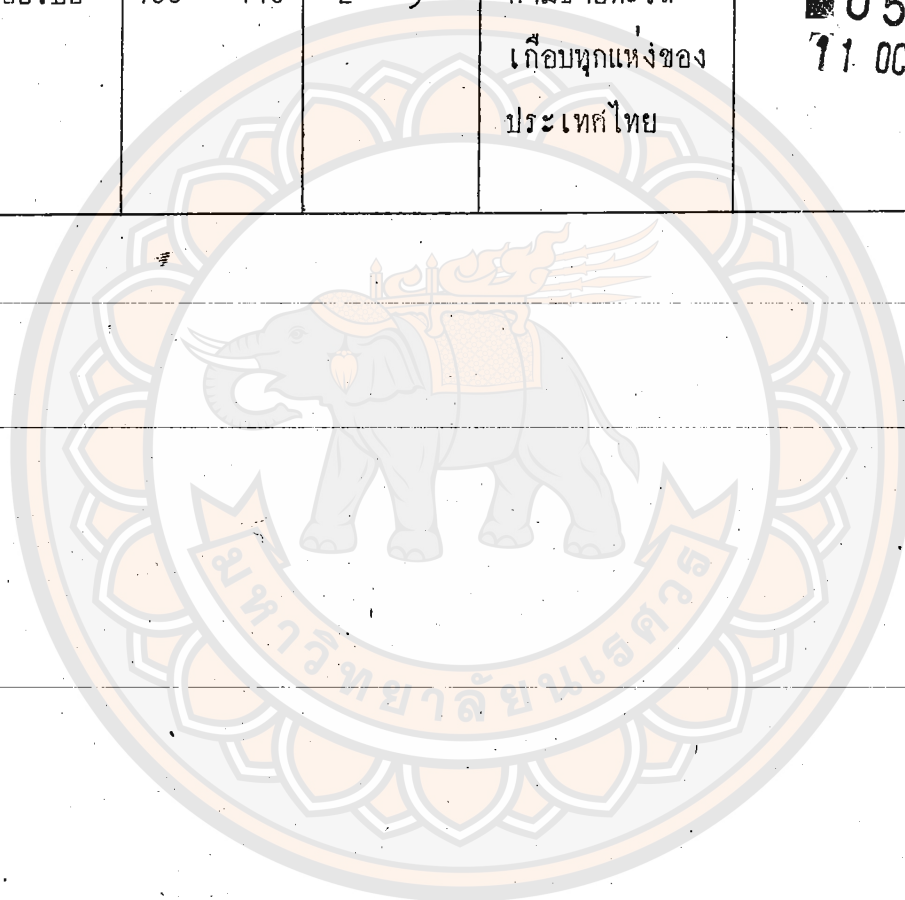

ตารางที่ 1 (ต่อ)

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

431231

ชนิดของสัตว์	ระคับ (ช.ม.)	ชั้นดิน ธรรมชาติ	ที่อยู่	อาหาร
14. หอยเบี้ย	100 - 110	2 - 3	ตามชายทะเล เกือบทุกแห่งของ ประเทศไทย	 0555 11 OCT 2006

สำหรับแร่ธาตุนั้นนับว่าเป็นความสำคัญทางค่านเศรษฐกิจของอาณาจักรทุกอาณาจักร
 แร่ที่สำคัญ คือ แร่เหล็ก ที่จะนำมาใช้ทำอาวุธยุทโธปกรณ์และเครื่องใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน
 ได้ ซึ่งสินแร่เหล็กยังไม่มีการค้าพบในเขตเมืองสุโขทัย พบแต่เฉพาะเขตดงโบราณอยู่ใน
 ในบริเวณเทือกเขาหลวง ยังไม่สามารถกำหนดอายุได้ว่าอยู่ในสมัยใด แต่เนื่องจากการ
 ขุดค้นพบโบราณวัตถุสมัยสุโขทัยที่ผลิตจากเหล็กจำนวนมากจึงคิดว่าเมืองสุโขทัย หรือ บริเวณ
 ใกล้เคียงเมืองสุโขทัยน่าจะมีแร่เหล็กบ้าง * สำหรับแร่ทองแดง และแร่ดีบุก พบว่ามีความ
 สำคัญในการผลิตเครื่องใช้ประจำวันของพลเมืองสุโขทัยมากในการทำเป็นโลหะผสมใน
 รูปสำริด ผลิตของใช้ประจำวัน การหล่อพระพุทธรูปก็ยังจำเป็นต้องใช้แร่เหล่านี้อย่างเช่นกัน
 แหล่งแร่ทองแดงมีเป็นแหล่งแร่เล็ก ๆ โดยทั่วไป ส่วนแร่ดีบุกจะได้จากแหล่งใกล้เคียง
 เมืองสุโขทัย** นอกจากนี้แร่คังกล่าวแล้วสุโขทัยยังมีแร่ตะกั่ว ซึ่งมีความจำเป็นในชีวิตเช่นกัน
 พระพิมพ์สมัยสุโขทัยหลายชนิดทำจากแร่ตะกั่วผสม ซึ่งมีพบเป็นจำนวนมากและชาวสุโขทัย
 น่าจะนำเอาแร่เหล่านี้นำมาใช้ในชีวิตประจำวัน โดยทำเป็นเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่นเคียวกัน
 และเคยพบว่ามีแหล่งแร่คังกล่าวในเทือกเขาหลวงด้วย นอกจากนี้แล้วยังมีแร่เขี้ยวหนูมาน
 ซึ่งสามารถนำมาดองเป็นคีนุก วุลแฟลม และทองคำ

* พบแหล่งแร่เหล็กของสุโขทัยอยู่ในเทือกเขาหลวง ตรงหัวเขาแก้ว ในเขต
 อำเภอรานกระต่าย จังหวัดกำแพงเพชรปัจจุบัน นอกจากแหล่งแร่เหล็กซึ่งเรียกว่า
 บ่อกำแพงแก้ว ยังมีแร่เหล็กที่บานน้ำฝี่ อำเภอรอน จังหวัดอุตรดิตถ์ ที่เรียกว่า บ่อ
 พระแสง ทั้งสองแห่งนี้จะพอเพียงกับการใช้งานในอาณาจักรสุโขทัย ดู ศูนย์วัฒนธรรม
 แห่งประเทศไทย หนังสือเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมเนื่องในโอกาสเปิดศูนย์วัฒนธรรมแห่ง
 ประเทศไทย หน้า 67-68

** แร่ดีบุกนั้นน่าจะได้อาจมาจากแถบอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ แถวแคว้นอัสสัม
 ทางตอนเหนือของประเทศพม่า หรือแถวเมืองท่าแขก ตรงข้ามกับจังหวัดนครพนมในปัจจุบัน
 ซึ่งสามารถนำมาใช้ในเมืองสุโขทัยได้ ดู หน้า 39

ลักษณะทางการเกษตรกรรมในสมัยสุโขทัย

2.1 ปัจจัยทางการเกษตรกรรม

จะเห็นได้ว่าปัจจัยพื้นฐานทางการเกษตรกรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเพาะปลูก จะมีลักษณะอย่างไรขึ้นอยู่กับปัจจัยดังต่อไปนี้คือ

2.1.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์และลักษณะดิน การที่เมืองสุโขทัยมีพื้นที่ลาดเอียงจากเทือกเขาประทักษิณทางทิศตะวันตกไปยังแม่น้ำยมทางทิศตะวันออกมาก คือ บริเวณเทือกเขาประทักษิณมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 600 เมตร สำหรับบริเวณแม่น้ำยมมีความสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 60 เมตร ซึ่งบริเวณทั้งสองห่างกันเพียง 12 กิโลเมตร จึงทำให้เมืองสุโขทัยได้รับดินตะกอนพวกกรวด หินทราย หินร่วน และดินเหนียวที่ถูกชะพามาจากเทือกเขาประทักษิณ และจากการพัดพาของแม่น้ำยมในระยะเวลาที่น้ำเอ่อท่วมสองฝั่งแม่น้ำยม* ดินทางทิศตะวันออกจึงมีความอุดมสมบูรณ์มากกว่าทางทิศตะวันตก เนื่องจากได้รับการทับถมจากดินตะกอนมากกว่า แต่เนื่องจากบริเวณทางทิศตะวันออกมีน้ำท่วมบริเวณกว้างระยะเวลาอันจนเรียกว่าทะเลหลวง บริเวณทางทิศเหนือจะมี

* ลำน้ำยมบริเวณแถบเมืองศรีสัชนาลัย-สุโขทัย อยู่บริเวณเกลศาคอนบนลำน้ำ และทุ่งราบในภาคเหนือลาดชันมาก เวลาฝนตกหนักหรือซากฝนน้ำขึ้นลงอย่างรวดเร็ว ไหลล้นป่าเข้าไปท่วมเอ่ออยู่นานวันและวงกว้าง ซึ่งในปัจจุบันตามปกติแม่น้ำยมจะมีระดับสูงและไหลหลากท่วมพื้นที่ทั้งสองฝั่งปีละสองครั้ง ราวเดือนมิถุนายนและสิงหาคม ซึ่งแต่ละครั้งน้ำจะท่วมสูงประมาณ 15 วันถึง 2 เดือนแล้วจะลดลง บางปีน้ำในแม่น้ำยมจะแห้งระหว่างเดือนมีนาคมถึงพฤษภาคม และน้ำจะท่วมจากฝั่งประมาณ 4-5 กิโลเมตร ฤ อัญญาต์ โปราณานนท์, "การศึกษาถึงสภาพภูมิประเทศในระดัภภาค" รายงานวิชาการ (เอกสารอัครสำเนา) หน้า 4

ลักษณะเป็นที่ราบลุ่มมีน้ำขัง บางตอนมีลักษณะเป็น หนองบึง บริเวณทางตอนใต้ที่ราบลุ่ม
ต่ำก็จะมีน้ำท่วมเช่นเดียวกัน¹ ทางตอนใต้ถ้าหากไม่มีท่านบและลำรางกั้นน้ำให้ไหลเข้า
คลอง เสาหอแล้วน้ำจะหลากมาจากบริเวณเทือกเขาหลวงมาก

การชะหน้าดินของน้ำที่หลากมาจากเทือกเขาหลวงเป็นประจำทุกปี ประกอบกับ
ระดับพื้นดินลาดเอียง ซึ่งทำให้ดินบริเวณโคยรอบของเมืองสุโขทัยสูญเสียหน้าดินซึ่งเป็น
ดินที่อุดมสมบูรณ์ไป นอกจากนี้การทำลายป่าไม้ในอดีตก็มีผลกระทบต่อสภาพพังทลายของ
ดิน จึงมีผลทำให้การถ่ายเทอากาศในดินมีจำกัด อัตราการซึมซาบในดินลดลง ปริมาณ
น้ำใต้ดินลดลง และธาตุอาหารของพืชในดินถูกชะละลายออกไป

ในสมัยสุโขทัยปัญหาความเสื่อมโทรมของดินคงไม่รุนแรงเหมือนสภาพปัจจุบัน
เนื่องจากในสมัยสุโขทัยคงจะไม่ทำลายสภาพสิ่งแวดล้อมเหมือนกับในปัจจุบันนี้ แม้สภาพ
การทำลายป่าไม้มีไม่มากเท่าปัจจุบัน แต่ลักษณะของดินบริเวณที่ราบต่ำทางทิศตะวันออก
ทางทิศเหนือ ทางทิศใต้ คงเกิดมีน้ำท่วมขังขึ้นแล้ว ถึงแม้ว่าสภาพของป่าและสภาพของ
แม่น้ำในสมัยสุโขทัยจะช่วยให้หน้าในบริเวณเขาหลวงและบริเวณแม่น้ำยมไม่ไหลบ่าท่วม
รุนแรงเหมือนปัจจุบันก็ตาม เพราะปรากฏหลักฐานแสดงถึงการแก้ปัญหาหน้าหลากท่วมขัง
โดยการสร้างท่านบเก็บน้ำและบังคับให้น้ำไหลไปยังที่ต้องการ² อีกประการหนึ่งบริเวณ
ที่ราบต่ำในสมัยสุโขทัยจะมีลักษณะต่ำกว่าสภาพที่เห็นในปัจจุบันนี้³ นอกจากนี้ศิลาจารึก

¹ พรพวรรณ เลาหะศิรินาถ, "ความสัมพันธ์ระหว่างมอญ พม่า กับสุโขทัย"
(วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2519) หน้า 142-143

² มะลิ โคนันเทียะ, "การชลประทานของเมืองสุโขทัย" คำบรรยายสัมมนา
โบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. 2503 หน้า 247

³ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย, กรมศิลปากร "รายงานสรุปการ
วิจัยการขุดค้นทางโบราณคดี ปีพุทธศักราช 2520-2525 (เอกสารอัครสาวนา) หน้า
98-101 จากการขุดค้นทางโบราณคดีของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย
พบว่าชั้นดินสมัยสุโขทัยจะเป็นชั้นดินที่อยู่ต่ำกว่าชั้นดินปัจจุบัน"

หลักที่ 1 ยังกล่าวถึงน้ำท่วมทางทิศตะวันออกที่เรียกว่าทะเลหลวงด้วย⁴ และจากหลักฐานที่ได้จากภาพถ่ายทางอากาศยังพบบริเวณที่เป็นลานตะพักลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นที่รายน้ำท่วมถึงในอดีตและบริเวณที่รายน้ำท่วมถึงปัจจุบันในบริเวณดังกล่าวมีอยู่ทั่วไป⁵

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าลักษณะทางภูมิศาสตร์และลักษณะดินของเมืองสุโขทัยไม่เอื้ออำนวยให้เมืองสุโขทัยมีการเพาะปลูกโดยเฉพาะการทำนาขนาดใหญ่ได้โดยอาศัยธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว การพัฒนาทางการเพาะปลูกจึงจำเป็นต้องพัฒนาทางการชลประทาน ตลอดจนบำรุงรักษาพื้นที่การเกษตรให้เหมาะสมกับการเพาะปลูกอยู่เสมอ

ถ้าหากจะกำหนดว่าที่ดินในสมัยสุโขทัยบริเวณใดมีความสมบูรณ์หรือไม่ เหมาะต่อการเพาะปลูกที่ประเภทใดแล้วก็ควรที่จะกำหนดขอบเขตการใช้ที่ดินในสมัยสุโขทัย โดยอาศัยพิจารณาจากลักษณะของดิน การขยายตัวของเขตชลประทานในสมัยนั้น และการขยายตัวของศาสนาสถานซึ่งเป็นสิ่งแสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของชุมชนในสมัยสุโขทัยแล้วก็จะสามารถกล่าวได้ว่าทางทิศตะวันตกของกำแพงเมืองไปจรดถึงแนวเขาประตักษ์พื้นที่ส่วนใหญ่มีสภาพเป็นป่าและแนวอานามเขตของป่าคงจะเข้ามาใกล้กับกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตกมากกว่าในปัจจุบันนี้อย่างแน่นอน เพราะการทำลายป่าในสมัยสุโขทัยมีไม่มากเหมือนกับปัจจุบันนี้ อีกทั้งหลักฐานจากศิลาจารึกหลักที่หนึ่ง* และหลักที่สิบ** ได้บรรยาย

⁴ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 1" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1
หน้า 22

⁵ กรมพัฒนาที่ดิน, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ แผนการใช้ที่ดินจังหวัดสุโขทัย
หน้า 11

* ศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่า "เบื้องตะวันตกเมืองสุโขทัยนี้ มีอรัญญิก" ดู
สำนักนายกรัฐมนตรี ด.ก หน้า 21

** ศิลาจารึกหลักที่ 10 กล่าวว่า "พิหารอันหนึ่งแปดห้อง.....น....น อรัญวาดี
กระทำค้ำหนักอันหนึ่ง" ดู สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึก หลักที่ 10" ประชุมศิลาจารึก
ภาคที่ 1 หน้า 129

ถึงสภาพทางทิศตะวันตกของเมืองสุโขทัยว่ามีสภาพเป็นป่า และเป็นเขตอรัญญวาสี คือ วัตถุประสงค์ปลูกสร้างไว้ในป่า เช่น วัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์ เป็นต้น ดังนั้นบริเวณทางทิศตะวันตกในสมัยสุโขทัยคงจะปล่อยให้สภาพเป็นป่ามากกว่าที่จะถากถางพื้นที่ป่าให้เป็นเขตเกษตรกรรม ทั้งนี้เพราะนอกจากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นแล้วลักษณะดินส่วนใหญ่ทางทิศตะวันตกของเมืองสุโขทัยเป็นเขตดินที่มีความอุดมสมบูรณ์น้อยกว่าเขตทางทิศตะวันออก เนื่องจากเป็นบริเวณที่มีผิวดินชั้น และ เป็นแหล่งทับถมของกรวด หิน หวาย ที่ถูกพัดพามาจากเทือกเขาทางทิศตะวันตก ซึ่งหลักฐานการพังทลายของกรวด หิน หิน หวาย ที่ถูกพัดพามาทับถมทางทิศตะวันตก จะพบในบริเวณท่านบหมายเลข 2 ดังนั้นความเข้าใจแต่เดิมที่คิดว่าการสร้างศรีภังค์เพื่อทำการเกษตรกรรมในเขตตะวันตกคงจะไม่ใช้วัตถุประสงค์เบื้องต้น การสร้างศรีภังค์คงจะเป็นแค่เพียงผลพลอยได้ทำให้ดินทางทิศตะวันตกมีความชุ่มชื้นขึ้นเท่านั้น แต่วัตถุประสงค์หลักของการสร้างศรีภังค์คงเป็นการป้องกันอุทกภัย การเก็บกักน้ำ และการลำเลียงน้ำเข้ามายังเมืองสุโขทัยเท่านั้น เพราะถ้าหากการสร้างศรีภังค์เพื่อการเกษตรกรรมในบริเวณพื้นที่ทางทิศตะวันตกแล้ว บริเวณหุบเขาอื่นที่อยู่ทางทิศตะวันตกก็ควรจะมีการสร้างศรีภังค์บ้าง คงจะไม่สร้างศรีภังค์เพียงแห่งเดียว หลักฐานอีกสิ่งหนึ่งที่แสดงว่าบริเวณทางทิศตะวันตกเป็นบริเวณป่าที่ในสมัยสุโขทัยไม่ได้ถากถางเพื่อนำพื้นที่มาใช้ในการเพาะปลูกหรือทำการเกษตรกรรมก็คือไม่มีหลักฐานแสดงให้เห็นถึงความพยายามของชาวสุโขทัยที่จะนำน้ำที่ไหลบ่ามาจากเทือกเขาทางทิศตะวันตก หรือนำน้ำจากบริเวณคลองเส้าหอมมาใช้เพื่อการเกษตรกรรมทางทิศตะวันตกเลย

ถ้าหากทางทิศตะวันตกจะมีการเพาะปลูกคงจะเป็นบริเวณทางทิศตะวันตกของกำแพงเมืองในบริเวณที่พ้นจากแนวเขากรวดขาวไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ เพราะพื้นที่ดินบริเวณนี้เหมาะสมต่อการปลูกพืชไร่ เนื่องจากหน้าดินไม่ถูกทำลายจนชั้นหิน และไม่ถูกทับถมจากเศษหิน หิน และทราย ที่พัดมาจากเทือกเขาทางทิศตะวันตก บริเวณนี้จึงเหมาะสมเพื่อทำการเกษตรกรรมพวกพืชไร่โดยอาศัยน้ำฝน และสองปากฝั่งของลำน้ำแม่รำพัน ซึ่งมีการค้นพบคลองส่งน้ำอยู่ในกำแพงเมืองทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวัดมหาธาตุ มีระยะทาง 400 เมตร ทางทิศเหนือตั้งแต่คูแม่โจนที่อยู่นอกบริเวณอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผา และบริเวณกำแพงเมืองออกไปถึงสองปากฝั่งลำน้ำแม่รำพันเป็นเขตที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการเกษตรกรรม เหมาะสมต่อการทำนาโดยอาศัยน้ำฝน และน้ำ

จากสองฝากฝั่งของลำน้ำแม่รำพัน อีกทั้งระบบการชลประทานโดยอาศัยคูของสองข้างทาง ถนนพระร่วง ซึ่งหลักฐานการท่อน้ำเพื่อการเกษตรยังปรากฏหลักฐานอยู่ในบริเวณทางทิศ ตะวันออกของคูน้ำแม่โจน ซึ่งเป็นอ่างเก็บน้ำที่รับน้ำจากคลองส่งน้ำหน้าวัด กระจ่างปาน ที่อยู่ทางค่านทิศตะวันตก และคลองที่อยู่ในทางทิศเหนือ ซึ่งปัจจุบันอ่างเก็บน้ำโบราณนี้ เรียกว่า "ทะเลน้อยและทะเลนาง"

สำหรับทางทิศตะวันออกของเมืองสุโขทัย บริเวณที่พ้นจากเขตน้ำท่วมในหน้าน้ำ ซึ่งเรียกว่า "ทะเลหลวง" เป็นอ่างเก็บน้ำขนาดใหญ่ตั้งอยู่บริเวณที่ลุ่มต่ำของเมืองสุโขทัย ทำหน้าที่เก็บน้ำจากห้วยแม่รำพัน จากอ่างเก็บน้ำแห่งนี้เองมีคูปล่อยน้ำออกตรงมุมอ่าง เก็บน้ำค่านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบันนี้ยังคงเรียกกันว่า ปากท่อ ซึ่งน้ำที่ปล่อยออกมา จากอ่างเก็บน้ำแห่งนี้เอง อาจจะนำมาใช้เพื่อประโยชน์ในการ เกษตรกรรมสมัยโบราณได้⁷ บริเวณนี้จะเป็นเขตที่เหมาะสมที่สุดสำหรับทำการ เกษตรกรรม เนื่องจากดินมีความอุดมสมบูรณ์ที่สุด เพราะมีผิวหน้าดินหนา เป็นบริเวณที่ได้รับตะกอนที่แม่น้ำยมนำมาทับถม กับดินที่ถูกชะพามาจากบริเวณเทือกเขาทางทิศตะวันตก.

ส่วนทางค่านทิศใต้บริเวณพื้นดินมีลักษณะ เช่นเดียวกับทางทิศตะวันตก เพราะเป็น บริเวณที่ได้รับตะกอน กรวด หิน หวาย ที่ถูกชะพามาจากบริเวณเทือกเขาหลวง ลักษณะ หน้าดินของบริเวณที่ใกล้กับเทือกเขาหลวงจะเป็นบริเวณที่ไม่เหมาะสมสำหรับการเพาะ ปลูกมากกว่าบริเวณใกล้แม่น้ำยม เพราะพื้นหน้าดินบางกว่า เนื่องจากการพังทลายของ ดินมาสู่บริเวณทิศตะวันออกตลอดเวลา บริเวณนี้การเพาะปลูกนอกจากจะอาศัยน้ำฝนแล้ว ยังต้องอาศัยการชลประทานเพื่อช่วยใ้การเพาะปลูก

2.1.2 ลักษณะแหล่งน้ำของเมืองสุโขทัย ในช่วงฤดูฝนของเมืองสุโขทัย น้ำ ฝนบนดินที่เหลือจากการดูดซึมของพื้นดินก็จะ ไหลมาจากริมเทือกเขาหลวงทางทิศ ตะวันตกมายังแม่น้ำยมทางทิศตะวันออก การที่จะเก็บน้ำไว้ใช้ในฤดูแล้งไม่ให้ไหลบ่าลง

⁶ กรมศิลปากร, ทำเนียบโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย หน้า 152

⁷ ก. หน้า 240-241

แม่น้ำยมจนหมดคิในสมัยสุโขทัยนั้นมีอยู่ 2 ลักษณะคือ

2.1.2.1 การเก็บน้ำบนคิน เป็นลักษณะการเก็บน้ำโดยวิธีการสร้าง ท่ำนบกัันน้ำที่ไหลบ่ามาตามแหล่งน้ำบนเขาที่เรียกว่า "โขก"* ท่ำนบที่เรียกว่าท่ำนบ พระร่วงซึ่งในศิลาจารึกเรียกว่า "สรืคกงส์" เป็นท่ำนบที่อยู่ทางค้ำนทิศตะวันตกเฉียงใต้ ของเมืองสุโขทัย เป็นท่ำนบกัันน้ำระหว่างเขากั้วอ้ายมากัับเขาพระบาทใหญ่ เป็นท่ำนบ กัันน้ำที่ไหลจากโขกค่าง ๆ ไค้แก้โขกพระร่วงลงพระชรรค์ โขกเรือค้ำนอญ โขกน้ำคิน ชะนง โขกพระร่วงลัับพระชรรค์ โขกอ้ายก่าย โขกพม่า ฯลฯ จึงมีลักษณะเหมือนอ้าง เก็บน้ำบนคินขนาดคิใหญ่ มีร่องรอยของคัันคินขนาดกว้างประมาณ 4 เมตร เป็นแนวยาว พาดผ่านระหว่างเชิงเขาทั้งสองลูก น้ำในท่ำนบจะระบายลงสู่คลองเส้าหอไปยังคูเมือง โดยมีท่ำนบหมายเลข 3 ซึ่งอยู่ทางก้ำแพงเมืองค้ำนทิศตะวันตกเฉียงใต้กัันมั้งคัับให้ไหล ลงสู่คูเมือง จากคูเมืองน้ำจะไหลผ่านท่อส่งน้ำและคูน้ำลงสู่สระพังค่าง ๆ ภายในเมือง ท่ำนบในเมืองสุโขทัยนอกจากท่ำนบพระร่วงแล้วยังมีท่ำนบอื่น ๆ อีก หลดายแห่ง ไค้แก้ ท่ำนบรูปคั้วญ อยู่ระหว่างเขากั้วอ้ายมากัับเขาพระบาทน้อย ในบริเวณ อรัญญิก คืือ ท่ำนบหมายเลข 2 ท่ำนบรูปคั้วญหมายเลข 7 ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ของเมือง ท่ำนบรูปคั้วญทางทิศเหนือของเมือง เป็นต้น

2.1.2.2 การเก็บน้ำในคิน เป็นการขุดลงไปในคินเพื่อกักรเก็บน้ำ มีอยู่ 2 ลักษณะไค้แก้

ก. การขุดคูและคูเมือง คูเมืองของเมืองสุโขทัยมีอยู่ 3 คู ไค้แก้ คูชั้นกลาง คูชั้นนอก และชั้นในมีขนาดกว้างประมาณ 10-30 เมตร⁸ น้ำที่ไหลจาก สรืคกงส์มาตามคลองเส้าหอ และแหล่งน้ำที่เชิงเขาพระบาทน้อย จะไหลลงสู่คูชั้นนอก

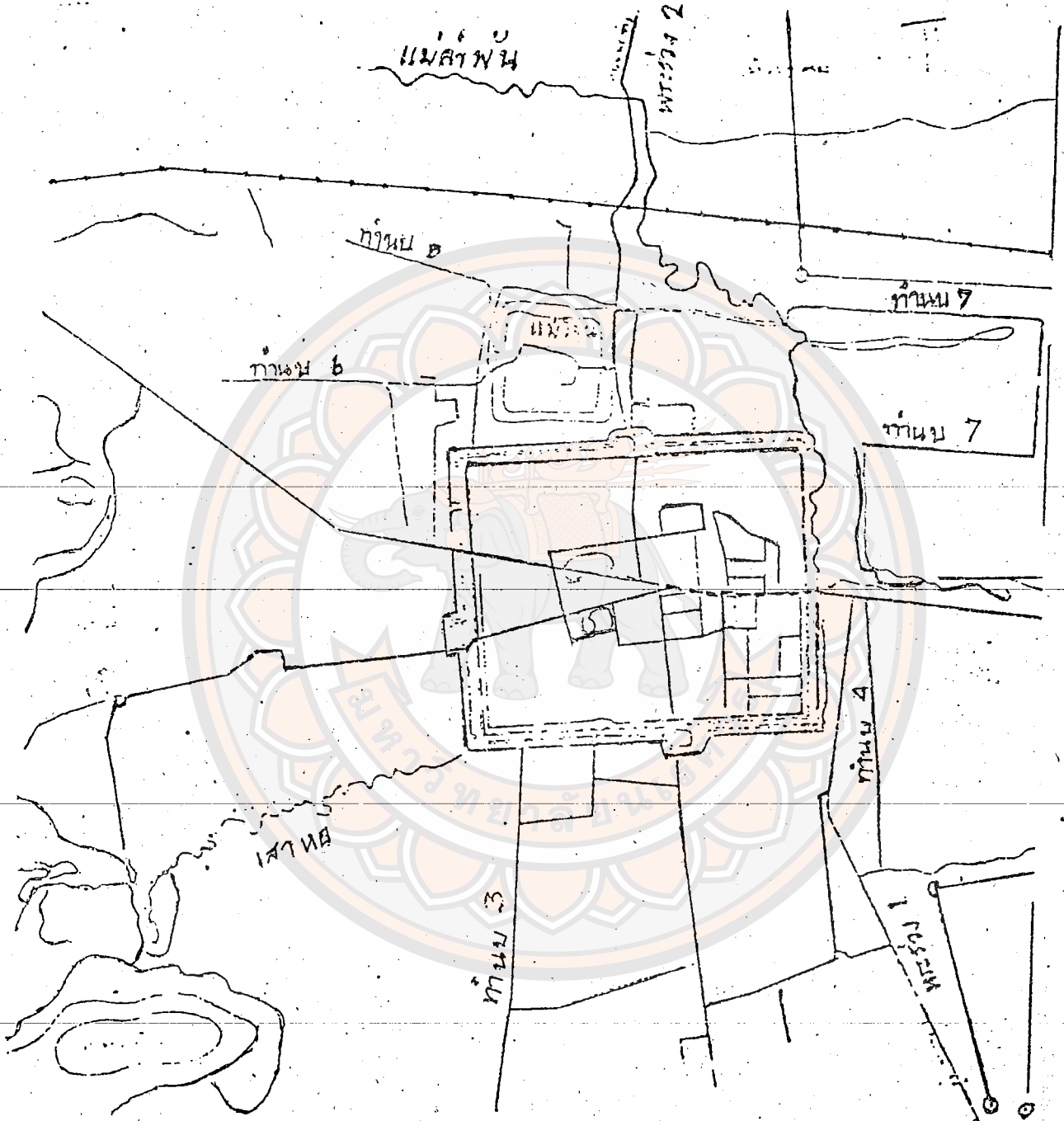
* "โขก" หมายถึงแหล่งน้ำบนภูเขา

⁸ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย, กรมศิลปากร แผนแม่บท หน้า 10

ภาพที่ 3

ภาพผังแสดงท่อนบหมายเลข 1 ถึงหมายเลข 7

ที่มา: โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย, รายงานวิชาการ 10 หัวข้อ

แล้วต่อไปยังตื้นกลาง ชั้นในตามลำดับ (รูปภาพที่ 3) ต่อจากนั้นจะไหลลงสู่กระทิงต่าง ๆ ในเมือง แล้วระบายลงสู่ลำน้ำแม่รำพัน

นอกจากคูเมืองแล้วยังมีคูแม่โจน ซึ่งรับน้ำที่ไหลมาจากเขากรวกขาว ซึ่งจะถูกรักษาตามหมายเลข 5 และหมายเลข 6 (รูปภาพที่ 3) กั้นน้ำลงสู่คูแม่โจนแล้วระบายลงสู่ลำน้ำแม่รำพัน ซึ่งถ้าหากคูแม่โจนในสมัยสุโขทัยลึกประมาณ 3 เมตร ก็สามารถจะเก็บน้ำได้ประมาณ 5-800,000 ลบ.ม ต่อปี⁹

สำหรับวัดต่าง ๆ ในเมืองสุโขทัยมักจะมีคูน้ำล้อมรอบ ซึ่งคูเหล่านี้จะเป็นแหล่งน้ำสำหรับอุปโภค บริโภค และทำความสะอาดชั้นให้กับดินภายในวัด โดยการขุดบ่อภายในคู เพื่อให้ น้ำในคูซึมไปยังบ่อก็จะได้น้ำที่สะอาดภายในบ่อน้ำ คูของวัดเป็นน้ำที่ก่อก่อนน้ำหรือขุดส่งน้ำมาจากภายนอกจากระบบชลประทานใหญ่ ตัวอย่างของวัดที่มีลักษณะ เช่นนี้ได้แก่ วัดพระพายหลวง วัดมหาธาตุ วัดศรีชุม วัดช้างล้อม วัดกระทิงทองหลวง วัดเชตุพน วัดคันจัน¹⁰

ข. การขุดกระทิง กระทิงเป็นที่เก็บน้ำในดินที่ขุดลงไป ซึ่งนิยมทำกันมากในเมืองสุโขทัย เพราะมีจำนวนถึง 424 แห่ง ซึ่งในจำนวนนี้มีกระทิงขนาดใหญ่ถึง 13 แห่ง¹¹ กระทิงภายในเมืองจะรับน้ำจากคูเมืองส่งต่อดังนั้นโดยอาศัยคูน้ำ และท่อส่งน้ำ เมื่อน้ำในกระทิงต่าง ๆ เต็มแล้วก็จะระบายลงสู่คลองแม่รำพัน

⁹ ชำรง เปรมปรีดิ์,มนตรี จิตุหะศรี "น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และน้ำเพื่อเกษตร" รายงานวิชาการ (เอกสารโรเนียว) หน้า 16

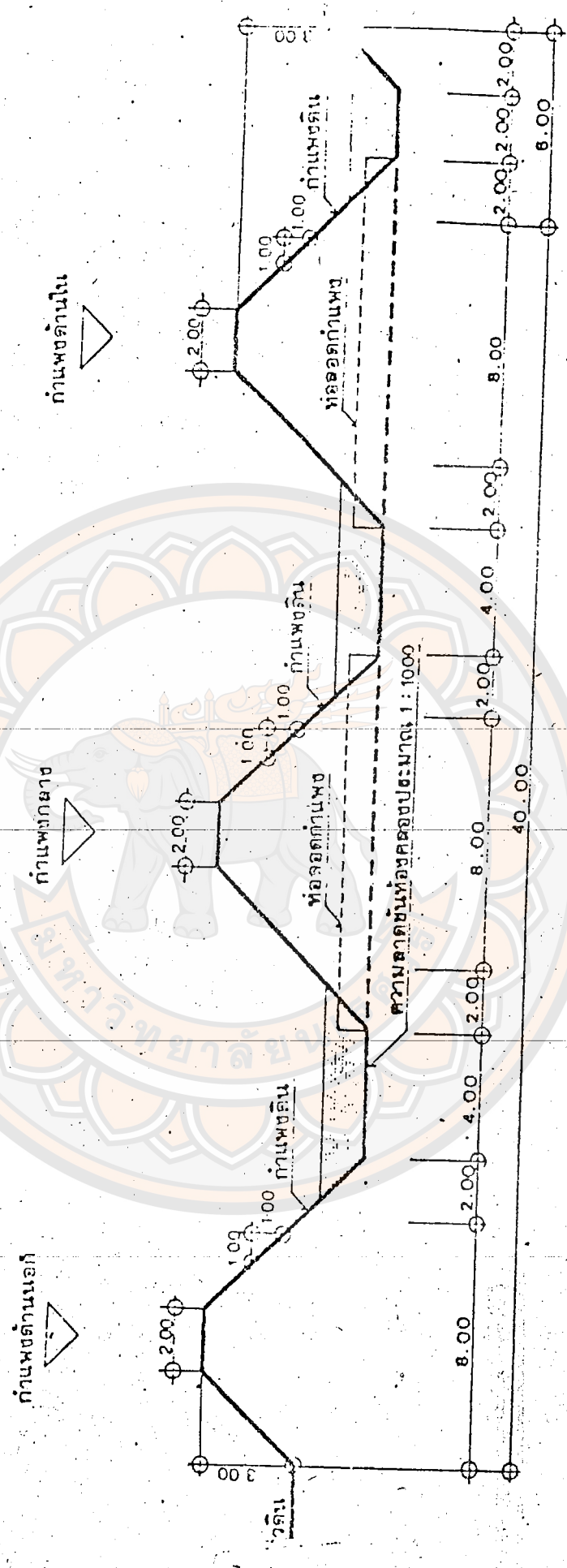
¹⁰ อนุวิทย์ เจริญศุภกุล และคนอื่น ๆ "รายงานการศึกษาประวัติศาสตร์" รายงานวิชาการ (เอกสารโรเนียว) หน้า 20

¹¹ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย, กรมศิลปากร ล.ก หน้า 18

* ท่อส่งน้ำในสมัยสุโขทัยที่ขุดค้นพบมี 2 แบบ คือ แบบทรงกระบอกกับแบบที่ปลายอีกข้างหนึ่งเล็กกว่าอีกข้างหนึ่ง

ภาพที่ 4
ภาพทดลองน้ำในสมัยสุโขทัย

ที่มา: โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย

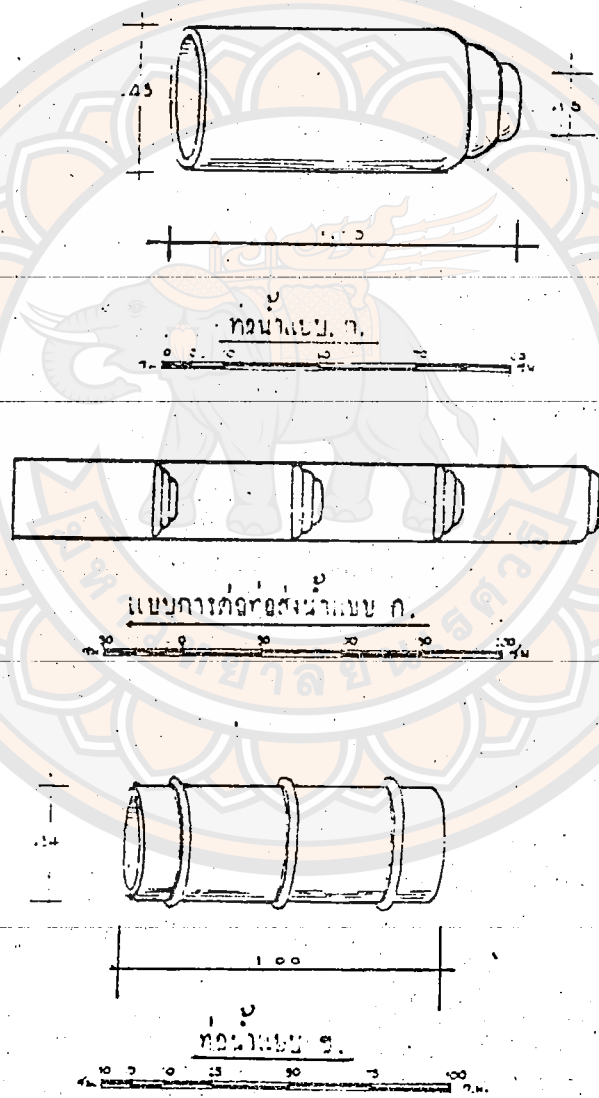
รูปตัดของกำแพงดินและคลองชะบายน้ำ
มาตราส่วน 1 : 200

ภาพที่ 5

ภาพถ่ายเส้นแสดงประเภทท่อในสมัยสุโขทัย

ที่มา: หนังสือ กรมศิลปากร คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. 2503

2507-

การเก็บน้ำในดินของเมืองสุโขทัยสามารถเก็บน้ำได้อย่างดีทั้งนี้เนื่องจากถ้าชุดหรือตระพังลึกไม่เกิน 3 เมตร น้ำจะไม่มีการรั่วซึมหายไป¹² จึงนับว่าเมืองสุโขทัยมีสภาพพื้นดินเหมาะสมที่จะเก็บกักน้ำไว้ใช้ได้พอเพียงตลอดทั้งปี

สำหรับแหล่งน้ำใต้ดินของเมืองสุโขทัยนั้น จากการสำรวจแหล่งน้ำใต้ดินของเมืองสุโขทัย พบว่าอยู่ลึกกว่าระดับตาน้ำ* และจากการขุดค้นทางโบราณคดี ได้พบร่องรอยของหลุมที่มีความลึกมาก ซึ่งคงเป็นการขุดหาแหล่งน้ำบาดาลของคนสมัยโบราณ เป็นสิ่งที่แสดงว่าระดับน้ำใต้ดินของเมืองสุโขทัยอยู่ลึกมาตั้งแต่สมัยโบราณแล้ว¹³ จึงทำให้การที่จะนำน้ำใต้ดินของเมืองสุโขทัยมาใช้ประโยชน์เพื่อการอุปโภคและบริโภคทำได้ยาก¹⁴ ทั้งนี้เนื่องจากเทคนิคการขุดเจาะในสมัยนั้นไม่ทันสมัยเหมือนปัจจุบัน

เนื่องจากเมืองสุโขทัยมีลำน้ำแม่ลำพัน ซึ่งเป็นสาขาของแม่น้ำยมไหลผ่านเมืองสุโขทัยทางตะวันออกและทางเหนือ ดังนั้นลำน้ำแม่ลำพันนอกจากจะเป็นแหล่งที่รับน้ำผิวดินจากทางตะวันตกของเมืองสุโขทัยที่ไหลจากการเก็บน้ำแล้ว ลำน้ำแม่ลำพันยังเป็นแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญของเมืองสุโขทัยที่จะใช้เพื่อการอุปโภค บริโภค และการเกษตรกรรมอีกด้วย

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าเมืองสุโขทัยมีแหล่งน้ำธรรมชาติไม่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก บริเวณที่ลุ่มน้ำก็จะท่วมขัง บริเวณที่ดอนก็ขาดแคลนน้ำ น้ำใต้ดินบริเวณที่

¹² ประจิด จิริปปลา และคนอื่น ๆ "รายงานการสำรวจดินเชิงวิศวกรรมบริเวณเมืองเก่าสุโขทัย" รายงานวิชาการ (เอกสารโรเนียว) หน้า 3

* จากการสำรวจตามโครงการลุ่มน้ำยมพบว่าใต้ดินจะมีบริเวณทางเหนือของเมืองสุโขทัยแถบเมืองสวรรคโลก ภู ชिका สาระยา "สภาพเศรษฐกิจของสังคมสุโขทัย" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 7 เล่มที่ 1 (กรกฎาคม-กันยายน 2520) หน้า 119

¹³ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย, กรมศิลปากร รายงานการขุดค้นและการขุดแต่งโบราณสถาน ปีพุทธศักราช 2520-2521 เล่ม 1 หน้า 49

¹⁴

คอนก็มึระคับลึกเกินกว่าจะใช้ผลประโยชน์ทางเกษตรกรรม ชาวเมืองสุโขทัยจึงจำเป็นต้องอาศัยการชลประทานเข้าช่วยในการเกษตรกรรมและกระจายความชุ่มชื้นให้กับพื้นที่

2.1.3 ลักษณะแรงงานและประชากรในสมัยสุโขทัย การศึกษาถึงจำนวนประชากรที่แท้จริงของเมืองสุโขทัย โดยไม่นับรวมประชากรที่เป็นเมืองขึ้นของเมืองสุโขทัยนั้น มีการกล่าวถึงจำนวนคนในจารึกหลักที่ 45 ว่า "...เอาพระ... (ประ)มาณ เป็นคน ไค้สามแสนคน"¹⁵ ถึงแม้จะไม่มีหลักฐานโดยตรงจากหลักศิลาจารึกที่อ้างถึงจำนวนประชากรที่แท้จริงของเมืองสุโขทัย แต่ก็มึหลักฐานจากโบราณสถานและโบราณวัตถุที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี อันได้แก่ ปริมาณของโบราณวัตถุที่มีแต่ละชั้นดิน โดยเฉพาะเศษภาชนะ เครื่องปั้นดินเผาที่พอจะประเมินจำนวนประชากรในแต่ละสมัยได้

โบราณสถานสิ่งแรกที่บอกให้รู้ถึงขนาดของจำนวนประชากรของสุโขทัยได้แก่ ขนาดของเมืองภายในกำแพงเมือง จะเห็นได้ว่าขนาดของเมืองสุโขทัยมีขนาดใหญ่ และคงมีขนาดเช่นนี้มาตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง หรืออย่างน้อยก็คงมีขนาดเท่ากับกำแพงเมืองชั้นในไม่น้อยกว่านั้น การที่มีกำแพงเมืองขนาดใหญ่แสดงให้เห็นว่าจำนวนประชากรที่จะรักษาเมืองสุโขทัยมีมากเพียงพอที่จะรักษาเมืองขนาดใหญ่นี้ได้คงกล่าวถึงการพิจารณาสร้างกำแพงเมืองเชียงใหม่ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า "พระยาเงี้ยวเมืองว่าสหายจกตั้งเวียงแล ก้านละ 2,000 วา บ่ควรแล ว่าอัน พระยาร่วงว่าสหาย เจ้าพระยาเงี้ยวเมืองว่านนั้นก็หากแมนแล เท่าว่าเป็นฉันทาคคีเสีย ควรว่าเบึงการสัมปติและกาลวิบัติแลภายหน้าบุคคลผู้มีปัญญาจกดูแคลน ว่าบรูว่าเบึงภายหน้าภายหลัง จักว่าอันแล ภายหน้าหลอนอมิตตข้าศึกมาแควจ้ง ค้งหากบุคคลอยู่จกแหงนได้ บ่อวนบ่เต็ม ก็จกยากแก่อนาคตกาล และข้ามักใครตั้งแต่ชัยภูมิไปวันตก วันออก ใต้ เหนือปูน 500 วาและว่าอัน¹⁶ ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงทรง เสนอความกิลคลขนาดกำแพงเมืองที่พ่อขุนเม็งรายคำริจะสร้าง โดยยกเหตุผลว่าควรสร้างขนาดของกำแพงเมืองให้เหมาะสมกับขนาดของประชากรที่พอเพียงจะรักษากำแพงเมืองเมื่อเกิดศึกสงครามทั้งในปัจจุบันและภายหน้า

¹⁵ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 45" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 หน้า 64

¹⁶ สำนักนายกรัฐมนตรี ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ หน้า 27

สำหรับการชุกค้นทางโบราณคดีทำให้เราสามารถทราบขนาดของประชากรของเมืองสุโขทัยในแต่ละสมัยได้ตามอายุของชั้นดินที่ค้นพบโบราณวัตถุ ซึ่งจากการเปรียบเทียบหลักฐานโบราณวัตถุและชั้นของดิน ประกอบกับผลการหาค่าอายุตัวอย่างจากหลุมชุกค้น (ดูตารางที่ 2,3) จะเห็นว่าในสมัยสุโขทัยตอนต้นมีประชากรอยู่อย่างหนาแน่นพอสมควร ทั้งนี้เนื่องจากพบเศษภาชนะดินเผาและโบราณวัตถุหนาแน่น ซึ่งไปสอดคล้องกับการที่พ่อขุนรามคำแหงสามารถแผ่ขยายอำนาจเข้าควบคุมเมืองอื่น ๆ ได้ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในสมัยพ่อขุนรามคำแหงจะต้องมีกำลังคนมากพอสมควรหรืออย่างน้อยต้องมากกว่าเมืองอื่น ๆ ที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของเมืองสุโขทัย นอกจากนี้การที่พ่อขุนรามคำแหงทรงมีนโยบายชักจูงกำลังคนให้เข้ามายังเมืองสุโขทัย เช่น การให้กรรมสิทธิ์ในที่ดิน และทรัพย์สินอื่น ๆ การปรับปรุงแผ่นดินให้สมบูรณ์ เป็นต้น ย่อมมีผลทำให้กำลังแรงงานจากเมืองอื่น ๆ ทยอยเข้ามายังเมืองสุโขทัยมากขึ้น อีกทั้งปริมาณการสร้างวัดและศาสนสถานซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกาสร้างบ้านเมืองและชบวนการขยายตัวของชุมชน การสร้างศาสนสถานเป็นวิธีหนึ่งที่จะปรับปรุงดินแดนที่ถูกทอดทิ้ง เพราะเหตุว่าหลังการสร้างศาสนสถานแล้ว หมู่บ้านก็ก่อสร้างขึ้นเพื่อดูแลรักษาศาสนสถานเหล่านั้น¹⁷ จะเห็นได้ว่าการขยายตัวของชุมชนในบริเวณภายในเมืองและรอบเมืองสุโขทัยมีเพิ่มขึ้นตลอดช่วงสมัยที่เมืองสุโขทัยเจริญรุ่งเรือง แต่ในช่วงที่สุโขทัยเสื่อมอำนาจลง การขยายตัวของชุมชนจะขยายออกไปจากอาณาบริเวณโดยรอบของเมืองสุโขทัย ออกไปสู่อาณาบริเวณอื่นที่รุ่งเรืองกว่า เช่น เมืองพิษณุโลก เป็นต้น

จากการที่แรงงานเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับระบบเศรษฐกิจในสมัยนั้น และจากการที่เมืองสุโขทัยได้แบ่งประชาชนออกเป็นสองกลุ่มใหญ่ ๆ อันได้แก่ กลุ่มผู้ปกครอง ซึ่งจะประกอบด้วยพ่อขุน เจ้า ลูกเจ้า ส่วนอีกกลุ่มได้แก่กลุ่มผู้ถูกปกครอง ซึ่งประกอบด้วยไพร่และข้า สำหรับขุนและลูกขุน จะเป็นฐานะที่กลุ่มผู้ถูกปกครองไต่ระดับหากได้ทำความดี ความชอบให้กับผู้ปกครอง แต่ถ้าหากทำความผิดก็จะถูกลดฐานอันดับไปเป็นไพร่หรือข้าตามเดิมได้ จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าไพร่และข้าเป็นกำลังสำคัญในการใช้แรงงานเพื่อการผลิต ซึ่งประสิทธิผลของแรงงานมีมากน้อยเพียงใด นอกจากจะขึ้นอยู่กับจำนวนไพร่

¹⁷ หม่อมเจ้าสุภัทรีศรี ศิริศกุล "ระบบกษัตริย์สมัยโบราณบนภาคพื้นดินเอเชียอาคเนย์" วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม 2520) หน้า 8

ตารางที่ 2 •

ตารางแสดงการเปรียบเทียบการคำนวณอายุด้วยวิธี C. 14
แหล่งขุดค้น สท. 2 ณ.2 (ร.ท.2 PIT.2)

ชั้นดินธรรมชาติ NATURAL STRATIGRAPHY	ชั้นดินสมมุติ ARBITRARY LAYER	ค่าอายุ ก่อน พ.ศ. 2493 DATING BEFORE 1950	หมายเหตุ NOTE
2	3	610 ± 60	SEQ - SWQ
3	7	540 ± 50	NWQ - SWQ
4	11	580 ± 50	NWQ
4	11	600 ± 50	SWQ

ตารางที่ 2 (ต่อ)

แหล่งขุดค้น สท. 3 หลุม ส. 39 (S.T. 3 PIT. 6)

ชั้นดินธรรมชาติ NATURAL STRATIGRAPHY	ชั้นดินสมมุติ ARBITRARY LAYER	ค่าอายุ ก่อน พ.ศ. 2493 DATING BEFORE 1950	หมายเหตุ NOTE
3	6	460 ± 50	SEQ - SWQ
3	6	480 ± 50	NWQ
3	6	520 ± 60	SWQ
4	12	560 ± 50	SEQ
4	12	570 ± 50	NEQ
4	12	640 ± 60	SWQ - NWQ
4	12	710 ± 80	SWQ

ที่มา: โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย

ตารางที่ 3

ตารางแสดงลักษณะดินและปริมาณภาชนะดินเผาในดิน

ชั้นดิน

ในหลุม TP.I ZONE.D.

ชั้นดินธรรมชาติ	ลักษณะดิน	รายละเอียด
II ความหนา 30 ซม.	สีดิน จุดสีประ เนื้อดิน โครงสร้าง ของดิน ความร่วน เหนียว ของดิน สิ่งของอัน เกิดจากกิจ กิจกรรมของ มนุษย์ โพรงสัตว์ ขอบเขต ของชั้นดิน	สีน้ำตาลเข้ม (10 YR 3/3 DARK BROWN) สีน้ำตาล (7.5 YR 5/4 BROWN) พบแทรกอยู่ 15% ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางของจุดสีที่พบปะปนในสีพื้น 5-15 มม. ความซัดเจน พอประมาณ ดินร่วน 70% ดินเหนียว 5% ดินทราย 20% มี LATERAL NODULES แทรกอยู่บ้าง อนุภาคดินพบตั้งแต่ขนาดปานกลาง-ขนาดใหญ่ (5-โตกว่า 15 ซม.) รูปร่างแบบหลายเหลี่ยมมนมนหลายเหลี่ยมมน แหลมและค่อนข้างกลม เมื่อดินแห้ง อนุภาคดินคงทนต่อแรงกดพอประมาณ เมื่อดินชื้น อนุภาคดินร่วนซุยใช้แรงพอประมาณจึงจะแตก เมื่อดินเปียก อนุภาคดินสามารถทำให้เป็นแผ่นหรือแท่ง เล็กๆ ได้ เศษภาชนะดินเผาพอประมาณ 40% เศษอิฐ กระจับป่อง ศิลาแลง หินชนวน 30% กระดูก 15% ถ่าน 15% รูปร่างกลมขนาดใหญ่ เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 5-20 ซม. ค่อนข้างเรียบ โดยทั่วไปไม่แตกต่างจากชั้นดินบนและล่าง เท่าใดนักแต่ความหนาแน่นของสิ่งของอันเกิดจากการ กระทำของมนุษย์พบเป็นปริมาณมากขึ้น

ตารางที่ 3 (ต่อ)

ชั้นดินธรรมชาติ	สัณฐานดิน	รายละเอียด
III - ๑ ความหนา ประมาณ 20-25 ซ.ม. เป็นชั้น แทรกอยู่ทางผนัง ทิศตะวันออก - เฉียงเหนือ เท่านั้น	สีดิน จุดสีประ เนื้อดิน โครงสร้าง ของดิน	สีค่า (5 YR 2.5/1 BLACK) -- ดินร่วน 90% ดินทรายและก้อนกรวดกลม 10% LATERITAL NODULE อยู่ อนุภาคของดิน พบตั้งแต่ขนาดเล็ก-ปานกลาง (เล็กกว่า 1-5 ม.ม.) รูปร่างแบบคอนข้างกลมและแบนจับตัวเป็น แผ่นบาง ๆ ตามแนวราบ
	ความร่วน	ความยึดเกาะตัว พอประมาณ เมื่อดินแห้ง อนุภาคของดินทนต่อแรงกดพอประมาณ
	เหนียว	เมื่อดินชื้น อนุภาคดินนุ่มคล้ายแป้ง เมื่อดินเปียก อนุภาคดินสามารถทำให้เป็นแผ่นหรือแท่ง บาง ๆ ได้
	สิ่งของอัน เกิดจากกิจ- กรรมของ มนุษย์	เศษภาชนะดินเผา 80% ถ่าน 20%
	โพรงสัตว์	รูปร่างกลม ขนาดใหญ่ (เส้นผ่าศูนย์กลาง 5-ใหญ่กว่า 20 ซ.ม.)
	ขอบเขตของ ชั้นดิน	เรียบ ความแตกต่างของดินสังเกตได้ชัดเจน
	ข้อสังเกต	ชั้นแทรกพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อที่มากกว่า 70%

ที่มา: โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย

และเข้าแล้ว ยังขึ้นอยู่กับปัจจัยอื่น ๆ อีก ได้แก่ การควบคุมกำลังคน และคุณภาพของ
แรงงานด้วย

สำหรับจำนวนไพร่และข้าใน ช่วงที่เมืองสุโขทัยเจริญรุ่งเรือง จากที่กล่าวมา
ข้างต้นแล้วจะเห็นได้ว่ามีจำนวนมากพอสมควรหรืออย่างน้อยคงมากกว่าเมืองบริวารอื่น ๆ
และจากจารึกหลักที่ 45 ที่กล่าวว่า "โลศ เบื้องพระยาภิ... (ชารุก)... ก็คือ ภิไพร่
ไท ช่างม้า ข้า..... ให้ส่งวัวควายคอกหุ้ง กินเมืองนอกชอกแถม...ง.คน"¹⁸ จะเห็น
ได้ว่าไพร่และข้าเป็นคนละพวก ซึ่งข้าคงจะเป็นแรงงานที่ได้มาจากการทำสงครามชนะ
และกวาดค้อนมา ดังคำในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่า "ดูไปบ้านที่เมือง ไคข้างไค้วง
ไค้ปัวไค้นาง"¹⁹ และพวกไพร่ที่ถูกอุทิศให้เป็นข้าของวัด ดังในศิลาจารึกหลักที่ 15
กล่าวว่า "นายไกรเชียร และอำแดงศรีบัวทองให้ทำพินัยกรรมไว้ แม่แทนและพ่อหันลูก
ให้เป็นข้าอุโบสถโดยกัลปนา"²⁰ สำหรับลักษณะความเป็นอยู่ของข้าคงไม่มีอิสระ ซึ่งจารึก
หลักที่ 2 ยังกล่าวถึงพระศรีศรัทธาราชสุทธานิซ้อคนปล่อยเป็นทาน ดังในศิลาจารึกหลัก
ที่ 2 กล่าวว่า "ล่างแห่งเทศลาคซ้อสัตว์ทั้งหลายไปรคอันเป็นคันว่า คนอีกพะหมุหมา..."²¹

ส่วนการควบคุมกำลังคนของเมืองสุโขทัยในระยะก่อนหน้านั้น คงมีการควบคุม
กำลังคนอย่างหลวม ๆ โดยแบ่งออกเป็นหมวดหมู่จนถึงในสมัยพระยาสิทธิ ดังปรากฏ
หลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ 45 ที่กล่าวว่า "ฝูงล่าม หมื่นล่าม ขุนมนตรี เสนาบดี อมาตย์"²²

- 18 สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 45" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1
หน้า 66
- 19 สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 1" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1
หน้า 18
- 20 สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 15" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1
หน้า 162
- 21 สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 2" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1
หน้า 45
- 22 สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 45" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1
หน้า 66

และจากในไตรภูมิพระร่วงที่กล่าวถึงพระบรมมหาจักรพรรดิ การเสด็จโดยจักรแก้วทางอากาศว่า "ฝูงพราหมณาจารย์ก็ดี และลูกเจ้าลูกไทยทั่วบ้านทั่วเมืองแลลูกขุนมนตรีหัวหมื่นหัวพัน"²³ ซึ่งแสดงถึงการควบคุมคนเป็นหมวดหมู่ตามยศ และตำแหน่ง ซึ่งการควบคุมเป็นหมวดหมู่เช่นนี้เหมาะสมต่อการเกณฑ์แรงงานเพื่อการเกษตรที่ต้องใช้แรงงานเพื่อบำรุงรักษาอยู่เสมอ อีกทั้งเป็นการชักจูงกำลังคนจากอาณาจักรอื่น ๆ เข้ามาอีกด้วย

สำหรับคุณภาพแรงงานในสมัยสุโขทัยนั้น มีหลักฐานแน่ชัดในสมัยพ่อขุนรามคำแหง และพระยาลิไทว่าแรงงานมีคุณภาพ และความอุสาหพยายามก็ ดังจะเห็นได้จากศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่กล่าวถึงชาวสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงว่ามีความขยันขันแข็ง กล่าวหาญกล้าในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวไว้ว่า "...แต่คนอื่นมีในเมืองไทย ค้ายรู้ค้ายหลวค ค้ายแกลว ค้ายหาญ ค้ายคะ ค้ายแรง หากคนจักเสมอมิได้ อาจปราบฝูงข้าศึก มีเมืองกว้างขวางหลาย..." สำหรับในสมัยพระยาลิไท จะเห็นได้ว่า ช่วงนี้มีการชุกค่นพบโบราณวัตถุที่มีเทคโนโลยีการผลิตสูง เช่น เครื่องปั้นดินเผา พระพุทธรูปสำริด เป็นต้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่าแรงงานในสมัยพ่อขุนรามคำแหงและพระยาลิไทเป็นแรงงานที่มีคุณภาพเมื่อพิจารณาสาเหตุที่สำคัญที่ทำให้ประชากรของสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงและพระยาลิไทมีประสิทธิภาพมากในการทำงาน คงเนื่องมาจากในสมัยของพ่อขุนรามคำแหงและพระยาลิไทพระองค์ทรงกระตุ้นให้ประชาชนมีความต้องการจะทำงานหนักมากขึ้น เพราะในสมัยนี้มีกฎหมายให้กรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินที่ตนเองผลิตได้ การที่ประชาชนรู้ว่าถ้าตนทำงานและหักล้างรางวัลมากขึ้น ก็จะทำให้มีทรัพย์สินของตนเองมากขึ้น และถึงแม้ว่าตนตายลงลูกหลานก็ยังได้รับทรัพย์สินของตนไม่ได้สูญหายไปไหน ประชาชนก็มีกำลังใจที่จะทำงานหนัก เพื่อให้ได้ทรัพย์สินและฐานะที่มั่นคงขึ้น ตลอดจนความอยู่ดีกินดีของลูกหลานของตนต่อไปในภายหน้า ถ้าหากสมัยพ่อขุนรามคำแหงและพระยาลิไทไม่ทรงมีนโยบายดังที่กล่าวแล้ว คิดว่าประชาชนสุโขทัยคงไม่มีประสิทธิภาพในการทำงาน

เหมือนดังที่ศิลาจารึกกล่าวอ้างถึง เพราะสมัยสุโขทัยไม่มีกฎเกณฑ์การเกณฑ์แรงงานของประชาชนเข้มงวดนัก

2.1.4 นโยบายส่งเสริมการเกษตรกรรมของผู้ปกครอง ปัจจัยสำคัญอีกสิ่งหนึ่งที่จะทำให้การเกษตรกรรมของเมืองสุโขทัยเจริญรุ่งเรืองหรือไม่ก็ได้แก่นโยบายของพ่อขุนที่จะให้ความสนใจ มีนโยบายส่งเสริมการเกษตรกรรมมากน้อยเพียงใด เพราะพ่อขุนในสมัยสุโขทัยมีลักษณะเป็นผู้นำและเป็นแกนกลางที่จะนำพลเมืองกระทำสิ่งใด ๆ ก็ได้ สำหรับนโยบายส่งเสริมการเกษตรกรรมของพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัย ปรากฏหลักฐานอย่างชัดเจนอยู่สองสมัยคือในสมัยพ่อขุนรามคำแหงและในสมัยพระยาลิไท สำหรับสมัยอื่น ๆ ก็คงจะมีนโยบายส่งเสริมการเกษตรกรรมเช่นเดียวกันเพราะการเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักที่สำคัญในสมัยนั้น แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏชัดเจนและมากเท่ากับสมัยพ่อขุนรามคำแหง และพระยาลิไท ดังนั้นจึงจะแยกอธิบายนโยบายส่งเสริมและการพัฒนาการเกษตรกรรมออกเป็น 2 สมัย ได้แก่ นโยบายส่งเสริมและการพัฒนาการเกษตรกรรมในสมัยพ่อขุนรามคำแหง และนโยบายส่งเสริมและการพัฒนาการเกษตรกรรมในสมัยพระยาลิไท

2.1.4.1 การพัฒนาการเกษตรในสมัยพ่อขุนรามคำแหง การที่เมืองสุโขทัยมีสภาพภูมิประเทศไม่เหมาะสมต่อการพัฒนาการเกษตรกรรมขนาดใหญ่ดังที่กล่าวมาแล้ว แต่จากการศึกษาในศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่จารึกว่า "เมื่อชั่วพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยนี้ดีในน้ำมีปลา ในนามีข้าว"²⁴ "สร้างป่าหมากป่าพลูทั่วเมืองนี้ทุกแห่ง"²⁵ "ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าด่างก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากช้ำก็หลายในเมืองนี้"²⁶ "เบื้องตะวันออกเมืองสุโขทัยนี้ มีป่าหมาก ป่าพลู มีไผ่มีนา... มีป่าม่วง มีป่าชาม งามคังแกลง"²⁷ "เบื้องคี่นนอนเมืองสุโขทัยนี้...มีป่าพร้าว ป่าด่าง มีป่าม่วง ป่าชาม"²⁸ "1214 ศก ปีมะโรงพ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัตตนาถลัน

²⁴ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 1" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1
หน้า 18
²⁵ ก หน้า 20
²⁶ ก
²⁷ ก หน้า 22
²⁸ ก หน้า 23

สุโขทัยปลูกไม้ตาลนี้ไค้สิบสี่ข้าว"²⁹ "ปลูกเลี้ยงฝูงลูกบ้านลูกเมืองนั้น ชอบด้วยธรรม
ทุกคน"³⁰ ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมืองสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมีไร่นาอุดมสมบูรณ์สม
ดังคำกล่าวในศิลาจารึก พ่อขุนรามคำแหงทรงมีพระราชกรณียกิจส่งเสริมการเกษตร
ดังต่อไปนี้คือ

ก. ทรงตรากฎหมายให้กรรมสิทธิ์ในผลผลิต และที่ดินที่ได้
จากการทำไร่ทำนา เพื่อกระตุ้นให้พลเมืองหักล้างพงแปรป่าไม้ให้เป็นที่นา เป็น
ส่วน ทั้งข้อความจากศิลาจารึก ดังนี้ "ไพร่ฟ้าหน้าใส ลูกเจ้าลูกขุนผู้ใดแลล้มตายหายกว่า
เหย้าเรือนพ่อเชื้อเลือดคำมันช้าง ขอลูกเมียเยี่ยข้าว ไพร่ฟ้าข้าไท ป่าหมากป่าพลู พ่อ
เขื่อนมัน ไว่แก่ลูกมันสิ้น"³¹ "ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าลางก็หลายในเมืองนี้ หมาก
ม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากกลางก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างไว้ไค้แกมัน"³²

ข. ทรงมีคำสั่งให้มีการถากถางป่าไม้ให้เป็นสวนผลไม้ เพื่อ
เป็นตัวอย่างแก่อาณาประชาราษฎร์ดังคำในศิลาจารึกหลักที่ 3 (ศิลาจารึกนครชุม) ที่ว่า
"...เมื่อชั่วพระยารามราช...ปลูกหมากพร้าวหมากกลางทุกแห่ง เป็นป่าเป็นคอง ให้แผ้ว
ให้ถาง"³³ และศิลาจารึกหลักที่ 5 กล่าวว่า "เมื่อก่อนนี้เป็นราช...พระยารามราช
ผู้เป็นปู่...ปลูกไม้ม่วงฝู่งนี้เป็นถ้อง ดู...แกกม"³⁴

ค. ทรงปรับปรุงการชลประทานเพื่อให้เมืองสุโขทัยมีแหล่ง
น้ำเหมาะสมกับการเกษตร ดังคำในศิลาจารึก หลักที่ 13 จารึกบนฐานพระอิศวร เมือง

29

ก

30

ก

หน้า 26

31

ก

หน้า 18

32

ก

33

ก

ส่วนนักนายกรัฐมนตรื "ศิลาจารึกหลักที่ 3" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 68-69

34

ก

ส่วนนักนายกรัฐมนตรื "ศิลาจารึกหลักที่ 5" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 46

กำแพงเพชรว่า "อนึ่งที่อุปัชฌาย์พระยาร่วงนำเอาน้ำไปเล็งบางพานนั้นก็ถมหายสิ้น และเขาย่อมทำนาทางฟ้าและหาที่อนั้นพบ กระทำให้อ่าน้ำเข้าไปเลี้ยงนาให้เป็นนาเหมือนผายมิได้เป็นทางฟ้า"³⁵ แสดงว่าในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมีการปรับปรุงการชลประทานโดยการทำนาเหมือนนาผาย ไม่ใช่ทำนาโดยอาศัยน้ำฝนแต่เพียงอย่างเดียว นอกจากนี้พระองค์ยังทรงให้มีการสร้างศรีคองส์* ในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่า "เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้...มีศรีคองส์"³⁶ เพื่อเป็นที่เก็บน้ำไว้ใช้ในหน้าแล้ง และมีผลทำให้พื้นที่บริเวณตะวันตกเฉียงใต้มีความชุ่มชื้นเหมาะสมสำหรับการเพาะปลูก

นอกจากนี้พระองค์ทรงให้มีการขุดสระเพื่อเป็นแหล่งน้ำเพื่ออุปโภค บริโภค และปลูกบัว ซึ่งมีผลทำให้พื้นที่บริเวณใกล้เคียงกับสระทั้งมีความชุ่มชื้นเช่นเดียวกับการสร้างศรีคองส์ ดังคำในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่า "กลางเมืองสุโขทัยนี้มีสระพังโพงสี่ไสกิ้งก็คั่งกินน้ำโขงเมื่อแล้ง"³⁷ และ "พระรามผู้เป็นน้องจุง...ประคิษฐานในรามอาวาสนั้นขุดสระพัง...บัวหลายพรรณเป็นบุษบาให้ชาก"³⁸

2.1.4.2 การทำนุบำรุงการเกษตรในสมัยพระยาสิทธิไธ เนื่องจากก่อนหน้าที่พระยาสิทธิไธจะครองราชสมบัติในเมืองสุโขทัยบ้านเมืองมีสภาพทรุดโทรม ดังศิลาจารึกหลักที่ 2 กล่าวว่า "...ก่อกั้มหาเจกีย ปลูกพระศรีมหาโพธิ์ กระทำมหาพุทธรูป..."³⁹ ซึ่งการซ่อมพระพุทธรูปที่สลักหักพังของพระศรีศรัทธาราชจุฬามณี แสดงให้เห็นถึงความ

³⁵ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 13" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1
หน้า 146

* "ศรีคองส์" แปลว่า ทำนบ
³⁶ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 1" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 23
³⁷ กุ หน้า 20

³⁸ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 2" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1
หน้า 36

³⁹ กุ หน้า 45

ทศกัโหมมมาก่อน พระองค์จึงต้องทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้เจริญรุ่งเรืองโดยเอาบ้าน
เอาเมืองในสมัยพ่อขุนรามคำแหงเป็นแบบอย่าง จากศิลาจารึกหลักที่ 3 กล่าวว่า
"...แพ้นแพ้นรุษนั้น...เหมือนแปลงผายรูปรา..."⁴⁰ "...เป็นป่าเป็นคอง ให้แผ้ว
ให้ถาง...ปลูกหมากพร้าวหมากกลางทุกแห่ง..."⁴¹ เป็นการกล่าวถึงสภาพการทำนุบำรุง
กิจการเกษตรในสมัยพระยาลิไทว่าพระองค์ทรงให้มีการขุดเหมืองแปลงผาย พระองค์ทรง
ให้มีการหักร้างถางพงเพื่อให้เป็นที่ทำนา ทำสวน ทำไร่ โดยทรงให้ประชากรปลูกผลไม้
ทั่วเมืองสุโขทัย ทรงสั่งสอนให้ประชากรสุโขทัยมีความขยันในการทำนา เพื่อให้เมือง
สุโขทัยในฐานะเมืองศูนย์กลางจะได้อุดมสมบูรณ์ สามารถช่วยเหลือเมืองอื่นที่มาขอพึ่ง
จะได้ไม่ต้องอายที่จะออกไปพึ่งเมืองบริวาร ดังคำศิลาจารึกหลักที่ 3 กล่าวว่า "อย่าพา
โซ้น่าจึ่งข้าวเหลือเกลือหินในเมืองตน ผิด่างบ้านต่างเมืองก็จักมาพึ่งมาอิงตน ว่าโซร
ตนไปพึ่งเมืองท่านท่านก็ดูแคลน"⁴² และ "ไพร่ฟ้าข้าไทถูกเจ้าลูกขุนผู้ใด...ไค้ข้า เอา
เหย้าน้าวเอาเรือนเขา พ่อค้ายให้ไว้แก่ลูก พี่ค้ายให้ไว้แก่นอง"⁴³ พระองค์ทรงให้กรรม-
สิทธิ์ในทรัพย์สินที่จะสืบมรดกเช่นเดียวกับพ่อขุนรามคำแหง คือ กรรมสิทธิ์ในที่ดินที่เป็นสวน
ไร่ และนา นอกจากนี้จากศิลาจารึกหลักที่ 8 ยังกล่าวถึงการซ่อมถนนสร้างถนนซึ่งมี
ลักษณะของถนนนั้นนอกจากจะเพื่อการคมนาคมแล้ว ถนนยังทำหน้าที่เป็นทำนบและลำราง
ส่งน้ำเพื่อการเกษตรด้วย ดังในศิลาจารึกกล่าวว่า "...เจ้าผู้ไค้ราชาภิเษก ทรงพระ
นามศรีสุริยพงศวรรษมราชาธิราชหาวัง...หิน.น.น...พระ,...เขา.น...ส...ลำดับ
หนทาง แคเมืองสุโขทัยมาเจ็จจอมเขานั่งงามหนักหนา"⁴⁴ และ "ย้อมหินแสงล้อม.ชน

⁴⁰ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 3" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 67

⁴¹ ดู หน้า 69

⁴² ดู

⁴³ ดู หน้า 70

⁴⁴ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 8" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 114

...ท.ยกผนังแต่สองแควมาเท่า สุโขทัย อ.ง. ไร่นาปลูกหมากปลูก...ไพรยาทว่า" ⁴⁵

2.2 ลักษณะการเกษตรกรรมแต่ละประเภท

เนื่องจากการเกษตรกรรมจะรวมไปถึงการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ การประมง และการทำป่าไม้ การอธิบายจะแยกออกเป็นสองประเภท คือ การเพาะปลูก ซึ่งจะรวมไปถึงการทำนา ทำสวน และทำไร่ ส่วนการเลี้ยงสัตว์ การประมง และการทำป่าไม้ในสมัยสุโขทัยจะรวมอยู่ในการเกษตรกรรมประเภทอื่น ๆ

2.2.1 การเพาะปลูก

2.2.1.1 ลักษณะการปลูกข้าวในสมัยสุโขทัย เมืองสุโขทัยเป็นเมืองที่มีการวางผังเมืองไว้ก่อนสร้าง เพราะลักษณะเมืองเป็นระเบียบ มีการเก็บกักน้ำเอาน้ำมาใช้ และมีการควบคุมให้น้ำไหลไปตามแนวลาด เพื่อให้เหมาะสมกับลักษณะเมืองที่ตั้งอยู่บริเวณที่ลาดเชิงเขา ⁴⁶ ซึ่งการสร้างเมืองสุโขทัยคงจะได้มีการพัฒนาถึงการที่จะเอาน้ำมาใช้อย่างเต็มที่ทั้งการบริโภค และการเกษตรกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการทำนา เพราะการสร้างเมืองในสมัยโบราณ นอกจากจะพิจารณาถึงชัยภูมิแล้วยังพิจารณาว่าจะต้องมีที่ทำนา และน้ำเพื่อบริโภคสำหรับมนุษย์และสัตว์ เพื่อการเกษตรกรรม และเพื่อการเกษตรกรรมและเพื่อการคมนาคม ดังสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงมีลายพระหัตถ์ ลงวันที่ 6 พฤษภาคม 2478 ไปทูลสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่า "อันที่จริงทั้งเมืองแควโบราณต้องอาศัยหลัก 2 อย่าง คือ มีที่นา อย่างหนึ่ง และต้องมีลำน้ำเป็นทางโคจรและอาศัยใช้น้ำบริโภคอีกอย่างหนึ่ง" ⁴⁷ เพราะปัจจัยเหล่านี้จะทำให้เมืองของตนสามารถเลี้ยงตนเองได้ ลักษณะการสร้างเมืองสมัยโบราณ

⁴⁵ ก หน้า 116

⁴⁶ มะลิ โคนสันเทียะ "การชลประทานของเมืองสุโขทัย" คำบรรยายสัมมนา

โบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. 22503 หน้า 274

⁴⁷ นิจ หิญชีระนันท์ "สุโขทัยในทัศนะของการผังเมือง" รายงานผลการสัมมนาการเมือง และสภาพสังคมสมัยสุโขทัย หน้า 187

ลักษณะชัยภูมิเป็นสิ่งสำคัญที่สุด เพราะตามทฤษฎีรัฐศาสตร์โบราณบอกว่าสิ่งที่ทุกคนต้องการคือการป้องกันตัวเองถึงแม้ว่าจะไม่อยู่ก็กินก็กิน⁴⁸ ลักษณะของเมืองสุโขทัยซึ่งเคยเป็นเมืองของพวกเขาขอมมาก่อนที่ชนชาติไทยจะเข้าครอบครอง* จึงเป็นเมืองที่อยู่ริมเขานที่ลาดชันเช่นเดียวกับเมืองส่วนใหญ่ของพวกเขาขอม แหล่งน้ำที่นำมาใช้บริโภคก็ได้แก่น้ำในกระพัง** และอาศัยการทศน้ำเพื่อการทำนา ซึ่งจะเห็นได้ว่าถึงแม้เมืองสุโขทัยจะมีปัญหาเรื่องน้ำเพื่อการบริโภคและการทำนา แต่ตำแหน่งของเมืองสุโขทัยมีความเหมาะสมต่อการควบคุมเมืองต่าง ๆ ของรัฐ เพราะตั้งอยู่ตรงกลางของกลุ่มเมืองต่าง ๆ ของรัฐ

เมื่อพิจารณาถึงลักษณะภูมิประเทศของเมืองสุโขทัยแล้วจะเห็นได้ว่า เมืองสุโขทัยมีเนื้อที่ดินที่อุดมสมบูรณ์สำหรับการทำนาเช่นเดียวกับบริเวณอื่น ๆ ที่ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน โดยเฉพาะบริเวณสองฝากฝั่งแม่น้ำยม เป็นบริเวณที่ดินตะกอนที่ได้รับจากแม่น้ำยม และจากเขาลงมาทับถมกันหนาแน่นกว่าบริเวณอื่น ๆ ทั้งหมด⁴⁹ บริเวณสองฝากฝั่งแม่น้ำยมของเมืองสุโขทัยจึงเป็นดินอุดมสมบูรณ์กว่าบริเวณอื่น ๆ ทั้งหมด แต่เนื่องจากบริเวณสองฝากฝั่งแม่น้ำยม บริเวณทางทิศเหนือ และทิศใต้ของเมืองสุโขทัยในบริเวณที่มีดินอุดมสมบูรณ์กลับมีลักษณะเป็นที่ลุ่มต่ำจึงไม่เหมาะสมต่อการทำนา ทั้งนี้เนื่องจากเมื่อถึงหน้าฝนซึ่งเป็นฤดูทำนา บริเวณที่ลุ่มต่ำเหล่านี้จะถูกน้ำท่วมสูงเกินกว่าข้าวจะเก็บเกี่ยว การทำนาข้าวของเมืองสุโขทัยจึงต้องอาศัยที่ดอนขึ้นมา โดยอาศัยน้ำจาก

⁴⁸ ชัยอนันต์ สมุทรวณิช "สภาพการเมืองสมัยสุโขทัย" รายงานผลการสัมมนาการเมือง และสภาพสังคมสมัยสุโขทัย หน้า 473

* มีนักวิชาการบางท่านไม่เชื่อว่าเมืองสุโขทัยตกอยู่ภายใต้การปกครองของขอม แต่อยู่ภายใต้วัฒนธรรมของขอมเท่านั้น ดู ศรีศักร วัลลิโภคม "สภาพภูมิประเทศและประชากรของอาณาจักรสุโขทัย" รายงานผลการสัมมนาสังคมโลกใต้อาวไทยกับการวิจัยปัญหาเศรษฐกิจการเมือง และสังคมในสมัยสุโขทัย หน้า 82

** ขอมใช้บายบายเป็นแหล่งน้ำเพื่อการบริโภคและการเกษตร

⁴⁹ ธิดา สาระยา "โครงสร้างของชนชั้นในสังคมสุโขทัย" รวมปาฐกถา ร.พ.ศ. 2520-2521 ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย หน้า 17

แม่น้ำสาขาแทนแม่น้ำยมโดยตรง โดยเฉพาะคลองแม่ลำพัน และคลองเสาหอ ที่ไหลผ่านทางทิศตะวันออก ทิศเหนือ และทิศตะวันตกของเมืองสุโขทัย

การที่เมืองสุโขทัยต้องอาศัยบริเวณที่คอนขึ้นมาจึงทำให้ที่นาของเมืองสุโขทัยขาดน้ำและขาดปุ๋ยเกินกว่าที่จะทำให้น้ำข้าวอุดมสมบูรณ์⁵⁰ วิธีที่จะทำให้บริเวณที่คอนของเมืองสุโขทัยสามารถมีน้ำพอเพียงสำหรับการเพาะปลูกข้าวจะต้องอาศัยการชลประทาน 2 ลักษณะ คือ การใช้ท่อนบคันดินที่จะส่งน้ำ เนื่องจากคลองแม่ลำพันมีคิ่งสูง เวลาน้ำขึ้นเต็มทีคงเป็นลำน้ำใหญ่ คันท่อนบกันทำฝายมีเหมืองแบ่งน้ำไปคามทุ่ง ก็จะทำให้บริเวณสุโขทัยอุดมสมบูรณ์⁵¹ และอีกวิธีหนึ่งคือการขุดเหมืองฝายเพื่อทำการส่งน้ำ⁵² และควบคุมปริมาณน้ำที่จะรับเข้ามา และระบายออกไป

การปลูกข้าวเหนียวบริเวณริมทะเลหลวงทางทิศตะวันออก ริมหนอง บึงต่าง ๆ ทางทิศเหนือ และทิศใต้ ซึ่งเป็นนาหวาน คงจะมี ทั้งนี้เนื่องจากมีการค้นพบเมล็ดข้าวสารเป็นจำนวนมาก ซึ่งผลจากการวิเคราะห์พบว่าเป็นข้าวเหนียวพันธุ์จาปอนิก้า มีลักษณะเป็นข้าวป่าท่อน้ำท่วมได้⁵³ แต่คงจะใช้เพาะปลูกไม่มากนักเมื่อเทียบกับบริเวณที่คอนขึ้นมา ทั้งนี้เนื่องจากการเสี่ยงต่อน้ำลุ่มสูงกว่าและอีกทั้งเมืองสุโขทัยเป็นเมืองที่ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้สามารถทำนาบนที่คอนได้โดยอาศัยการชลประทานเข้าช่วย และ

⁵⁰ พรพรรณ เลาทะศิรินาถ ล.ค หน้า 144

⁵¹ ไพทัญย์ สายสว่าง "เศรษฐกิจ และสังคมสมัยสุโขทัย" รายงานผลการสัมมนาสังคโลกใต้อ่าวไทยกับการวินิจฉัยปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมในสมัยสุโขทัย หน้า 132 และ ศรีศักดิ์ วัลลิโภคม "การคมนาคมและระบบการชลประทานสมัยสุโขทัย" รายงานผลการสัมมนา การเมือง และสภาพสังคมสมัยสุโขทัย หน้า 299

⁵² สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 13" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 หน้า 146. และ ศูนย์สุโขทัยศึกษา รายงานผลการสัมมนาการเมือง และสภาพสังคมสมัยสุโขทัย หน้า 305

⁵³ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย, กรมศิลปากร "รายงานสรุปผลการวิจัยการขุดค้นทางโบราณคดี ปีพุทธศักราช 2520-2525" (เอกสารโรเนียว) หน้า 65

ตามหลักเศรษฐศาสตร์ มนุษย์จะทำงานในที่น้อยที่สุดแต่จะให้ผลผลิตมากที่สุดด้วย ⁵⁴

บริเวณริมแม่น้ำสาขาจึงเป็นบริเวณที่เหมาะสมต่อการทำนาในเมืองสุโขทัยมากที่สุดแต่ถ้าหากจะอาศัยทำนาเฉพาะที่ราบริมแม่น้ำสาขา เมืองสุโขทัยก็จะมีพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกข้าวน้อยเกินไป ดังนั้นจึงมีการขยายพื้นที่การเพาะปลูก ซึ่งปรากฏหลักฐานการอาศัยการชลประทานโดยการควบคุมน้ำที่ได้จากแม่น้ำสาขาให้เป็นประโยชน์ต่อการทำนามากที่สุดด้วย ⁵⁵

จากสภาพเมืองสุโขทัยโดยธรรมชาติไม่มีที่ลุ่มที่จะจูงใจชาวเกษตรกรให้ทำนา เพราะผลผลิตที่ได้จะน้อย และเสี่ยงต่อความเสียหาย ถ้าหากการทำนาต้องพึ่งน้ำตามธรรมชาติเพียงอย่างเดียว ดังนั้นความจำเป็นที่จะต้องทำการระบายน้ำ และการชลประทาน จึงเป็นงานที่มีลักษณะต้องทำร่วมกันเพื่อให้ใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ เป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยให้ผลเมืองสุโขทัยสามารถก่อตัวรวมกันเข้า โดยมีพ่อขุนเป็นแกนกลาง ⁵⁶ เพราะสังคมเกษตรกรรมน้ำเป็นปัจจัยสำคัญในการผลิต รัฐจึงต้องเข้ามาควบคุมเพื่อจัดทำชลประทานเพื่อความสะดวกในการเกณฑ์แรงงานมาใช้ทำชลประทาน ดังนั้นพ่อขุนจึงเป็นบุคคลที่จะต้องคอยชักชวนพลเมืองของพระองค์ให้ปรับปรุงแผ่นดินให้เหมาะสมกับการเพาะปลูก โดยการปรับปรุงการชลประทานอยู่เสมอ ดังนั้นการควบคุมแรงงานของประชาชน เพื่อปรับปรุงระบบการชลประทาน จึงเป็นงานสำคัญอันหนึ่งของพ่อขุนที่จะทำให้เมืองสุโขทัยมีแผ่นดินอุดมสมบูรณ์ การควบคุมแรงงานทางการเกษตรในสมัยสุโขทัยมีแนวทาง คือ การจัดระบบที่ดินสำหรับการเกษตรกรรมแบบขั้นบันได การควบคุมไพร่อย่างหลวม และข้าพระ ⁵⁷ ซึ่งการควบคุมแรงงานก็มีผลทำให้มีข้าวเพียงพอที่จะเลี้ยงตนเองได้ ดังนั้น

⁵⁴ ไพฑูรย์ สายสว่าง "เศรษฐกิจสมัยสุโขทัย" รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสภาพสังคมสมัยสุโขทัย หน้า 322

⁵⁵ ธิดา สาระยา ล.ก หน้า 16

⁵⁶ ยอรัช เซเคซ์ , บัญญัติวิสุทธิ (แปล) ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน หน้า 5

⁵⁷ ธิดา สาระยา ล.ก หน้า 28-29

การเพิ่มผลผลิตในการทำนาในสมัยสุโขทัยสามารถกระทำได้ด้วยวิธีการขยายพื้นที่เพาะปลูก ความอุดมสมบูรณ์ และปรับปรุงดินแดนดินเพื่อการทำนา

การทำนาเพื่อเลี้ยงประชากรไม่มากนักในสมัยพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนมวกลเมือง พื้นที่สำหรับการทำนา คงไม่ต้องมีมากนัก เพราะกำลังคนที่จะทำนามีไม่มาก เนื่องจากกำลังคนต้องออกไปทำสงครามบ่อยครั้ง เพื่อรวบรวมอาณาจักรให้มั่นคง ประชากรก็ยังมีไม่มากนัก และอีกทั้งกำลังแรงงานที่กวาดต้อนมาจากเมืองอื่น ๆ ก็ยังคงมีไม่มากนัก เมื่อเทียบกับในสมัยของพ่อขุนรามคำแหง

มาในสมัยพ่อขุนรามคำแหงอาณาจักรสุโขทัยสามารถรวบรวมได้เป็นปึกแผ่นกว้างขวางมากขึ้น ประชากรที่มาอาศัยในเมืองสุโขทัยมีมากขึ้น ในจำนวนนี้พระสงฆ์ ลูกเจ้า ลูกขุนต่าง ๆ ที่ต้องอาศัยข้าวเป็นอาหารโดยมิได้เป็นแรงงาน แต่ก็มีแรงงานที่ได้รับจากเมืองอื่นมากขึ้น การที่มีประชากรที่จะบริโภควัวมากขึ้น พื้นที่สำหรับการทำนาจึงมีความจำเป็นขยายออกไป เพื่อจะได้ผลิตข้าวมากขึ้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงการชลประทานเพื่อปรับปรุงดินให้เหมาะสมกับการทำนาจึงต้องนำมาใช้อย่างเต็มที่ เพื่อให้สามารถใช้กำลังแรงงานและพื้นที่ดินที่มีอยู่อย่างเต็มที่ เพื่อให้มีผลิตผลเลี้ยงประชากรในเมืองสุโขทัยได้อย่างพอเพียงโดยไม่ต้องอาศัยข้าวจากเมืองบริวาร⁵⁸

หลังสมัยพ่อขุนรามคำแหงมาปรากฏหลักฐานว่า พระมหากษัตริย์ทรงส่งเสริมการทำนาอีกครั้งในสมัยพระยาลิไท โดยปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ 3⁵⁹ จารึกนครชุม "ว่า "พระยาลิไททรงให้ขุดเหมืองแปลงผาย ปลูกหมากพร้าว หมากกลาง* ทุกแห่ง เป็น

58
ก หนา 29
59

สำนักงานนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 3" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 67,69

* คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้ให้ความหมายว่าหมากกลางเป็นพันธุ์ไม้ตระกูลปาล์ม ซึ่งใกล้เคียงกับมะพร้าวมาก มีผลเท่ากัน กะลาแข็งแคบวง เนื้อน้อยกว่า แต่ ศาสตราจารย์เชคซ์ และ ดร. ประเวรัฐ ฃ นคร ยังเชื่อว่าหมายถึงขนุน ดูคดีตา เลขะกุล "เมืองสุโขทัยนี้ยังดี" อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ 18 ฉบับที่ 3

(ตุลาคม 2520) หน้า 17

ป่าเป็นธงให้แว้วให้ถาง" นอกจากนี้การที่พระยาสิทธิโหราให้มีการยกผนังตั้งแต่เมืองสองแคว มาจนจรดสุโขทัยผนังที่ยกมานั้น ถึงแม้ว่าจะเพื่อการคมนาคนมีผลต่อทางยุทธศาสตร์ แต่ ผลพลอยได้ก็คือ มีคูน้ำจากเมืองสองแควจนถึงเมืองสุโขทัย⁶⁰

หลังจากสมัยพระยาสิทธิ โภษะตรีของคตอ ๆ มาของอาณาจักรสุโขทัยได้อาศัย เมืองพิษณุโลก(สองแคว) เป็นศูนย์อำนาจของภคิตรีย์อีกเมืองหนึ่ง เพื่อกำหนดการบูรณ ของอยุธยา สำหรับการที่พระยาสิทธิโหมมาประทับที่เมืองพิษณุโลกนั้น อาจจะมีสาเหตุเนื่อง จากพระองค์ไม่ทรงสามารถผนวกเมืองกำแพงเพชรในระยะแรก ทำให้เมืองสุโขทัยลด ความสำคัญจากการ เป็นศูนย์การปกครองลงไป แต่ก็ยังคงมีความสำคัญในฐานะเป็นเมือง ศูนย์กลางทางศาสนา สภาพภูมิประเทศของเมืองสุโขทัยไม่เหมาะสมต่อการทำนามาก ขึ้น เนื่องจากการทำลายป่าจะมีผลทำให้หน้าไหลมาอย่างรวดเร็ว จนหน้าดินขุดความ อุดมสมบูรณ์ เพราะน้ำฝนจะชะเอาหน้าดินไปหมด น้ำบาดาลก็ลึกลงไปจากเดิมมากซึ่งมี ผลทำให้สุโขทัยกันดารน้ำในสมัยหลังจะเห็นจากการสำรวจแหล่งน้ำในเมืองสุโขทัยใน ปัจจุบันไม่พบชั้นน้ำบาดาล และแหล่งน้ำใต้ดินที่พอจะนำมาใช้ประโยชน์ได้ เพราะอยู่ต่ำกว่าระดับทางน้ำ (water table)⁶¹ จึงทำให้การปรับปรุงการชลประทานไม่ได้ผล เท่าที่ควร เพราะจากสภาพภูมิศาสตร์เช่นนั้นการปรับปรุงชลประทานต้องอาศัยแรงงาน จำนวนมาก เมืองสุโขทัยในช่วงนั้นอำนาจทางการ เมืองก็ไม่เข้มแข็งพอที่จะระดมคนมาก มายมาจากเมืองอื่น ซึ่งผลสุดท้ายการทำการก็ขยายตัวออกจากเมืองสุโขทัยไปตามแนวดิน ซึ่ง เป็นเขตชลประทาน ไปสู่เมืองที่มีสภาพที่ดินเหมาะสมต่อการทำนามากกว่า เช่น อำเภอสรีรามาศ อำเภอมือง อำเภอบึงเสด็จ อำเภอสรีสำโรง อำเภอสวรรคโลก

⁶⁰ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศึลาจารึกหลักที่ ๘" ประชุมศึลาจารึก ภาคที่ 1 หน้า 116 , นิจ วิทยธีระนันท์ ล.ก หน้า 200 และ ศรีศักร วัลลิโภคม ล.ก หน้า 294

⁶¹ ธึลา สาระยา "สภาพเศรษฐกิจของสังคมสุโขทัย" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 7 เล่มที่ 1 (กรกฎาคม-กันยายน 2520) หน้า 119

⁶² โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย, กรมศิลปากร แผนแม่บท หน้า 34

มีสภาพแวดล้อมเหมาะสมต่อการเพาะปลูกมากกว่าเมืองสุโขทัย⁶³

จากการที่เมืองสุโขทัยมีลักษณะสภาพแวดล้อมไม่เอื้ออำนวยต่อการทำนา จึงทำให้เมืองสุโขทัยบางสมัยจำเป็นต้องอาศัยข้าวจากเมืองบริวาร โดยเฉพาะเมืองลูกหลวงอันได้แก่ ศรีสัชนาลัย กำแพงเพชร ซึ่งมีสภาพแวดล้อมเหมาะสมต่อการทำนามากกว่าสุโขทัย และอีกทั้งการขนส่งผลผลิตก็สามารถทำได้สะดวกรวดเร็ว โดยอาศัยถนนพระร่วง นอกจากนี้ก็มีเมืองพิษณุโลก พิษณุทวาร นครชุม ที่สามารถผลิตข้าวให้เมืองสุโขทัยได้

2.2.1.2 การทำสวนและทำไร่ในสมัยสุโขทัย ลักษณะการทำสวนและทำไร่ในสมัยสุโขทัยต้องอาศัยพื้นที่ดอนขึ้นมาจากบริเวณทำนา ซึ่งพื้นที่ดอนของเมืองสุโขทัยสามารถทำสวนได้เนื่องจากการชลประทาน อันได้แก่ การสร้างสรีกษังสำน้ำ และการขุดกระพัง ซึ่งมีผลทำให้พื้นที่ดินบริเวณที่ดอนมีความชุ่มชื้น สามารถปลูกไม้ผลได้ทั่วไป สำหรับการปลูกสวนผักก็อาศัยบริเวณที่ลุ่มที่ทางเหนือ ทางใต้ และริมทะเลหลวง สำหรับบนที่ดอนก็อาศัยการชลประทานส่งน้ำเช่นเกี่ยวกับการทำนา

การทำสวนมีหลักฐานปรากฏในศิลาจารึกไค้แก่ สวนผัก และผลไม้ สำหรับผลไม้ที่ทราบอย่างแน่ชัดว่าปลูกในสมัยสุโขทัยได้แก่ มะม่วง มะพร้าว มะขาม ชนุน

สำหรับการทำไร่ในสมัยสุโขทัยคงจะมีควบคู่ไปกับการทำสวน ทำนา เพราะเมืองสุโขทัยมีพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการทำไร่ คือ บริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือดังที่กล่าวมาแล้ว แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการทำไร่ชนิดไหน พอที่จะปรากฏเป็นหลักฐานก็มีการทำไร่อ้อย ดังคำในศิลาจารึกหลักที่ 2 ที่กล่าวว่า "อุปมาดังเวียงทอนอ้อยไว้มากคามาตาส"⁶⁴ ซึ่งแสดงว่าประชากรชาวสุโขทัยคงเคยเห็นการกองเวียงทอนอ้อยจนชินตา พระศรีศรัทธาจึงยกเป็นคำเปรียบเทียบกับจารึก เพื่อให้ชาวสุโขทัยอ่านและเห็นภาพพจน์

⁶³ ศรีศักร วัลลิโภคม ด.ก หน้า 85-87

⁶⁴ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 2" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

2.2.2 การเกษตรกรรมอื่น ๆ ในสมัยสุโขทัยการเกษตรกรรมนอกจากจะมี การเพาะปลูกแล้ว ยังมีการเกษตรกรรมประเภทอื่น ๆ อีกได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ การ ประมง และการทำป่าไม้

2.2.2.1 การเลี้ยงสัตว์ ในสมัยสุโขทัยนอกจากหลักฐานที่มีการขุดค้น พบกระดูกสัตว์จำพวก วัว ควาย หมู ม้า ช้าง ⁶⁵ แล้วศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่า "เพื่อนฝูงวัวไปค้า ชีม้าไปขาย ไครจกไคร'ค้าช้างค้า ไครจกไคร'ค้าม้าค้า" ⁶⁶ และจาก จารึกหลักที่ 2 กล่าวว่า "ลางแห่งเทศลาค ชื่อสัตว์ทั้งหลายอันเป็นต้นว่าคนอีกแพะ และ หมูหมาเบ็ดไก่ทั้งห่านนกทกปลา เนื้อฝูงสัตว์ทั้งหลาย" ⁶⁷ และจากจารึกหลักที่ 13 กล่าวว่า "อนึ่งแต่ก่อนยอมขายวัวไปแก่ละว่า...อันจะให้ดูจากอนันท์ที่ห้ามมิให้ขาย" ⁶⁸ จึงเป็น หลักฐานแสดงว่าเมืองสุโขทัยมีการเลี้ยงสัตว์เพื่อบริโภค ใช้แรงงาน และเพื่อการค้า สัตว์ที่เลี้ยงก็ได้แก่ วัว ควาย หมู ม้า ช้าง แพะ เบ็ด ไก่ ห่าน เป็นต้น สำหรับไก่ชาว สุโขทัยนอกจากจะเลี้ยงเพื่อเป็นอาหาร และเพื่อการค้าแล้ว จากหลักฐานตุ๊กตาสังคโลก เป็นรูปชายอุ้มไก่ จำนวนหลายชิ้นแสดงว่ายังเลี้ยงไว้สำหรับเป็นไก่ชน ซึ่งคงเป็นที่หาที่ นิยมในสมัยสุโขทัย

2.2.2.2 การประมง เนื่องจากเมืองสุโขทัยมีแหล่งน้ำสำหรับเป็นที่ อาศัยของสัตว์น้ำจืดมาก ได้แก่ แม่น้ำยม และสาขา คือ ลำน้ำแม่ลำพัน คลองเสาหอ

⁶⁵ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย, กรมศิลปากร "รายงานสรุปผล การวิจัยการขุดค้นทางโบราณคดี ปี พ.ศ. 2520-2525" (เอกสารอัครสำเนา) หน้า 40-43

⁶⁶ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 1" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 18

⁶⁷ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 2" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 45

⁶⁸ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 13" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 145

ลำน้ำแม่โจน อ่างเก็บน้ำศรีคองส์ ทะเลหลวง ตูเมือง และหนองน้ำต่าง ๆ มาก จึงมีสัตว์น้ำจืดจำนวนมากเพียงพอที่จะทำการประมงน้ำจืด เพื่อจับสัตว์น้ำไว้เป็นอาหารบริโภคภายในเมือง และปริมาณคงมากพอที่จะมีการค้าขายแลกเปลี่ยนกับจาร์กหลักที่ 2 ที่กล่าวถึงการซื้อปลาเพื่อปล่อยเป็นทาน⁶⁹ นอกจากปลาแล้วยังมีหลักฐานจากการขุดค้นพบพวกเปลือกหอยน้ำจืด และเต่าที่ชาวสุโขทัยจับขึ้นมาเป็นอาหารกระจายอยู่ทั่วไป⁷⁰

2.2.2.3 การทำป่าไม้ เมืองสุโขทัยมีป่าไม้ทางทิศตะวันตกที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้สัก ไม้เบญจพรรณ ไม้กระยาเลย ไม้ยาง ไม้เต็งรัง จึงน่าจะมีแรงงานของเมืองสุโขทัยส่วนหนึ่งทำหน้าที่ตัดไม้จากป่ามาบริการประชากรในเมือง เพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิงในการอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผา หรือการก่อสร้าง และเครื่องใช้ต่าง ๆ การอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผาคงทำให้ป่าไม้ในเมืองสุโขทัยลดน้อยลงไปมาก เพราะการเผาเครื่องเคลือบดินเผาต้องใช้เชื้อเพลิงมาก ทั้งนี้เนื่องจากการเผาเครื่องเคลือบดินเผาต้องเผาถึงสองครั้ง คือ ปั้นแล้วเผา เมื่อนำมาชุบน้ำยาแล้วเผาอีกครั้ง ทั้งการเผาเครื่องเคลือบดินเผาต้องใช้อุณหภูมิสูงจึงต้องใช้เชื้อเพลิงมาก

⁶⁹ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 2" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 45

⁷⁰ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย, กรมศิลปากร ล.ค หน้า 43-44

การอุตสาหกรรม

เมื่อพิจารณาถึงปัจจัยการผลิตทางด้านอุตสาหกรรม จะเห็นได้ว่าเมืองสุโขทัย มีปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้เมืองสุโขทัยเป็นเมืองอุตสาหกรรม สิ่งแรกได้แก่วัตถุดิบ จะเห็นได้ว่าเมืองสุโขทัยมีดินที่ เหมาะสมสำหรับการผลิตเครื่องเคลือบดินเผา คือ มีแหล่งดินขาว และดินเหนียวที่มีคุณภาพ มีแหล่งแร่ทองแดง และถ่านหินที่จะนำมาผสมเป็นสัมฤทธิ์ เพื่อผลิตวัตถุดิบสำเร็จรูปต่าง ๆ มีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ที่จะนำมาใช้เป็นเชื้อเพลิงในการทำ อุตสาหกรรมอย่างพอเพียง มีแรงงานที่มีฝีมือ และความสามารถสร้างสรรค์ผลงานที่มี ลักษณะเฉพาะของตนเองออกมา และคงมีจำนวนมาก เช่น เครื่องเคลือบดินเผา เป็นต้น และจากการที่เมืองสุโขทัยเป็นศูนย์กลางในทางพุทธศาสนาและในทางการเมือง จึงทำให้สินค้าอุตสาหกรรมของสุโขทัยหลายชนิด โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เช่น เครื่องเคลือบดินเผาพวกกระเบื้องเชิงชาย บราลี ซอฟ้า ครอบหัวแป เป็นต้น มีตลาด ที่จะจำหน่ายและแลกเปลี่ยนโดยเฉพาะเมืองบริวาร และเมืองที่ได้รับอิทธิพลทางศาสนา ไปจากเมืองสุโขทัย ที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือนโยบายส่งเสริมการอุตสาหกรรม และการค้าในสมัยพ่อขุนรามคำแหง และพระยาสิทธิ ซึ่งเป็นสิ่งกระตุ้นให้การอุตสาหกรรม และการค้าในสองสมัยเจริญรุ่งเรือง กังจะกล่าวถึงต่อไป

3.1 การอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผา

เครื่องเคลือบดินเผา (Ceramic) สมัยสุโขทัย รู้จักชื่อกันโดยทั่วไปว่า "สังคโลก" ซึ่งชื่อนี้ สืบเนื่องมาจากพระยาคำรจนาภาพรทรงสันนิษฐานว่ามาจากภาษา จีนคำว่า "ซ้องโกลก" ซึ่งมาจากคำว่า ซ้อง ซึ่งเป็นชื่อราชวงศ์ซ้อง ปกครองประเทศ จีนราว พ.ศ. 1503-1822 ผสมกับคำว่า โกลก ซึ่งแปลรวมกันว่า "เตาเผาดินซ้อง" ต่อมาชื่อนี้ได้เพี้ยนไปจนกลายเป็นคำว่า "สังคโลก"

แหล่งอุตสาหกรรมผลิตเครื่องเคลือบดินเผาสมัยสุโขทัย มีอยู่ 3 แหล่ง คือ

1. ที่เมืองเก่าสุโขทัย ตั้งอยู่รอบคันตุลำน้ำโจนซึ่งอยู่บริเวณทางคอน เหนือของเมืองสุโขทัยใกล้กับวัดพระพายหลวง ซึ่งมีซากเตาเผาเครื่องเคลือบ 49 เตา

เรียงรายอยู่เป็น 3 กลุ่ม คือ ก้านทิศเหนือมี 37 เตา ก้านทิศใต้มี 9 เตา ก้านทิศตะวันออกมี 3 เตา มีเนื้อที่ 5,000 ตารางเมตร¹ เศษเครื่องปั้นดินเผาที่พบในบริเวณนี้มีทั้งเครื่องเคลือบที่มีลายและไม่มีลาย คือ เคลือบเป็นสีเขียวและเคลือบสีที่เป็นลวดลายจะเคลือบด้วยน้ำยาเคลือบสีสีนวล และน้ำยาสีต่าง ๆ ได้แก่ น้ำยาสีเทาแกมเหลือง (Yellowish Gray) สีฟ้าเข้ม, สีเทาอ่อนแกมเขียวมะกอก (Light Olive Gray) สีเขียวสด, สีน้ำตาล (Dark Brown), สีน้ำตาลแกมเหลืองเข้ม (Dark Yellowish Brown) และสีเขียวมะกอกอ่อน (Dah Olive)² ซึ่งลวดลายเขียนด้วยสีค่าหรือสีน้ำตาลแก่ เป็นรูปลายดอกไม้ ปลา กงจักร และพรรณพฤกษา เครื่องเคลือบที่ผลิตที่เตาสุโขทัยมีพบพวกชาม โถ กระจุก ถ้วย ช่อฟ้า ใบระกา หวานาค ขวาลี กระจ่างมุงหลังคา รูปสัตว์ รูปยักษ์ ตุ๊กตารูปคนและตุ๊กตารูปสัตว์ สำหรับเครื่องปั้นดินเผาที่ไม่เคลือบ ผลิตทั้งเครื่องดินเผา (Earthen wares) และเนื้อดินที่เป็นเครื่องดินเนื้อแกร่ง (Stone Wares)

2. ที่บ้านป่าย่าง อยู่นอกกำแพงเมืองศรีสัชชนาลัยจากประตูเทาม้าประมาณ 500 เมตร³ ซึ่งเป็นบริเวณหนองอ้อ ทางฝั่งขวาของแม่น้ำยมปัจจุบัน มีเนื้อที่ 5,500 ตารางเมตร พบเตาทุเรียง 26 เตา ซึ่งเป็นแหล่งผลิตเครื่องเคลือบชนิดที่เป็นเครื่องประดับ สถาปัตยกรรม ชาม โถ แจกัน กระจุก ถ้วยชนิดต่าง ๆ ซึ่งเมื่อกรมศิลปากรขุดค้นและกำลังบูรณะได้พบผลิตที่สวยงามเนื้อบางกว่าคือที่สุโขทัย มีเคลือบสีเขียวไขกาสวยงามมาก

¹ คณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถานจังหวัดสุโขทัย และจังหวัดกำแพงเพชร รายงานสรุปผลงานพร้อมรูปถ่ายงานปรับปรุงขุดแต่ง บูรณะโบราณเมืองสุโขทัย เล่ม 1 หน้า 51

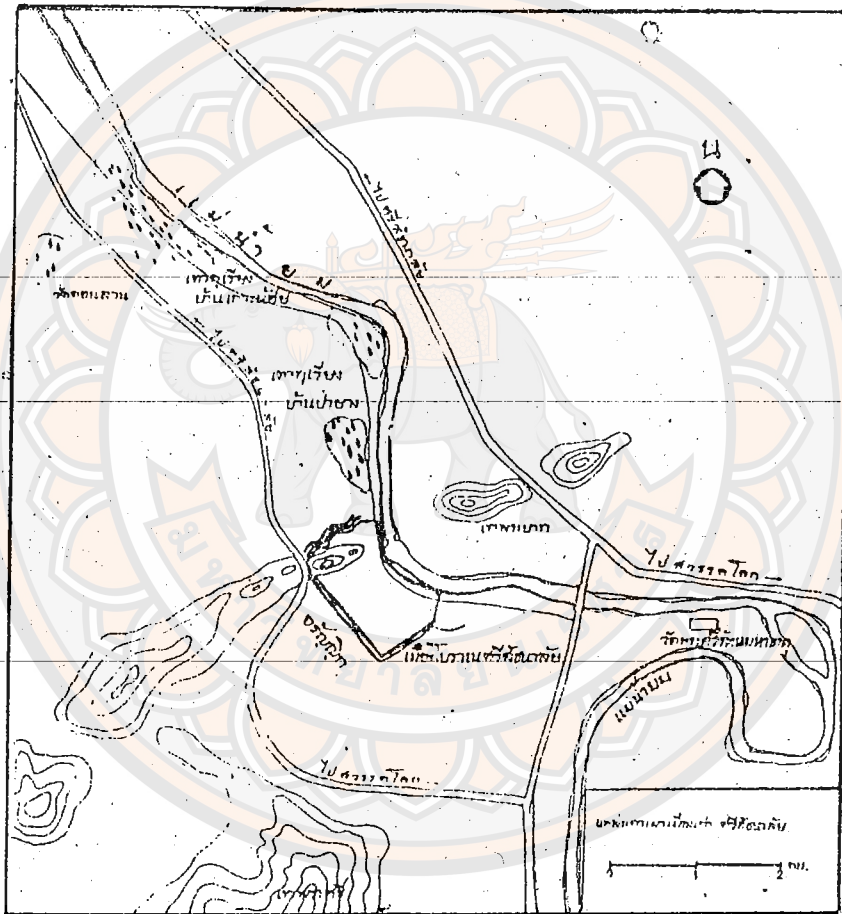
² โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย, กรมศิลปากร "รายงานสรุปผลการวิจัยการขุดค้นทางโบราณคดี ปีพุทธศักราช 2520-2525" (เอกสารอัครำเนา) หน้า 20

³ จีรา จงกล "เครื่องลี้ดลคโลก" เครื่องถ้วยในประเทศไทย หน้า 11

ภาพที่ 6

ภาพแหล่งเตาเผาเมืองเก่าศรีสัชนาลัย

ที่มา: หนังสือ อนุสาร อ.ส.ท ปีที่ 24 ฉบับที่ 3 เดือนตุลาคม 2526

ภาพที่ 7

ภาพซามสังคโลกเคลือบลายปลา

ที่มา: หนังสือ มุขนิรีโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ การค้าสังคโลก 2526

ภาพที่ 8

ภาพชามสังคโลกเคลือบลายงจักร

ที่มา: หนังสือ มุนีโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ การค้าสังคโลก 2526

ภาพที่ ๑

ภาพตุ๊กตาดังคโลกรูปคน

ที่มา: หนังสือ กรมศิลปากร เครื่องถ้วยในประเทศไทย 2513

ภาพที่ 10
ภาพตุ๊กตาสังคโลกรูปสัตว์

ที่มา: หนังสือ กรมศิลปากร เครื่องถ้วยในประเทศไทย 2513

3. ที่บ้านเกาะน้อย เป็นที่ตั้งอยู่ห่างจากเตาปาย่างออกไปราว 5 กิโลเมตร อยู่บริเวณบ้านเกาะน้อย อำเภอศรีสัชชนาลัย เตาเกาะน้อยเป็นแหล่งผลิตที่ใหญ่และเก่าแก่ที่สุด⁴ มีเนื้อที่ประมาณ 195,000 ตารางเมตร⁵ จำนวน 105 เตา เป็นเตาขนาดย่อม เอาอิฐก่อเป็นประทุนยาวประมาณ 8 เมตร กว้าง 3 เมตร⁶ ผลิตผลประเภทลายสี เคลือบคล้ายคลึงกับผลผลิตที่สุโขทัยและปาย่าง แต่ลวดลายมีการตกแต่งอย่างปราณีตมากกว่า ผลิตผลที่มีลักษณะเฉพาะ ได้แก่ เครื่องเคลือบประเภทเซลาดอน (Celadon Wares)⁷ ซึ่งจะเคลือบเป็นสีเขียวไข่กา สีเขียวนวลโดยวิธีลวดลึงหมึก⁸ เตาเผาเครื่องสังคโลกทั้ง 3 แห่งเรียกว่า เตาหูเรียง⁸ ที่ค้นพบมีทั้งเตาดินและเตาอิฐ มีทั้งที่ก่อสร้างอยู่บนดินและที่ขุดเข้าไปใต้พื้นดิน⁹ เตาดินคงเป็นเตาในระยะแรก ๆ สำหรับเตาอิฐคงเป็นเตาสร้างขึ้นในระยะหลัง เพราะอยู่บนชั้นดินสูงสุด และคงเป็นเตาสำหรับเผาเครื่องเคลือบสังคโลกออกขายต่างประเทศ

นอกจากสามแหล่งใหญ่ที่กล่าวข้างต้นแล้ว เตาเครื่องเคลือบสังคโลกของไทย ยังมีที่บ้านเตาโท ทางทิศเหนือของเมืองพิษณุโลก ห่างจากกำแพงเมืองพิษณุโลกราว 1 กิโลเมตร และที่บ้านแก่ง อำเภอทรอน จังหวัดอุตรดิตถ์ ใกล้แหล่งบ้านแก่งดงมาราว

4 จอห์น ซอร์, สมพร วานารโศกและคณะแปล เครื่องปั้นดินเผาไทย หน้า 22

5 คณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถานจังหวัดสุโขทัย ล.ก หน้า 51

6 ประสิทธิ์ เวสสาพันธ์ "ศรีสัชชนาลัย" อนุสาร อ.ส.ท ปีที่ 12 ฉบับที่ 3

(กันยายน 2514) หน้า 51

* Celadon พบเกิดขึ้นทั่วไปอยู่ชั้นบนสูงสุด

7 เสริมศักดิ์ นาคบัว "เครื่องถ้วยสังคโลก" รายงานผลการสัมมนาสังคโลก
ใต้อ่างไทยกับการวิจัยปัญหาเศรษฐกิจการเมืองและสังคมในสมัยสุโขทัย หน้า 230

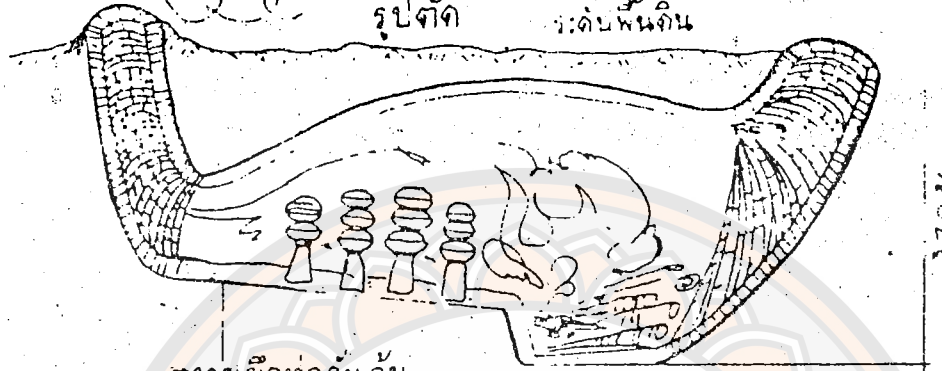
8 ก หน้า 231

9 เสนอ นิลเกษ , สีหวัฒน์ แน่นหนา "สังคโลก" อนุสาร อ.ส.ท ปีที่ 24 ฉบับที่ 3 (ตุลาคม 2526) หน้า 44

ภาพที่ 11

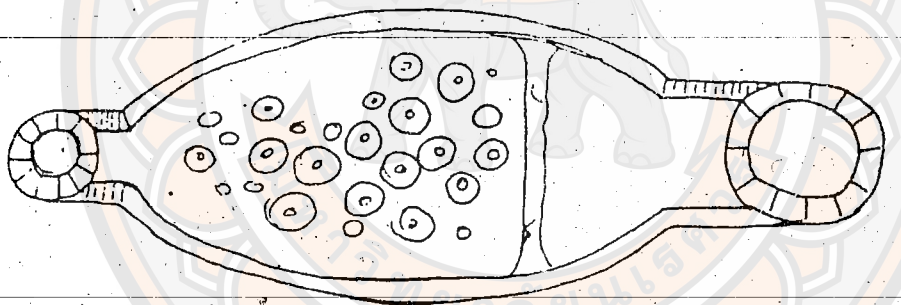
ภาพเตาเผาด้วยขาม เตาทุเรียงบ้านเกาะน้อย เมืองศรีสะเกษ

ที่มา: หนังสือ กรมศิลปากร เครื่องถ้วยในประเทศไทย 2513
รูปตัด ระดับพื้นดิน

ทรายขี้จาทอกันล้ม

แปลน

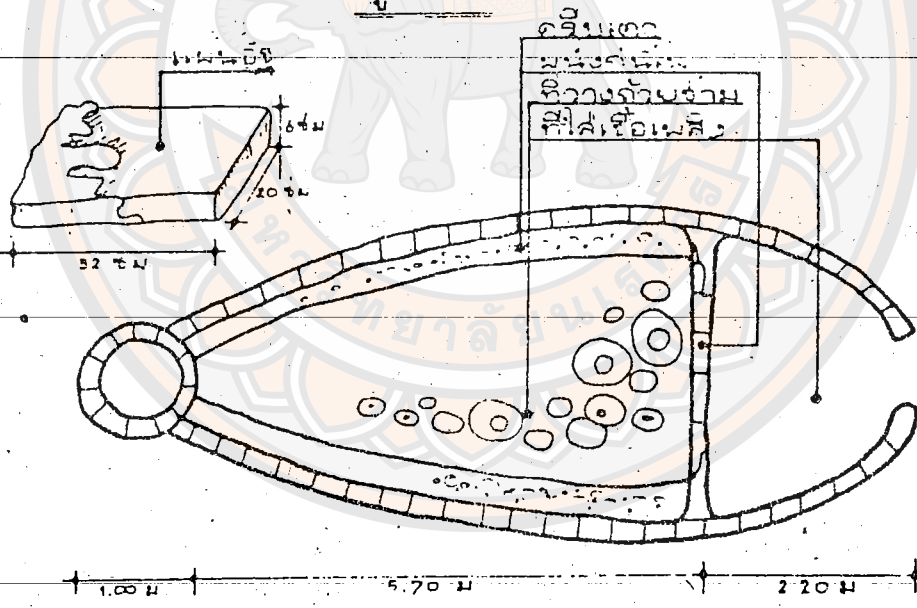
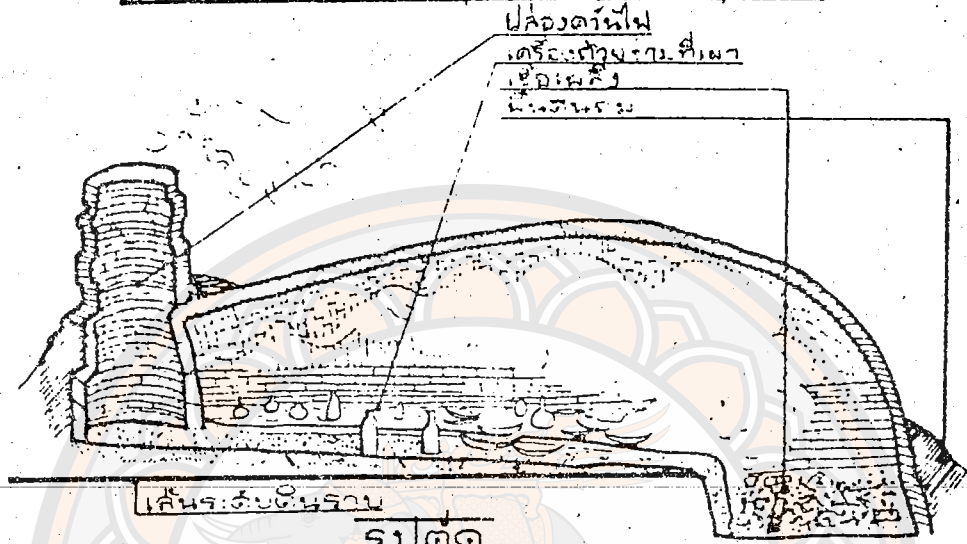

ภาพที่ 12

ภาพลายเส้นรูปตัดและแปลนเตาเผาด้วยขามทุเรียน เมืองสุโขทัย

ที่มา: หนังสือ กรมศิลปากร เครื่องถ้วยในประเทศไทย 2513

เตาเผาถ้วยขามเตากระเบื้อง เมืองสุโขทัย

3 กิโลเมตร มีที่ขานเตาให้อีกแหล่งหนึ่งที่มีเตาเผาเครื่องเคลือบหลายเตา¹⁰

สำหรับแหล่งดินที่เป็นวัตถุดิบสำหรับผลิตเครื่องเคลือบสังคโลกที่มีบริเวณเหนือเมืองศรีสัชนาลัยขึ้นไปจะมีดินภูเขาไฟที่เรียกว่า "Litelight" ซึ่งเมื่อสลายตัวแล้วจะให้ดินที่สามารถนำมาใช้ทำเครื่องปั้นดินเผา¹¹

3.2 กำเนิดของอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบสังคโลกสมัยสุโขทัย

จากการขุดค้นทางโบราณคดีบริเวณเมืองเก่า สุโขทัย ของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย ได้เริ่มขุดค้นพบเครื่องเคลือบสังคโลกไทยฝีมือหยาบ ในชั้นดินธรรมชาติที่ 3 ซึ่งมีค่าอายุประมาณ พ.ศ. 1833-1953 ส่วนในชั้นดินธรรมชาติที่ 4 ซึ่งมีค่าอายุประมาณ พ.ศ. 1703-1863 ไม่พบเครื่องเคลือบสังคโลกไทยเลย (ดูตารางที่ 4)

จึงอาจกล่าวได้ว่าประมาณ พ.ศ. 1703-1863 ยังไม่ได้มีการผลิตเครื่องเคลือบสังคโลกไทย เพราะชั้นดินที่มีอายุดังกล่าวไม่พบเศษเครื่องเคลือบสังคโลกไทย เมื่อในช่วงเวลาดังกล่าวไม่มีการผลิตเครื่องเคลือบสังคโลก จึงเป็นการยืนยันได้ว่าในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งครองราชสมบัติระหว่างปี พ.ศ. 1822-1841 ยังไม่ได้มีการผลิตเครื่องเคลือบสังคโลกไทยที่ส่งเป็นสินค้าออกไปยังต่างประเทศ เครื่องเคลือบดินเผาที่พบในสมัยพ่อขุนรามคำแหงที่ได้จากการขุดค้นจะเป็นพวกไหขอม เครื่องเคลือบเตาสันกำแพง และเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หยวน ดังนั้นถ้าหากมีการผลิตเครื่องเคลือบดินเผาในสมัยพ่อขุนรามคำแหงแล้ว คงจะเป็นการผลิตเครื่องเคลือบดินเผาประเภทสีน้ำตาล ซึ่งน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากไหขอม และคงจะเป็นต้นแบบให้อิทธิพลในการทำเครื่องเคลือบดินเผาสมัยสุโขทัยระยะแรก ๆ ต่อมา เช่น เครื่องเคลือบดินเผาสีน้ำตาลคำ สีเขียวขุ่น

¹⁰ ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย หนังสือเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมเนื่องในโอกาสเปิดศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย หน้า 67

¹¹ มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ การค้าสังคโลก

ตารางที่ 4

หลุมทดสอบ	หลุมทดสอบ S.T. 2 PIT. 2 ZONE. C	หลุมทดสอบ S.T. 3 PIT. 6 ZONE. A	หลุมทดสอบ S.T. 2 PIT. 2 ZONE. C	หลุมทดสอบ P.I. ZONE. B	ระยะเวลาในประวัติศาสตร์ไทย
ชั้นดิน ธรรมชาติ	ชั้นดิน ธรรมชาติ C.14	ชั้นดิน ธรรมชาติ C.14	ชั้นดิน ธรรมชาติ C.14	ชั้นดินทาง โบราณคดี	สมัยสุโขทัย
อายุ ค.ศ. 1981	อายุ ค.ศ. 1981	อายุ ค.ศ. 1981	อายุ ค.ศ. 1981	เครื่องเคลือบ จีนสมัยราช วงศ์หยวน	-พอซุนศรีนวงนอม -พอซุนศรีอินทรพดิน ทราทิตย (นาเมือง) -พอซุนศรีอินทรทราทิตย (บางกลางทาว พ.ศ. 1800) -พระยาบาลเมือง -พอซุนรามคำแหง (พ.ศ. 1822-1842) -พระยาไสสงคราม (ราวพ.ศ. 1842- 1866)
LAYER 780± 80					
IV					
661-821					
ประมาณ					
พ.ศ. 1703					
- 1863					

ที่มา: โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย

ตารางที่ 4 (ต่อ)

หลุมทดสอบ S.T.3 PIT.6 ZONE.A		หลุมทดสอบ S.T.2 PIT.2 ZONE.C		หลุมทดสอบ T.P.I.ZONE.B		ระยะเวลาในประวัติศาสตร์ไทย	
ชั้นดิน ธรรมชาติ	ปีก่อน ค.ศ.1981	ชั้นดิน ธรรมชาติ	ปีก่อน ค.ศ.1981	ชั้นดินทาง โบราณคดี	หลักฐานทาง โบราณคดี	สมัยสุโขทัย	
—	—	LAYER III	600±60 ประมาณ พ.ศ. 1833-1953	ชั้นดินอยู่ อาศัยที่ 2	— เครื่องเคลือบ จีนสมัยราช วงศ์หยวน	— พระยาเดอไทย (พ.ศ. 1866-1884) — พระยาจันทน์งาม (พ.ศ. 1884-1890) — พระยาศรีสุริยวงศ์ราม มหาศรบรมราชาธิราช (พ.ศ.1840- 1911) — เครื่องเคลือบ ลายครามสมัย ราชวงศ์พมิง (เหม็ง) (พ.ศ. 1850- 1950) — เครื่องเคลือบ สังคโลกไทย ชาติสยาม ๆ	สมัยอยุธยา — สมเด็จพระรามา ธิบดีที่ 1 (พระเจ้า อู่ทอง) (พ.ศ. 1893 - 1912) — พระมหาธรรมราชา ที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) พ.ศ. 1913-1931) — พระราเมศวร (พ.ศ. 1931-1952)

และสี่ขาขุ่น

เครื่องเคลือบดินเผาที่ผลิตในสมัยพ่อขุนรามคำแหงไม่ว่าจะเป็นแบบโหลหอม หรือแบบสีน้ำตาลดำ และแบบเครื่องเคลือบเตาสันกำแพง คงผลิตไม่มากถึงขนาดเป็นอุตสาหกรรมและเพื่อการค้า เพราะเศษภาชนะเครื่องเคลือบที่ขุดพบในชั้นดินเดียวกันนี้มีจำนวนน้อยมากเมื่อเทียบกับชั้นดินบน ๆ

หลักฐานการผลิตเครื่องเคลือบสังคโลกไทยเพื่อการค้า มาปรากฏในชั้นดินอายุหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหง คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 1863 เป็นต้นไป ซึ่งในชั้นดินนี้ค้นพบเครื่องเคลือบสังคโลกไทยจำนวนมากรวมกับเครื่องเคลือบราชวงศ์หมิง ราชวงศ์หยวน และเครื่องเคลือบเตาสันกำแพง ซึ่งหลักฐานการผลิตเครื่องเคลือบสังคโลกไทยมาปรากฏแน่ชัดในสมัยพระยาสิทธิ เพราะมีหลักฐานที่ทำให้คิดว่าเครื่องเคลือบสังคโลกไทยแบบที่ส่งเป็นสินค้าออกไปต่างประเทศได้มีการผลิตขึ้นแล้ว คือ ในศิลาจารึกหลักที่ 2 ที่กล่าวถึงปาฏิหาริย์ของพระเอกศรว่า "...พระเอกศรเสด็จปาฏิหาริย์ (อ) อุเรื่องกิ่งสายฟ้าแลบ ค้างแถวน้ำแฉ่นในกลางหาวอัศจรรย์ อ. สิ่งหนึ่งเห็นตะวัน... ออกเขี้ยวคังสูงเผาหม้อเผาไฟ..."¹³ การเปรียบเทียบเพื่อให้ประชาชนสุโขทัยอ่านแล้วเห็นภาพพจน์ ย่อมต้องเปรียบเทียบจากสิ่งที่ประชาชนรู้จักกันไป ซึ่งแสดงว่าชาวเมืองสุโขทัยในสมัยพระยาสิทธิ * ได้เห็นการเผาหม้อเผาไฟที่ใช้ไฟสีเขี้ยวจนเคยชิน และการเผาหม้อเผาไฟที่ใช้ไฟสีเขี้ยวคงจะต้องเกิดในเตาเผาที่มีเทคนิคในการควบคุมอุณหภูมิเป็นอย่างดี เพราะการก่อเตาด่านธรรมดาที่ไม่มีลมจะมีอุณหภูมิเพียงแค่ 625° เซนเซียส เท่านั้น¹⁴ แต่การควบคุมไฟให้มีสีเขี้ยวจะต้องควบคุมอุณหภูมิให้มีความร้อนสูงมากถึง 1,200° เซนเซียส หรือถ้าหากคำจารึกจะหมายถึงหม้อไฟที่ออกสีเขี้ยว ก็ยังคงต้องเผาในเตาเผาที่มีการ

¹³ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 2" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 49

* พระศรีศรัทธาราชสุทธานุกีเป็นบุคคลร่วมสมัยกับพระยาสิทธิ

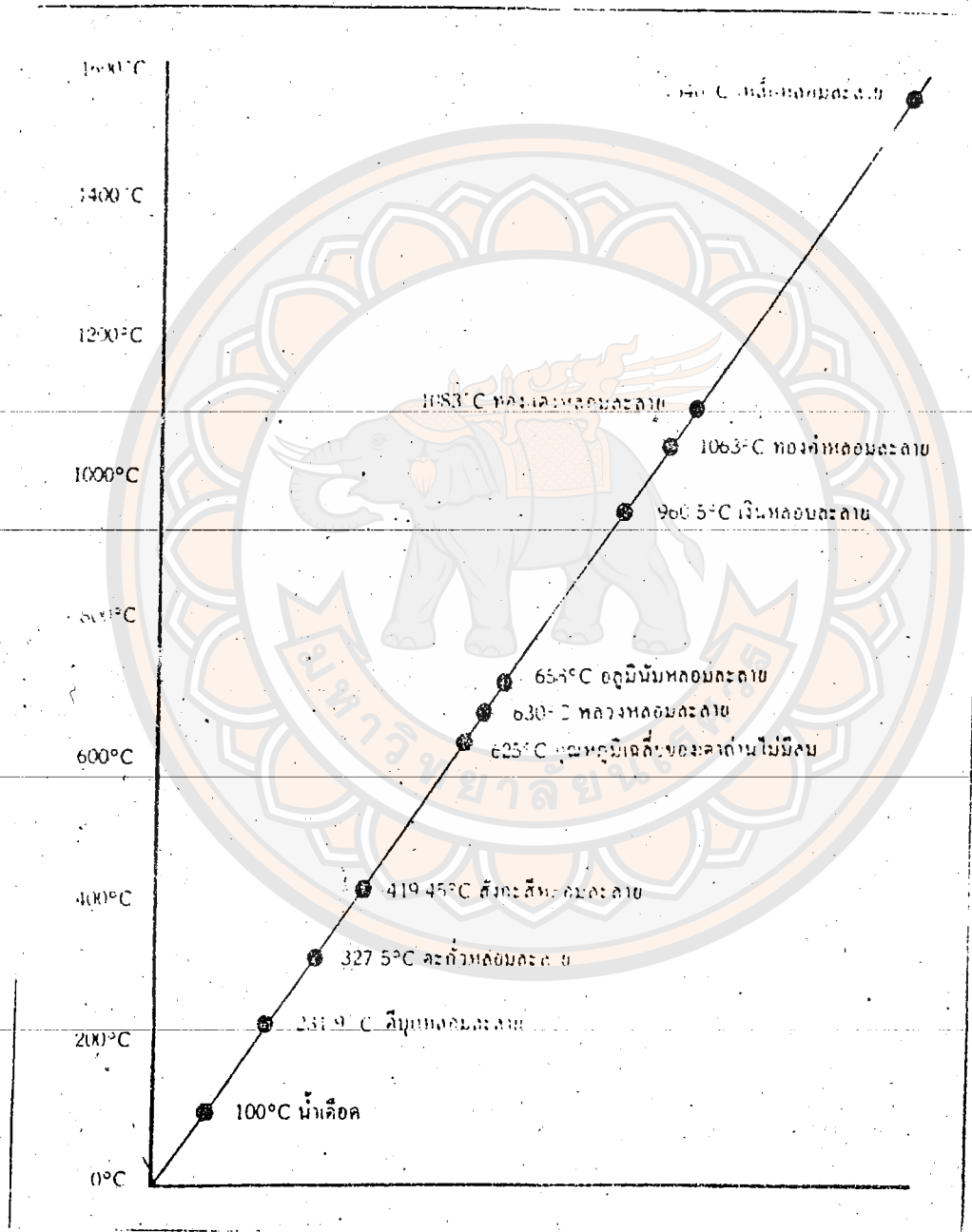
¹⁴ พิศุฏ เจริฎวงศ์ "เทคโนโลยีสมัยโบราณ" ความรู้คือประทีป ฉบับที่ 2

(เมษายน-มิถุนายน 2526) หน้า 4

ภาพที่ 13

กราฟแสดงอุณหภูมิในการหลอมโลหะต่าง ๆ

ที่มา: หนังสือ ความรู้คือประทีป ฉบับเดือนเมษายน - มิถุนายน 2526

ควบคุมอุณหภูมิเช่นเดียวกัน เพราะการผลิตเครื่องเคลือบสีเขียวใช้เวลานั้นจะคงควบคุม
อุณหภูมิในเตาเผาให้สูงถึง 1,200° - 2,250° เซนเซียส¹⁵ เช่นกัน

หลักฐานทางโบราณคดีอีกประการหนึ่งที่สนับสนุนว่าเครื่องเคลือบสังคโลกไทย
ที่ผลิตขึ้นเพื่อการค้าคงจะผลิตขึ้นในราวสมัยพระยาโลไทก็คือ การค้นพบเครื่องเคลือบ
สังคโลกไทยในชั้นดินที่อยู่อาศัยในประเทศฟิลิปปินส์ มีอายุราวตอนกลางพุทธศักราชที่ 19
ซึ่งเป็นสมัยก่อนพระยาโลไทไม่มากนัก¹⁶ นอกจากนี้จากอักษรที่จารึกอยู่บนสังคโลกหลาย
ปลายเป็นอักษรในสมัยพระยาโลไทอีกด้วย (ดูตารางที่ 5) ซึ่งก่อนสมัยพระยาโลไทมีการ
ผลิตเครื่องเคลือบดินเผาในเมืองสุโขทัยแล้ว แต่คุณภาพของเครื่องเคลือบยังคงไม่ดี และ
ยังไม่ได้มีการผลิตเพื่อการค้า แต่ต่อ ๆ มาคงจะมีการปรับปรุงให้มีคุณภาพดีขึ้นเรื่อย ๆ
จนถึงสมัยพระยาโลไทก็สามารถผลิตเครื่องเคลือบสังคโลกที่มีเทคนิคสูง และได้จำนวนมาก
มาก ๆ เพื่อให้เพียงพอกับความต้องการของสังคมในช่วงนั้น ทั้งภาชนะใช้สอยและภา
เครื่องประดับศาสนสถาน

สำหรับการพัฒนาเครื่องเคลือบดินเผาคงจะพัฒนาโดยช่างฝีมือท้องถิ่นกัน เพราะ
มีหลักฐานการใช้ภาชนะดินเผาเนื้อเครื่องดิน และเนื้อเครื่องหินไม่เคลือบ รูปทรงประเภท
หม้อก้นกลม อ่าง กระปุก ไห ครก และภาชนะดินเผาแบบไหหอมเคลือบสีน้ำตาลก่อน
เครื่องเคลือบเคลือบสีกำแพงและเครื่องเคลือบจีนสมัยราชวงศ์หยวนเสียอีก และต่อมาคง
มีช่างชาวจีนเข้ามาที่สุโขทัย ช่างชาวจีนอาจจะถูกนำมาโดยพ่อค้าชาวจีนที่มาค้าขายเป็น
ประจำตามดินแดนลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง ซึ่งสามารถเข้ามาถึงกรุงสุโขทัยได้สะดวก
หรือชนชาติจีนราชวงศ์ต่างก็ได้ค้าขายพ่วงมาอยู่ในประเทศไทยเองหรือช่างจีนเข้ามาสู่
สุโขทัยในสมัยพระเจ้าเลอไท เพราะพระองค์เคยเสด็จไปเมืองจีน¹⁷ เมื่อมีช่างจีน
เข้ามาทำให้เครื่องเคลือบดินเผาของสุโขทัยพัฒนาขึ้นจนมีคุณภาพสูงขึ้น และสามารถส่ง

¹⁵ เสริมศักดิ์ นาคบัว ล.ก. หน้า 224-226

¹⁶ เพ็ญศักดิ์ จักขุจินดา โสวิทย์ "วิเคราะห์เรือสำเภาโบราณที่ค้นพบในอ่าว

ไทย" วารสารโบราณคดีฉบับพิเศษ ปีที่ 7 เล่มที่ 3 2521, หน้า 10

¹⁷ มุนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ล.ก. หน้า 117-118

โดย
อธิบดี
อธิบดี

ตารางที่ 5 (ต่อ)

อักษรไทยปัจจุบัน	ฉ	ฉ	ช	ฅ	ฌ	ฎ	ด	ด	ถ	ท	ฑ	ฒ	ป
อักษรไทยราชว.ศ. ๑๘๐๐	๒	๓	๔			ฌ	ด	ด	ถ	ท	ฑ	ฒ	ป
อักษรไทยราชว.ศ. ๑๙๐๐	๒		๔			ฌ	ด	ด	ถ	ท	ฑ	ฒ	ป
อักษรไทยราชว.ศ. ๒๐๐๐	๒		๔			ฌ	ด	ด	ถ	ท	ฑ	ฒ	ป
อักษรไทยราชว.ศ. ๒๑๐๐	๒					ฌ	ด	ด	ถ	ท	ฑ	ฒ	ป
อักษรไทยราชว.ศ. ๒๒๐๐			๔			ฌ	ด	ด	ถ	ท	ฑ	ฒ	ป
อักษรไทยแบบไทยก่อน	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒	๑๓	๑๔
อักษรไทยแบบหัวตะเข้	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒	๑๓	๑๔
อักษรไทยราชว.ศ. ๒๓๐๐	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒	๑๓	๑๔
อักษรไทยราชว.ศ. ๒๔๐๐ แบบที่ ๑	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒	๑๓	๑๔
อักษรไทยราชว.ศ. ๒๔๐๐ แบบที่ ๒	๒	๓	๔	๕	๖	๗	๘	๙	๑๐	๑๑	๑๒	๑๓	๑๔

ตารางที่ 5 (ต่อ)

อักษรไทยปัจจุบัน	ป	ผ	ฝ	พ	ฟ	ภ	ม	ย	ร
อักษรไทยราชว.พ. ๑๔๐๐	ป	ผ	ฝ	พ	ฟ	ภ	ม	ย	ร
อักษรไทยราชว.พ. ๑๙๐๐	ป เป	ผ เม	ฝ เฝ	พ เพ	ฟ เฟ	ภ	ม	ย	ร
อักษรไทยราชว.พ. ๒๐๐๐	ป เป	ผ เม	ฝ เฝ	พ เพ	ฟ เฟ	ภ	ม	ย	ร
อักษรไทยราชว.ค. ๒๑๐๐	ป	ผ	ฝ	พ	ฟ	ภ	ม	ย	ร
อักษรไทยราชว.ค. ๒๒๐๐	ป	ผ	ฝ	พ	ฟ	ภ	ม	ย	ร
อักษรไทยแบบไทยก่อน	ป	ผ	ฝ	พ	ฟ	ภ	ม	ย	ร
อักษรไทยแบบหัวกระดาน	ป	ผ	ฝ	พ	ฟ	ภ	ม	ย	ร
อักษรไทยราชว.ค. ๒๓๐๐	ป	ผ	ฝ	พ	ฟ	ภ	ม	ย	ร
อักษรไทยราชว.ค. ๒๔๐๐ แบบที่ ๑	ป	ผ	ฝ	พ	ฟ	ภ	ม	ย	ร
อักษรไทยราชว.ค. ๒๔๐๐ แบบที่ ๒	ป	ผ	ฝ	พ	ฟ	ภ	ม	ย	ร

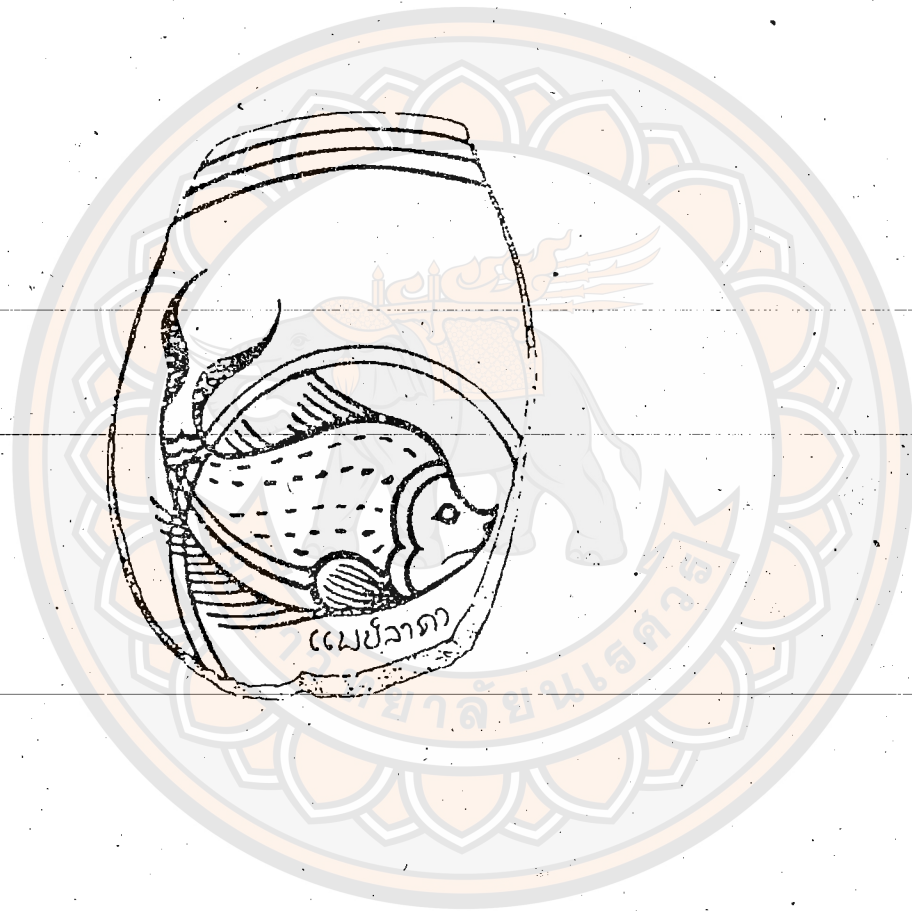
ตารางที่ 5 (ต่อ)

อักษรไทยปัจจุบัน	ก	ง	ค	ช	ศ	ห	ฬ	อ	ฮ
อักษรไทยราชว.ศ. ๑๕๐๐	ล	อ	ค	ช	จ	ท		อ	
อักษรไทยราชว.ศ. ๑๙๐๐	ล	อ	ค	ช	จ	ท		อ	
อักษรไทยราชว.ศ. ๒๐๐๐	ก	ง	ค	ช	ศ	ห		อ	
อักษรไทยราชว.ศ. ๒๑๐๐	ก	ง	ค	ช	ศ	ห		อ	ฮ
อักษรไทยราชว.ศ. ๒๒๐๐	ก	ง	ค	ช	ศ	ห		อ	ฮ
อักษรไทยแบบไทยย่อ	ก	ง	ค	ช	ศ	ห		อ	ฮ
อักษรไทยแบบพม่า	ก	ง	ค	ช	ศ	ห	ฬ	อ	ฮ
อักษรไทยราชว.ศ. ๒๓๐๐	ก	ง	ค	ช	ศ	ห	ฬ	อ	(ฮ)
อักษรไทยราชว.ศ. ๒๔๐๐ แบบที่ ๑	ก	ง	ค	ช	ศ	ห	ฬ	อ	ฮ
อักษรไทยราชว.ศ. ๒๔๐๐ แบบที่ ๒	ก	ง	ค	ช	ศ	ห	ฬ	อ	ฮ

ภาพที่ 14

ภาพลายเส้นภาชนะที่ปรากฏอักษรสมัยพระยาโลไทย

ที่มา: หนังสือ สงวน รอคบุญ พุทธศิลป์ศึกษา 2521

ไปขายยังต่างประเทศทดแทนเครื่องเคลือบดินเผาของจีนที่คงหยุดซ้งัก เพราะในช่วง
 นั้นเกิดการเปลี่ยนแปลงจากราชวงศ์สูงมาเป็นราชวงศ์หยวน แล้วก็มาเป็นราชวงศ์หมิง¹⁸
 ทั้งนี้เพราะการพัฒนาฝีมือเขียนลายของช่างเครื่องเคลือบสังคโลกไทย มีลักษณะผสมผสาน
 กับลักษณะการเขียนลายแบบจีน คือ เครื่องเคลือบสังคโลกที่สุโขทัยลวดลายที่เขียนส่วน
 มากเป็นการป้ายพู่กันอย่างอิสระ บ่งบอกถึงอิทธิพลของช่างจีนอย่างชัดเจน ซึ่งในระยะ
 ที่เครื่องเคลือบสังคโลกได้รับอิทธิพลจีนนั้น ปรากฏลักษณะชาวจีน 2 กลุ่ม ซึ่งมีวิธีการ
 ต่างกัน กลุ่มแรกเป็นพวกมาจากมณฑลโฮเป๋ทางเหนือของจีน เครื่องสังคโลกสุโขทัยมี
 ลักษณะของกลุ่มนี้ แต่อีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มฝีมือจากจีเกียง ลักษณะแบบเคลือบสีเขียวไข่กา
 หรือ เซลาคอน ที่สวารคโลก นอกจากนี้ท่านศาสตราจารย์หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล¹⁹
 ทรงกล่าวว่า "พวกเขียวไข่กาของสมัยสุโขทัยเลียนแบบสมัยราชวงศ์สูง"

3.3 การหล่อโลหะในสมัยสุโขทัย

ประติมากรของเมืองสุโขทัยนับได้ว่าเป็นประติมากรที่มีความสามารถสูงมาก
 จึงสามารถหล่อพระพุทธรูปที่งดงามจนไม่สามารถนำพระพุทธรูปสมัยใดมาเทียบได้ พระ-
 พุทธรูปในสมัยสุโขทัยไม่ได้มีความงดงามอย่างเคียวเท่านั้น องค์พระพุทธรูปจำนวนมาก
 ยังมีขนาดใหญ่ ซึ่งการหล่อพระพุทธรูปขนาดใหญ่ต้องใช้เทคนิคสูงมาก โดยเฉพาะเทคนิค
 การหล่อโลหะเป็นการแสดงให้เห็นว่าในสมัยสุโขทัย คงจะมีแรงงานที่ชำนาญในการหล่อ
 โลหะมาก จึงทำให้สุโขทัยมีพระพุทธรูปจำนวนมาก

3.3.1 การหล่อโลหะสำริด คงจะเจริญสูงสุดและนิยมมากในรัชกาลพระยา
 ลีไท เนื่องจากมีการหล่อพระพุทธรูปสำริดมากและเป็นพระพุทธรูปที่มีขนาดใหญ่ ดังคำ

¹⁸

ดู หน้า 139

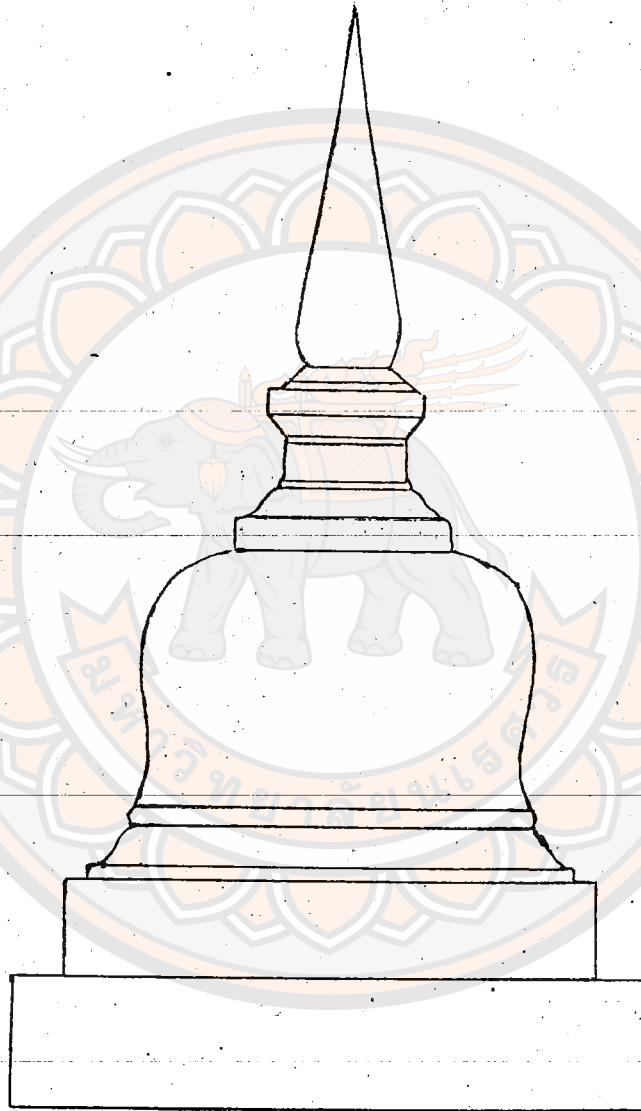
¹⁹

สงวน รวบรวม "ยุคทองของสุโขทัย" อนุสาร อ.ส.ท ปีที่ 18 ฉบับที่
 3 , (ตุลาคม 2520) หน้า 48 , ธิดา ศาระยา "โครงสร้างของชนชั้นในสังคม
 ไทย" รวมปาฐกถา พ.ศ. 2520-2521 ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย
 หน้า 13-14 และ มุลินีศิริโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ดู หน้า 117

ภาพที่ 15

ภาพลายเส้นเจดีย์สำริดที่จำลอง

ที่มา: หนังสือ สงวน รอกบุญ พุทธศิลป์ชาวไทย 2521

ภาพที่ 16

ภาพลายเส้นมณฑปสัมฤทธิ์จำลอง

ที่มา: หนังสือ สงวน รอกมัญ พุทธศิลป์ศึกษา 2521

จารึกหลักที่ 4 กล่าวว่า "ฉลองพระพุทธรูปสำริด ที่ทรงหล่อเทวองค์พระพุทธรูปเป็นเจ้า
ประคิษฐานไว้กลางเมืองสุโขทัย"²⁰

ในสมัยสุโขทัยมีความชำนาญในการหล่อวัตถุสำริดกันมาก นอกจากจะมีการหล่อ
พระพุทธรูปและเทวรูปสำริดแล้ว ยังมีการหล่อสำริดสำหรับเครื่องประดับ เช่น แหวน
สำริด²¹ เครื่องอุปโภคที่ใช้สำหรับชีวิตประจำวันอีก²² เช่น ชัน คมที่ กรอบคันทอง
เค้าปูน แหนบ แจกกัน คลับ ซ้อน กระบวย เลียน น้ำเต้า เครื่องประดับพาหนะ เช่น
ข้างม้า ไค้แก่ ลูกพรวนผูกคอม้า คอช้าง โกลนม้า นอกจากนี้ยังหล่อสำริดสำหรับใช้ใน
การก่อสร้างพุทธสถาน เช่น แผ่นโลหะสลักลายฉนวน ลายฉลุ รูปเจดีย์ มณฑปสำริดจำลอง
พระพุทธรูป นอกจากนี้จากชาวสุโขทัยจะชำนาญในการหล่อสำริดแล้ว ยังได้มีการหล่อทองเหลือง
บาตรทองเหลือง คเคิงทองเหลือง เป็นต้น²³

3.3.2 สำหรับการถลุงเหล็กและหล่อเหล็กชาวสุโขทัยก็คงจะมีความชำนาญ
เนื่องจากมีการค้นพบเบ้าหลอมโลหะที่ทำจากดินเผา การผลิตวัตถุที่ทำจากเหล็ก นอกจาก
ชาวสุโขทัยจะผลิตอาวุธแล้ว งานสถาปัตยกรรมและประติมากรรมในสมัยสุโขทัยมักใช้
เหล็กประกอบในงานสถาปัตยกรรมและประติมากรรม คือ มีการขุดค้นพบแท่งเหล็กยาว
ทรงกลม เรียว ยาว 6-8 เซนติเมตร²⁴ ซึ่งคงจะใช้เป็นแกนยกเจดีย์ทรงระฆัง เป็น
ตัวยึดก่อนศิลาแลงในการสร้างพระปรางค์หรือเป็นตัวยึดในการปั้นปูน นอกจากนี้ได้ขุด
ค้นพบตะปูเหล็กในลักษณะเป็นรูปแท่งสี่เหลี่ยมลูกบาศก์ปลายแหลม หักเป็นสัน คงผลิต
สำหรับใช้ในงานไม้²⁵

²⁰ สำนักนายกรัฐมนตรื "ศิลาจารึกหลักที่ 4" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1
หน้า 82

²¹ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย, กรมศิลปากร ล.ก หน้า 16

²² ก หน้า 15 และ สำนักนายกรัฐมนตรื "ศิลาจารึกหลักที่ 14"

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 หน้า 150

²³

ก

²⁴ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย, กรมศิลปากร ล.ก หน้า 15

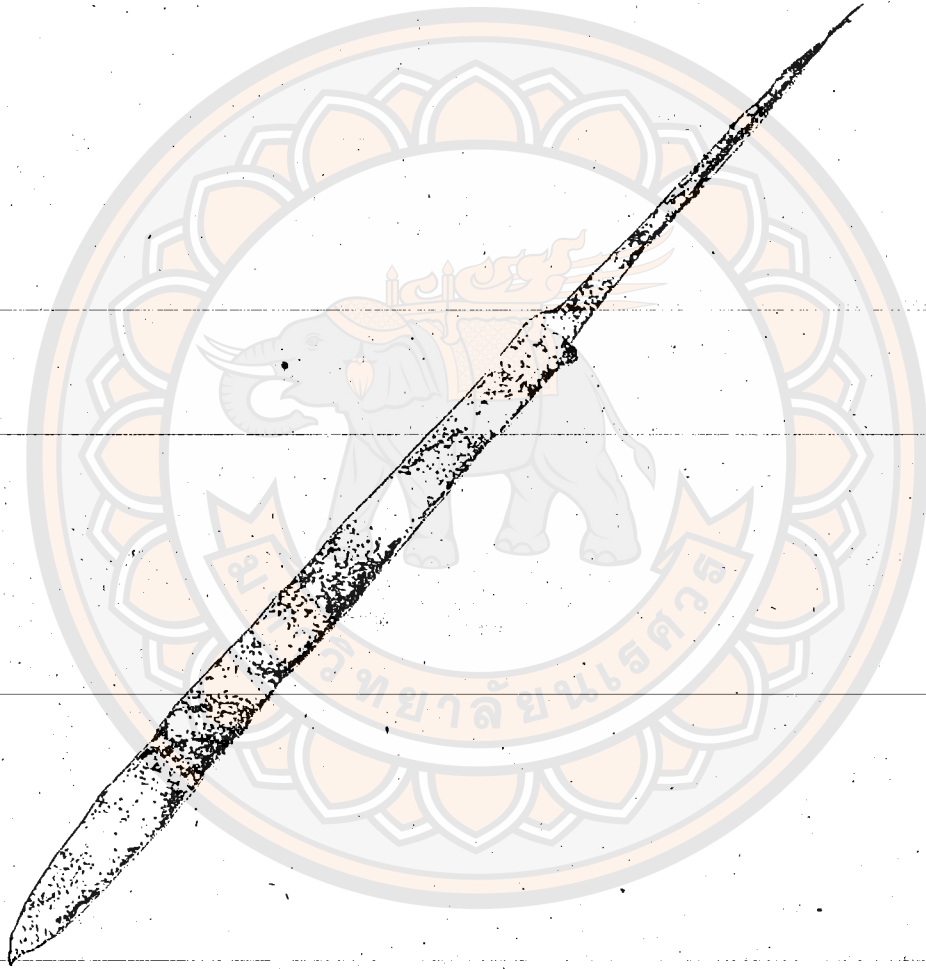
²⁵

ก

ภาพที่ 17

ภาพอาวุธเหล็ก

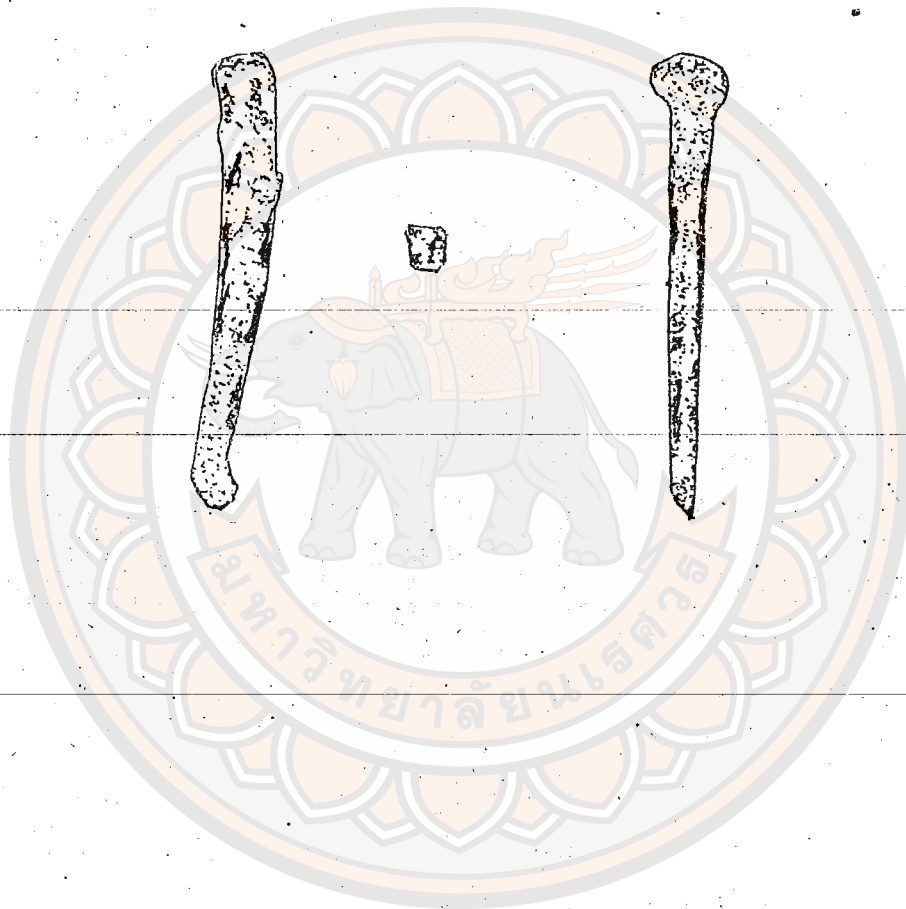
ที่มา: หนังสือ มนตร์ชัย เทวัญวโรปกรณ์ พลังประวัติศาสตร์สุโขทัย, 2526.

ภาพที่ 18

ภาพตะปู

ที่มา: หนังสือ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย

ในสมัยพ่อขุนรามคำแหง การหล่อพระพุทธรูปด้วยโลหะมีมาแล้วในสมัยนี้ก็ได้มีหลักฐานกล่าวถึงในศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่ว่า "กลางเมืองสุโขทัย มีพิหาร มีพระพุทธรูปทองพระอิฐารศ..."²⁶

3.4 การทอผ้าสมัยสุโขทัย

ในสมัยสุโขทัยชาวสุโขทัยคงจะมีความสามารถในการทอผ้าจนเป็นหัตถกรรมในครัวเรือน เพราะจากการขุดค้นทางโบราณคดี ได้ค้นพบอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการทอผ้าเช่น แวคินเผา และหวีสำหรับสานเส้นใย²⁷ เป็นต้น และจากจารึกจะเห็นได้ว่าชาวสุโขทัยมีความจำเป็นต้องใช้ผ้าอย่างมาก นอกจากจะเป็นเครื่องนุ่งห่มใช้สอยแล้ว ยังต้องนำมาใช้กิจกรรมทางศาสนา ซึ่งพุทธศาสนิกชนในเมืองสุโขทัยนิยมถวายเป็นทานแก่พระสงฆ์สำหรับผ้าที่ใช้เป็นเครื่องนุ่งห่มและใช้สอยมีผ้าแดง ผ้าเหลือง ผ้าดำ ผ้าเขียว ผ้าขาว เป็นต้น

²⁶ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 1" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 21

²⁷ มีลักษณะเป็นหวี 2 ปลายคล้ายหวีเสียด ๑ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย , กรมศิลปากร ล.ศ หน้า 16

การค้าสมัยสุโขทัย

ในฐานะที่เมืองสุโขทัยเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรสุโขทัย ศูนย์กลางการบริหาร ศูนย์กลางการค้า วัฒนธรรม ระเบียบขนบธรรมเนียมประเพณี การทหาร การป้องกันประเทศ เมืองสุโขทัยจึงย่อมเป็นศูนย์กลางการค้าขายด้วย ดังจะเห็นได้จากเมืองสุโขทัยมีตลาดปศุสัตว์ เป็นศูนย์กลางสำหรับการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ดังคำในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวไว้ว่า "เบื้องตีนนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีตลาดปศุสัตว์" ตลาดปศุสัตว์จึงเป็นตลาดที่ชาวเมืองสุโขทัย และเมืองอื่นทั้งใกล้และไกลนำสินค้าที่ตนผลิตได้ และเหลือใช้จากการบริโภค อุปโภคภายในครัวเรือนของตนมาจำหน่าย เพราะเมืองสุโขทัยในฐานะเมืองหลวงนั้นย่อมจะต้องมีเชื้อพระวงศ์ ขุนนาง พระสงฆ์จำนวนมากที่เป็นผู้บริโภคนำสินค้าแต่ไม่ได้เป็นผู้ผลิตสินค้า จึงทำให้เมืองสุโขทัยมีความต้องการสินค้าที่จะนำมาบริโภค อุปโภคภายในเมืองจำนวนมาก ดังนั้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหงต้องมีนโยบายให้การค้าเสรี ดังในจารึกหลักที่ 1 กล่าวไว้ว่า "เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ใครจักใคร่ค้าช้างค้า ใครจักใคร่ค้าม้าค้า ใครจักใคร่ค้าเงื้อง่าทองคำ" และยกเว้นภาษีจกอบ ดังคำในจารึกหลักที่ 1 ที่กล่าวว่า "เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่ดูทาง" พ่อค้าและชาวบ้านที่นำสินค้ามาขายในเมืองสุโขทัย เมื่อตอนจะกลับบ้านก็จะซื้อสินค้ากลับบ้าน และเมืองของตนด้วย จึงทำให้เมืองสุโขทัยมีสภาพเหมือนตลาดแลกเปลี่ยนสินค้าไป ซึ่งมีผลให้เมืองสุโขทัยมีสินค้า เงินตราหมุนเวียน และรัฐก็มีรายได้จากภาษีอย่างอื่นที่ไม่ใช่ภาษีจกอบที่ยกเว้นในสมัยพ่อขุนรามคำแหง นอกจากนี้ก็มีผลให้ประชากรบางส่วนของสุโขทัยมีงานทำขึ้นด้วย

¹ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 1" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 23

² ข หน้า 18

³ ข

⁴ ข

ในสมัยพระยาลิไท มีหลักฐานในการเก็บภาษีจกอบ ดู คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร รายงานผลการสัมมนาสังคโลกใต้อาณาไทยกับการวิจัยมรดก เศรษฐกิจ การเมืองและสังคมในสมัยสุโขทัย หน้า 164

สภาพการค้าภายในเมืองสุโขทัยสามารถมองเห็นได้จากศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่กล่าวว่า "เพื่อนจูงวัวไปค้า ขี่ม้าไปขาย ไครจักไครค้าข้างค้า ไครจักไครค้ำม้าค้า ไครจักไครค้ำเงื่อนค้ำทองคำ ไพรฟ้าหน้าใส"⁵ และจารึกหลักที่ 2 ที่ว่า "ลาวแห่งเทศลาด ซ้อสัตว์ทั้งหลายไปรคอันเป็นกันว่า คนอีกพะหมุหมาเบ็ดโก้ทั้งห้านนกทกปลาเนื้อฝูงสัตว์ทั้งหลาย"⁶ ซึ่งเป็นการบรรยายให้เห็นภาพตลาดในเมืองสุโขทัยว่ามีการซื้อขายสินค้านานาชนิด แม้กระทั่งการแลกเปลี่ยนแร่เงิน และแร่ทอง

สำหรับการค้ากับเมืองอื่น ๆ เมืองสุโขทัยมีสภาพเหมาะสมต่อการที่จะเป็นศูนย์กลางทางการค้าของเมืองต่าง ๆ ทั้งทางทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก โดยมีเมืองมอญและพม่าทางทิศตะวันตก ลาวและกัมพูชาทางทิศตะวันออก อาณาจักรลานนาทางทิศเหนือและอาณาจักรอยุธยาทางทิศใต้ เมืองสุโขทัยจึงเป็นแหล่งรวมสินค้าจำพวกของป่าจากเมืองต่าง ๆ ขายให้กับพ่อค้า สำหรับเมืองเมาะตะมะซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญของมอญนี้ในสมัยพ่อขุนรามคำแหง มอญมีสัมพันธไมตรีกับสุโขทัย สุโขทัยจึงใช้เมืองเมาะตะมะ พร้อมทั้งมะริด และตะนาวศรีเป็นที่รับและส่งสินค้าระหว่างสุโขทัยกับลังกา และเปอร์เซีย เพราะเส้นทางจากเมืองสุโขทัยไปเมืองมะริด และเมืองตะนาวศรี เดินทางผ่านทางเมืองเพชรบุรี ญวนบุรี ประจวบ ไปออกเมืองมะริด ตะนาวศรี ออกไปอินเดีย เปอร์เซีย⁷ ถึงแม้ว่าหลังสมัยพ่อขุนรามคำแหง เมืองสุโขทัยกับเมืองมอญมีความขัดแย้งทางการเมือง เช่น การแย่งชิงเมืองทวาย และเมืองตะนาวศรี ระหว่างพระยาเลอไทยกับพระเจ้าแสนเมืองมิงกษัตริย์มอญ ทำให้สัมพันธไมตรีของเมาะตะมะกับสุโขทัยขาดลง แต่สุโขทัยก็ยังคงเป็นแหล่งระบายสินค้าให้กับเมาะตะมะอยู่เช่นเดิม สำหรับสินค้าที่ผ่านอ่าวไทยขึ้นมาและจะระบายสู่อาณาจักรลานนา อาณาจักรล้านช้าง พม่าทางทิศตะวันตก และกัมพูชาทางทิศตะวันออกก็ต้องผ่านอาณาจักรสุโขทัย จึงเห็นได้ว่าอาณาจักร

⁵ สำนักนายกรัฐมนตรี .ล.ศ หน้า 18

⁶ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 2" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

⁷ คณะโบราณคดี , มหาวิทยาลัยศิลปากร ล.ศ หน้า 141-149

สุโขทัยเป็นศูนย์กลางแลกเปลี่ยนสินค้าของประเทศที่มาจากมหาสมุทรอินเดียกับประเทศ
ที่มาจากทะเลจีน โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างชาวเปอร์เซียและชาวจีน⁸

สำหรับผลประโยชน์ที่เมืองสุโขทัยได้รับในการเป็นศูนย์กลางการค้าก็คือภาษี
และมีสินค้ามาก สำหรับภาษีถึงแม้ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงในศิลาจารึกจะระบุว่า "เจ้า
เมืองบ่เอาจกอบในไพร่รู้ทาง" นั้น แต่ความหมายมีแค่เพียงว่าสุโขทัยยกเว้นไม่เก็บภาษี
"จกอบ" เท่านั้น

ในสมัยพระยาสิทธิ การค้าคงจะมีความเจริญเช่นเดียวกับในสมัยพ่อขุนรามคำแหง
เพราะจารึกหลักที่ 69 มีการกล่าวถึงการค้าทำนองเดียวกับในสมัยนั้นว่า "...ไพร่ฟ้า
ข้าไทย ชีเรือไปค้าขึ้นมาไปขาย..."⁹ และเมืองสุโขทัยในสมัยนี้มีสินค้าที่เมืองที่ได้รับ
อิทธิพลทางวัฒนธรรมจากเมืองสุโขทัยต้องการ อันได้แก่ เครื่องเคลือบสังคโลกที่นำมา
ใช้ก่อสร้างพุทธสถานตามอิทธิพลที่ได้รับจากเมืองสุโขทัย

ในสมัยสุโขทัยตอนปลาย สภาพการค้าของเมืองสุโขทัยคงไม่คึกคัก เพราะเมือง
สุโขทัยต้องสูญเสียทั้งเมืองท่า และเมืองขึ้นอื่น ๆ เมืองสุโขทัยจึงหมดสภาพที่จะเป็นศูนย์
กลางทางการค้าต่อไป สิ่งที่ยืนยันให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางการค้าในช่วงนี้ ได้แก่
จารึกหลักที่ 13 จารึกบนฐานพระอิศวร เมืองกำแพงเพชร ยังระบุว่า "อนึ่งแต่ก่อนยอม
ขายวัวแก่ละว่า อันจะให้ขายดูจกอนันัน ก็ห้ามมิให้ขาย"¹⁰ แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยน
แปลงยกเลิกนโยบายการค้าแบบเสรีแต่เดิม

⁸ ฎ หน้า 141 , 164

⁹ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 3" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1
หน้า 69

¹⁰ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 13" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 145

4.1 การค้าสังคโลก

การผลิตเครื่องเคลือบดินเผาในสมัยพวขุนรามคำแหง คงจะผลิตขึ้นเพื่อใช้เฉพาะตนเองตามความจำเป็น เช่น เครื่องประดับอาคารอันได้แก่ บราลี ช่อฟ้า กระเบื้องอุปรกรณ์เพื่อการชลประทาน เช่น ท่อน้ำ สิ่งที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ถ่มน้ำ ไต้ไฟของและของใช้ที่เกี่ยวกับงานศพ เช่น Mataban Jar สำหรับใส่กระดูก และไหสำหรับลอยอังคาร¹¹ และเพื่อฝังไว้กับศพเพราะที่ประตุนะโมได้พบศพสามศพฝังนอนในลักษณะเดียวกัน หัวศพสามศพมีกระดูกเล็ก ๆ และแหวนดอนหนวคอยู่¹² นอกจากนี้ก็มีเครื่องสังคโลกต่าง ๆ ที่นำไปถวายวัด¹³

ในสมัยพวขุนรามคำแหง^{1822 - 1841} คงไม่ได้ผลิตเพื่อการค้า ทั้งนี้เนื่องจากเราพบหลักฐานสังคโลกของสุโขทัยปะปนกับเครื่องเคลือบดินเผาสมัยราชวงศ์หยวนไม่มากนัก อีกทั้งการผลิตเครื่องเคลือบดินเผาในสมัยพวขุนรามคำแหง เพิ่งจะเริ่มค้นผลิตโดยพัฒนาจากไหขอม และเครื่องเคลือบเตาสังกาแพง คงจะผลิตได้ไม่มากนัก

การผลิตเครื่องเคลือบสังคโลกคงจะขยายใหญ่ขึ้นจนสามารถทำการค้าได้ในสมัยของพระยาสิทธิไท โดยพัฒนาจากการค้ากับเมืองใกล้เคียง เช่น เมืองพุกยัง เมืองฝาง เมืองตรอน เมืองนครโท เมืองพิจิตร เมืองนครสวรรค์ (ชุมชนโบราณที่อำเภอโพทะเล) เมืองกำแพงเพชร เมืองโครทริงค์ เมืองสุพรรณบุรี เมืองแพรกศรีราชา (สวรรคบุรี) เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรี เมืองอยุธยา เกาะสมุย เมืองนครศรีธรรมราช เมืองสงขลา เมืองปัตตานี เมืองนราธิวาส¹⁴ ทั้งนี้เนื่องจากเป็นช่วงที่เรียกว่า Ming Gap และจากการขุดค้นพบเครื่องเคลือบสังคโลกสมัยสุโขทัยในหลุมศพโบราณที่ตำบลชานตาอานา

¹¹ คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร ล.ค หน้า 157, 238-240

¹² ข หน้า 248

¹³ มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ การค้าสังคโลก

หน้า 204

¹⁴ ข หน้า 161-167

ซึ่งมีอายุอยู่ในศตวรรษที่ 20¹⁵ ซึ่งตรงกับระยะเวลาของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1¹⁶ และที่ คาคาลากัน ในประเทศฟิลิปปินส์ ซึ่งสามารถกำหนดอายุได้ว่าเริ่มพบเมื่อราวตอนกลางพุทธศตวรรษที่ 19 ก่อนสมัยของสมเด็จพระมหาธรรมราชาลิไทเล็กน้อย¹⁷ ทั้งพบอยู่ร่วมกับเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง (Ming Dynasty (พ.ศ. 1911-2207)) และเครื่องเคลือบของเวียคนาม สำหรับหตุมนศพนโบราณที่มีอายุก่อนต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ไม่ปรากฏเครื่องเคลือบสังคโลกไทยอยู่เลย แต่การค้าสังคโลกในสมัยพระยาสิทธิโอบุสสรคทางด้านการขนส่งสินค้าสังคโลก ทั้งนี้เนื่องจากอาณาจักรสุโขทัยสูญเสียเกาะตะมะและมะริด ซึ่งเป็นเมืองท่าที่สำคัญของอาณาจักรสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยาเมื่ออำนาจขึ้นจนสามารถที่จะปิดเส้นทางทะเลของอาณาจักรสุโขทัยทางอ่าวไทยได้ การค้าสังคโลกในสมัยพระยาสิทธิโอบุสสรคจึงจำเป็นต้องมีข้อตกลงกับอาณาจักรที่เคยควบคุมเมืองท่าขนส่งสินค้าสังคโลกต่าง ๆ เช่น กรุงศรีอยุธยา สุพรรณบุรี มอญ พม่า หรือมีฉะนั้นอาณาจักรเหล่านี้ก็เป็นพ่อค้าคนกลางเสียเอง¹⁸ โดยพ่อค้าชาวจีนซึ่งในสมัยต้นอยุธยา สมัยขุนหลวงพะงั่ว สมเด็จพระนครอินทราธิราช มีคนจีนเข้ามาตั้งหลักแหล่งอย่างมากมายในดินแดนต่าง ๆ เหล่านี้คงทำหน้าที่เป็นพ่อค้าคนกลาง¹⁹ และทำหน้าที่ขนถ่ายสินค้าทางเรือไปในฐานะพ่อค้าอิสระ²⁰ ซึ่งอาณาจักรสุโขทัยคงจะยินยอมเพราะการค้าเครื่องสังคโลก คงจะทำรายได้ให้อาณาจักรสุโขทัยจำนวนมากและอาณาจักรสุโขทัยคงจะใช้แรงงานจำนวนมากเพื่อผลิตเครื่องเคลือบสังคโลก เพราะการผลิตสิ่งใดที่ให้กำไร ก็จะใช้แรงงานผลิตในสิ่งที่ตนต้องการขายในตลาดให้มากขึ้น อีกประเด็นหนึ่งการค้าสังคโลกอาจจะขายต่อกันเป็นช่วง ๆ เนื่องจากมีการค้นพบเครื่องเคลือบสังคโลกไทย

¹⁵ เพ็ญศักดิ์ จักมุจินดา ไชววิทย์ "วิเคราะห์เรือสำเภาโบราณที่ค้นพบในอ่าวไทย" วารสารโบราณคดีฉบับพิเศษ ปีที่ 7 เล่มที่ 3 (2521) , หน้า 9

¹⁶ มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ล.ค หน้า 104

¹⁷ เพ็ญศักดิ์ จักมุจินดา ไชววิทย์ ล.ค หน้า 10

¹⁸ คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร ล.ค หน้า 71

¹⁹ มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ล.ค หน้า 93

²⁰ ธาตุวิทย์ เกษตรศิริ "อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรสุโขทัย" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 5 เล่มที่ 2 (ตุลาคม-มกราคม, 2518-2519) หน้า 62

คามเมืองใหญ่ในสมัยโบราณ เช่น ประจวบคีรีขันธ์ นครศรีธรรมราช พัทลุง สงขลา ปานาเระ สายบุรี นราธิวาส มะละกา หมูเกาะชวา บาห์ลี หมูเกาะเซเลเบส และ หมูเกาะฟิลิปปินส์ ทางค่านมหาสมุทรอินเดีย มีที่พังงา ตะนาวศรี เมาะตะมะ²¹ อีก ประเด็นหนึ่ง อาณาจักรสุโขทัยอาจใช้เมืองเมาะตะมะ เป็นเมืองท่าโดยอาศัยความสัมพันธ์ ที่มีต่อกันทางค่านศาสนา*

การค้าสังคโลกของอาณาจักรสุโขทัยได้ทำสืบเนื่องต่อกัน และขยายอย่างใหญ่โตเมื่อตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรกรุงศรีอยุธยาแล้ว เพราะหลักฐานในการค้นพบทรากรเรือสำเภาสัทเทีบ และเรือสำเภาพิทยาว่าเป็นเรือบรรทุกเครื่องเคลือบสังคโลกไทยออกไปขายยังต่างประเทศ ในช่วงสมัยของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 (พ.ศ. 2034-2072) และสมเด็จพระไชยราชาธิราช (พ.ศ. 2077-2089) โดยเฉพาะหลักฐานจากเรือสำเภาโบราณเกาะกระดาด พบเครื่องเคลือบสังคโลกไทยร่วมกับเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์หมิง อยู่ในช่วงสมัยของหวันหลี่ (Wan-li พ.ศ. 2116-2161) ตรงกับสมัยสมเด็จพระมหาธรรมราชา (พ.ศ. 2112-2133) นอกจากนี้เครื่องเคลือบสังคโลกไทยบนเรือสำเภาโบราณเหล่านี้จะมีอายุร่วมกับเครื่องเคลือบสังคโลกไทยที่พบที่หลุมศพหน้าศาลากัน ประเทศฟิลิปปินส์²² ที่บอร์เนียว อินโดนีเซีย ญี่ปุ่น²³ ซึ่งมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นสมัยต้นอยุธยา²⁴ อีกทั้งเครื่องเคลือบสังคโลกไทยบนเรือสำเภาโบราณเหล่านี้ยังมีลักษณะเหมือนกับที่พบที่บริเวณดินชั้นบน ๆ ในศรีสัตนาลัยอีกด้วย²⁵

21 เพ็ญศักดิ์ จักขุจินกา โสวิทย์ ล.ก หน้า 6

* ในช่วงพระยาดีไทมินต์พระสังฆราชจากเมืองพัน

22 เพ็ญศักดิ์ จักขุจินกา โสวิทย์ ล.ก หน้า 9

23 คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร ล.ก หน้า 53

24 ก หน้า 99

25 ก

2566
2089
408

จากที่กล่าวมานั้นจะเห็นได้ว่า การอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบสังคโลกไทย เป็น สิ่งหนึ่งที่ทำให้อาณาจักรสุโขทัยมีสภาพทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น เพราะมีหลักฐานชัดเจนว่า เครื่องเคลือบสังคโลกไทยของสุโขทัยมีผลผลิตส่วนเกินจากการบริโภคภายในเมืองออก ขายตามเมืองต่าง ๆ ทั้งในประเทศ และต่างประเทศ นอกจากนี้การอุตสาหกรรมเครื่อง เคลือบสังคโลกของสุโขทัยยังก่อให้เกิดการแบ่งงานกันทำ เช่น ผู้ประกอบการ คือ นายจ้าง หรือเจ้าของ แรงงานฝีมือ อันได้แก่ ช่างปั้น ช่างวาด เป็นต้น

4.2 การค้ากับจีน

ความสัมพันธ์กับจีนในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีนั้น เริ่มมีความสัมพันธ์ทางการ ทูตกันเป็นครั้งแรกในสมัยพ่อขุนรามคำแหง ความสัมพันธ์กับจีนนอกจากเหตุผลเพื่อการ เมือง แล้ว สุโขทัยยังได้รับผลประโยชน์ทางด้านเศรษฐกิจ ดังคำอธิบายของสมเด็จพระยา ครัตราธิราชสุรภังค²⁶ "เรื่องราชทูตไทยไปเมืองจีนเคยมีมาตั้งแต่ครั้งพระนครสุโขทัย เป็นราชธานี เหตุที่ไทยแต่งทูตไปเมืองจีนแม้แต่โบราณมา เพราะเหตุที่ไทยกับจีนไปมา ค้าขายถึงกัน โดยทางทะเลไทยได้ประโยชน์ในการค้าขายกับจีนมาก จีนตั้งประเพณีให้ เรือต่างประเทศทางตะวันตกไปค้าขายได้แต่ที่บางเมือง ไซ้แต่เท่านั้นชาวต่างประเทศ ชาติใดที่จะไปค้าขาย พระเจ้าแผ่นดินผู้ใหญ่ของประเทศนั้น ๆ ต้องมีราชสาส์นและ เครื่องบรรณาการไปเจริญทางพระราชไมตรีต่อพระเจ้ากรุงจีน เรือของชาวประเทศ นั้นจึงจะได้รับประโยชน์การค้าขายกับเมืองจีนโดยสะดวก ถ้าไปค้าขายโดยลำพังมักถูก จีนห้ามขาย หรือมิฉะนั้นก็ถูกพวกเจ้าเมือง กรรมกรจีนกีดกันข่มเหงต่าง ๆ อันเป็นเหตุ ที่ประเทศต่าง ๆ ที่ไปมาค้าขายกับเมืองจีนต้องแต่งทูตานุทูต เจริญพระราชสาส์นและเครื่อง บรรณาการไปถวายพระเจ้ากรุงจีน" จึงจะเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ทางการค้าระหว่าง อาณาจักรสุโขทัยกับจีนเป็นการค้าแบบบรรณาการเช่นเดียวกัน มีใช้การค้าแบบการค้า ระหว่างประเทศ เพราะมีลักษณะของการค้า แบบแลกเปลี่ยนผลประโยชน์ตามความพอใจ

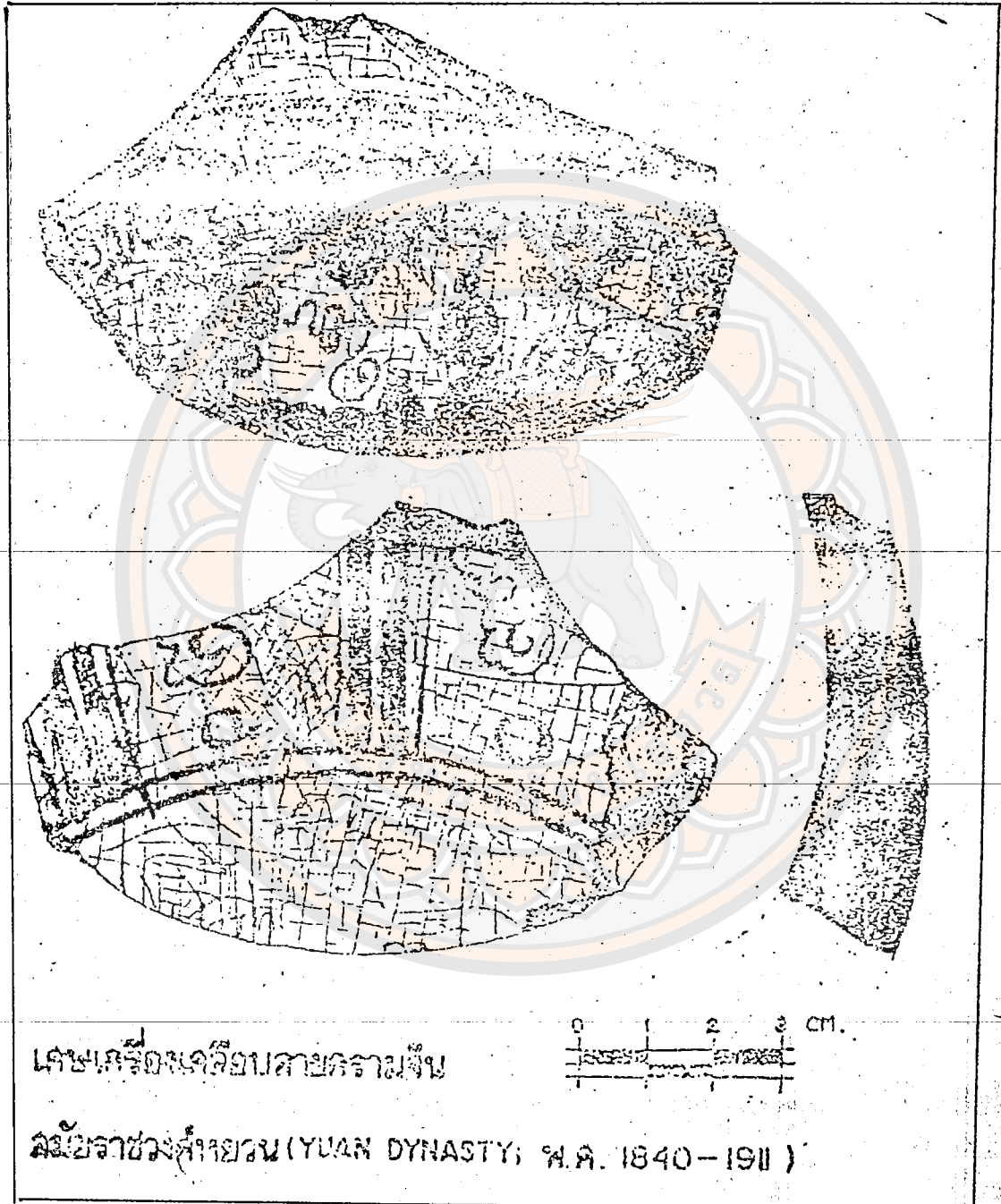
26

นฤมิตร สอดสุข "ลักษณะและแบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีน ระบบการทูตบรรณาการ" วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 1 ฉบับที่ 1 (ตุลาคม 2520) หน้า 23-24

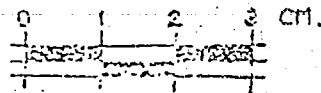
ภาพที่ 19

ภาพเครื่องเคลือบสมัยราชวงศ์หยวน

ที่มา: หนังสือ โครงการอุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย

เศษเครื่องเคลือบลายครามจีน

สมัยราชวงศ์หยวน (YUAN DYNASTY; พ.ศ. 1840-1911)

ของทั้งสองฝ่าย คือ หังตู้ไห่ และ ผู่วีบ²⁷

ความสัมพันธ์ระหว่างจีนและสุโขทัยมีในช่วงระยะเวลาตั้งแต่ พ.ศ. 1835-1918 สุโขทัยมีทูตไปเมืองจีนหลายครั้งด้วยกัน²⁸ การไปแต่ละครั้งย่อมมีผลทำให้อาณาจักรสุโขทัยมีรายได้เข้าท้องพระคลังมากขึ้นจากการตอบแทนบรรณาการจากจีน

สำหรับหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นถึงการติดต่อระหว่างสุโขทัยกับจีน ก็ได้แก่ เครื่องเคลือบดินเผาของจีนที่ค้นพบในบริเวณเมืองสุโขทัย ซึ่งค้นพบทั้งแบบภาชนะดินเผาเครื่องเคลือบเซลาดอน (Celadon Ware) ของจีน ซึ่งผลิตจากแหล่งเตาเผาในมณฑลภาคใต้ของจีน เครื่องถ้วยชิงไป่ (Ching Pai Ware); เครื่องเคลือบลายคราม (Blue and White Ware) ซึ่งอยู่ในสมัยราชวงศ์หยวน (Yuan Dynasty) จึงมีอายุระหว่าง พ.ศ. 1840-1911 นอกจากนี้พบเครื่องเคลือบลายครามสมัยราชวงศ์หมิง (Ming Dynasty) อยู่ร่วมกับเครื่องเคลือบสังคโลกไทย (Sangalok Wares) ซึ่งมีค่าอายุประมาณ พ.ศ. 1850-2000 กับเครื่องเคลือบหลายสีสมัยราชวงศ์ชิง (Qing Dynasty) ซึ่งอยู่ในระหว่าง พ.ศ. 2187-2266 จากที่กล่าวมานั้นแสดงให้เห็นถึงการติดต่อระหว่างสุโขทัยกับจีนตั้งแต่ราชวงศ์หยวนจนกระทั่งเมืองสุโขทัยเสื่อมอำนาจอยู่ภายใต้การปกครองของอาณาจักรอยุธยา

4.3 การค้ากับชาติต่าง ๆ

อาณาจักรสุโขทัยมีสภาพที่เหมาะสมในการที่จะเป็นศูนย์กลางในการค้าขาย ซึ่งนอกจากสุโขทัยจะมีการค้ากับตลาดภายในอาณาจักรและการค้ากับเมืองอื่น ๆ ในบริเวณใกล้เคียงแล้วสุโขทัยยังมีการติดต่อค้าขายกับชาติต่าง ๆ ดังต่อไปนี้คือ

27 ก หน้า 22

28 สำนักนายกรัฐมนตรี ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย-จีน พ.ศ. 1825-2395 (แปลจากเอกสารทางราชการของจีน) หน้า 2-9

4.3.1 การค้าทางหัวเมืองมอญ ในช่วงที่อาณาจักรสุโขทัยมีความสัมพันธ์อันดีกับทางหัวเมืองมอญ ซึ่งขณะนั้นมอญมีเมืองท่าที่สำคัญคือ เมาะตะมะ ทำให้สุโขทัยได้ใช้เมืองท่าเมาะตะมะ พร้อมทั้งเมืองมะริคและตะนาวศรี เป็นตลาดค้าขายติดต่อกับลังกาและเปอร์เซีย²⁹

4.3.2 การค้ากับชาติในเอเชียอาคเนย์ ซึ่งมีการค้นพบหลักฐานคือ พบเครื่องสังคโลกของสุโขทัย ซึ่งแสดงให้เห็นว่าชาติต่าง ๆ นั้นได้มีการติดต่อกับทางเมืองสุโขทัย มีพบบ่อยมากมายหลายแห่งด้วยกัน คือ

4.3.2.1 ประเทศฟิลิปปินส์ มีแหล่งใช้เครื่องสังคโลกที่เมืองโบลิเนา แคว้นบังกาซันทางตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะลูซอน เมืองซีบูในเกาะซีบู เมืองซูลูทางตะวันตกของมินดาเนา และพบสังคโลกในหลุมศพที่ ซานคาน่า คาลาคากัน บนเกาะลูซอน³⁰

4.3.2.2 ประเทศอินโดนีเซีย มีการพบหลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าเป็นตลาดรับซื้อสังคโลกไปใช้สอยที่แน่นอน มีแหล่งที่ค้นพบสังคโลกที่เมืองอัจเจห์ เมืองจามบี เมืองทาปานูลี เมืองเบงกู บนเกาะสุมาตรา เมืองปาซุรวน เมืองเคคีรี เมืองสุราบายา บนเกาะชวา เกาะบาหลี เมืองกูเต็ง เมืองวารโลกา บนเกาะฟลอเรส เมืองบารุสทางตะวันตกเฉียงเหนือของเกาะสุมาตรา เมืองนินตัน บนเกาะมินตันใกล้สิงคโปร์ เมืองซีลาヤทางใต้ของเกาะสุลาเวสี เมืองโตรวูลันทางตะวันออกของเกาะชวา เมืองบันเตนทางตะวันตกของเกาะชวา และที่ ปาชาอีกัน ในกรุงจาร์กาตา³¹

²⁹ คณะโบราณคดี ,มหาวิทยาลัยศิลปากร ล.ก หน้า 141

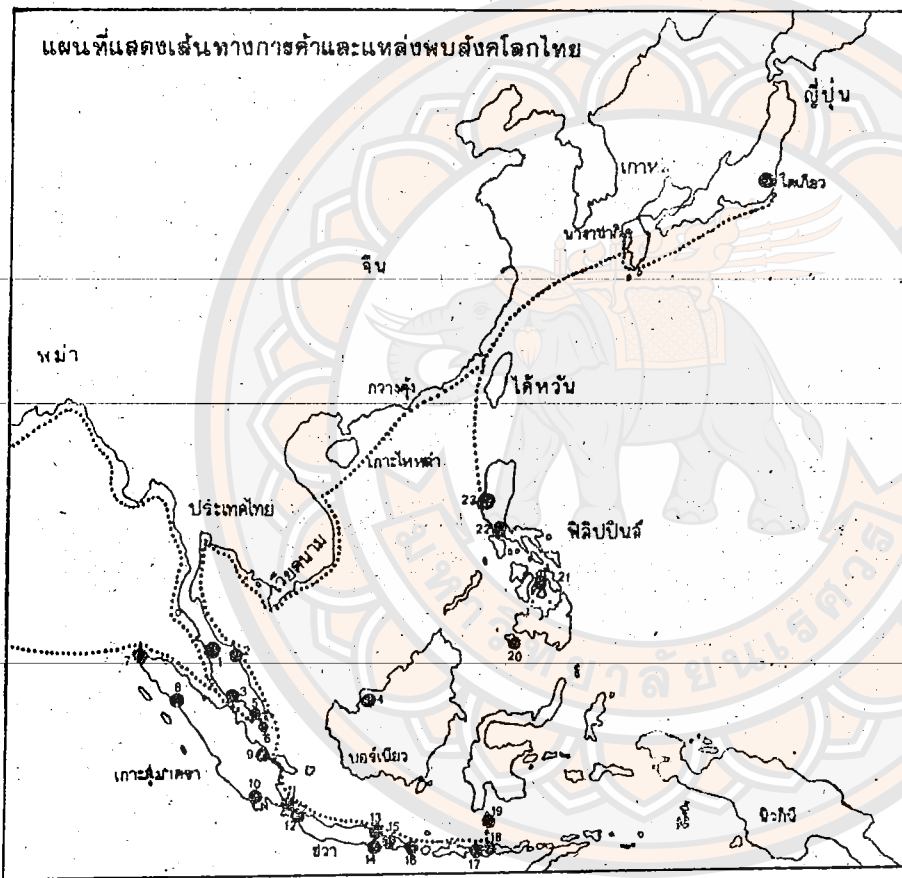
³⁰ ก หน้า 53

³¹ สายัณต์ ไพรชาญจิกร "ความรู้เรื่องสังคโลกไทยจากหลักฐานใหม่"

ภาพที่ 20

แผนที่แสดงเส้นทางการค้าและแหล่งพบสังคโลกไทย

ที่มา: วารสาร ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 9 ฉบับที่ 4 เดือนกุมภาพันธ์ 2531

1. บูจิงวัลเลย์
2. ตรังกานู
3. มะละกา
4. ปูกิตซันกอง
5. ฟอรตคัมมิง
6. ปินตัน
7. อัจเจห์
8. บารุส
9. จามบี
10. เบงกูลู
11. บันเทน
12. ปาชาอীগาน
(ในจาร์กาทา)
13. ไทรวูลันและสุราบายา
14. เคคีรี
15. ปาซุรวน
16. บาทลี
17. ภูเค็ง
18. วารโลกา
19. ซึลยา
20. ชูคู
21. ซึบู
22. ชานคานา ทวาลาทากัน
23. โบลิเนา

4.3.2.3 ประเทศมาเลเซีย มีแหล่งใช้สังคโลกที่ บูจิง วัลเลย์ รัฐเคดะห์ เมืองมะละกาชายฝั่งและเมืองตรังกานู เมืองบุกิตซันอง ในซาราวัก³²

4.3.2.4 ประเทศสิงคโปร์ มีแหล่งใช้สังคโลกที่ฟอร์คคันนิง³³

นอกจากนี้แล้วดินแดนในเอเชียตะวันออกเฉียงที่นิยมสังคโลกอีกประเทศหนึ่งคือ ญี่ปุ่น ที่นิยมประเภทชามเคลือบเขียวไขก่า และญี่ปุ่นได้สั่งให้ทำสังคโลกในรูปแบบของถ้วยน้ำชา เพื่อใช้ในพิธีชงน้ำชา

4.4 เงินตราในสมัยสุโขทัย

จากศิลาจารึกวัดป่าม่วง ที่กล่าวว่า "กระยาทาน คามัน ทองหมื่นหนึ่ง เงินหมื่นหนึ่ง เบี้ยสิบล้าน หมากลีบล้าน"³⁴ ทำให้เราทราบว่าเงินในสมัยสุโขทัยนั้นมีทั้งที่ทำมาจากทอง เงิน และเบี้ยต่าง ๆ เงินที่ทำจากทองยังไม่มีการค้าพบ แต่ที่ทำจากโลหะเงินมีการค้นพบทั้งที่เป็นเงินผสมตะกั่วที่เรียกว่า ชิน เงินชนิดนี้มีชื่อว่า "เงินชุบ" หรือ "เงินคูป"³⁵ และเงินบริสุทธิ์ ลักษณะเงินที่ทำจากโลหะเงินชนิดหนึ่ง กรมพระยาภาณุราชนาฎราชูปถัมภ์เรียกว่า "เงินพดด้วงชวปาก"³⁶ ทั้งนี้เพราะมีลักษณะคล้ายเงินพดด้วงในสมัยอยุธยา แต่มีรอยบากที่ขาทั้งสองข้าง แต่บางท่านก็เรียกว่า "เงินกลม" อีกชนิดหนึ่งมีลักษณะเหมือน "เงินนโม" ในสมัยศรีวิชัย คราที่ประทับบนเงินที่พบมีตราช้าง ตราราชสีห์ ตราราชวัตร และตราสังข์ ส่วนที่เป็นเงินเบี้ยที่ใช้กันอยู่มี เบี้ยโพลง เบี้ยจัน เบี้ยแก่ เบี้ยนาง เบี้ยหนู เบี้ยบัว เบี้ยพอง เบี้ยตุ้ม³⁷

³² อมรา ศรีสุชาติ "การค้าสังคโลกศรีสัตนาลยสมัยโบราณ" ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 9 ฉบับที่ 4 (กุมภาพันธ์ 2531) หน้า 75

³³

ก

³⁴

สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 5" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1 หน้า 96

³⁵

กัจจกร อังโพธิ์ ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย หน้า 63

³⁶

ก

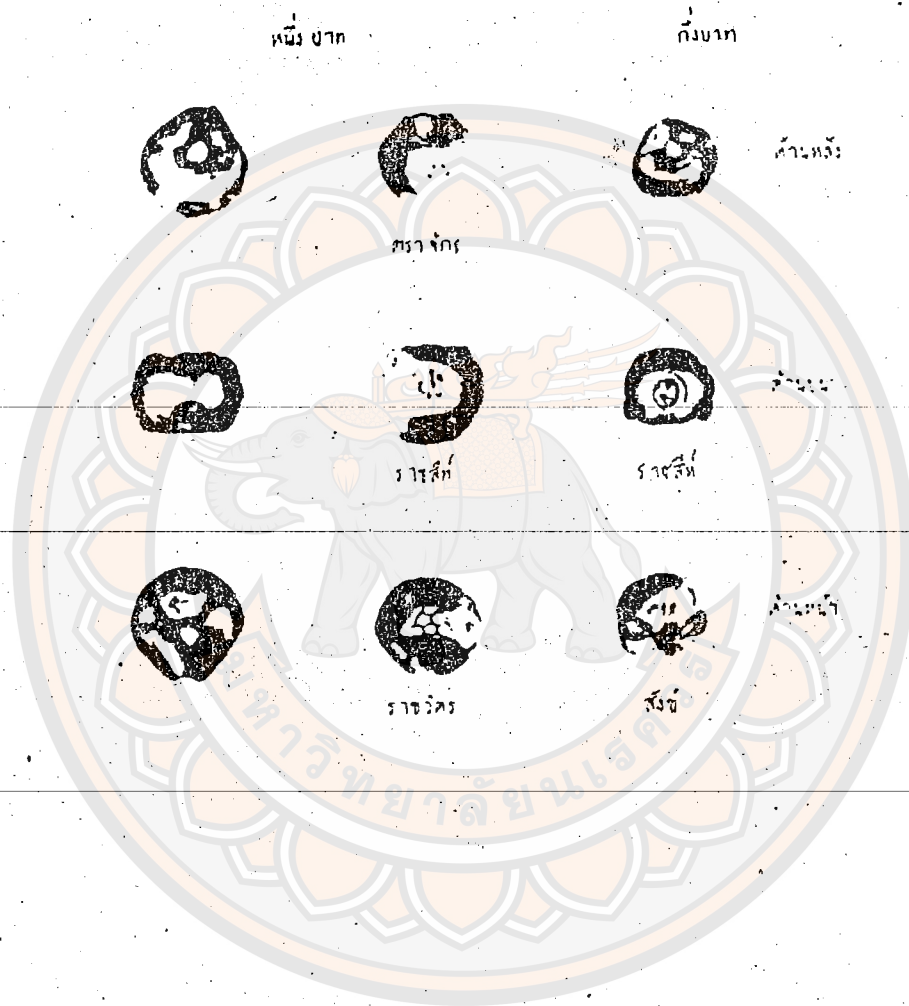
³⁷

ก หน้า 64

ภาพที่ 21

ภาพเงินตราสมัยสุโขทัยค่าหนึ่งบาทและกึ่งบาท

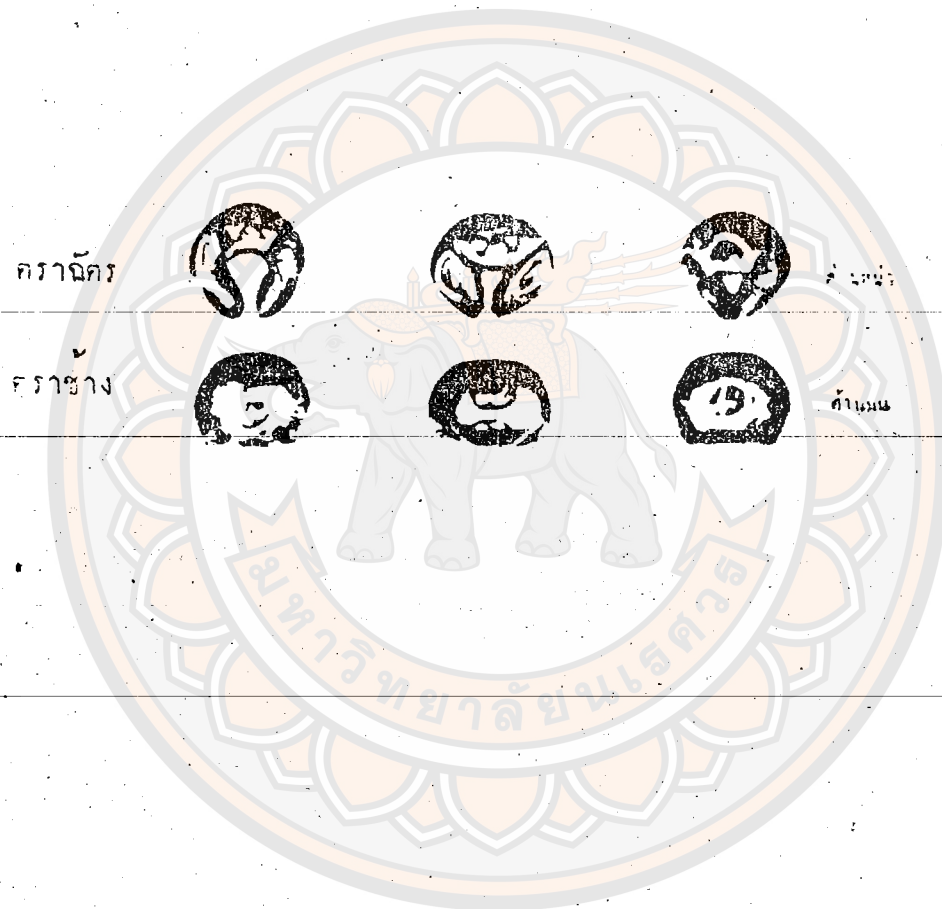
ที่มา: หนังสือ พล.อ.ท. สกิม วีระบุตร, เงินพดด้วง 2524.

ภาพที่ 22

ภาพเงินตราสมัยสุโขทัยตราช้างและตราฉัตร

ที่มา: หนังสือ พล.อ.ท. สกัม ชีระบุตร, เงินพดด้วง 2524.

สำหรับหน่วยการนับค่าของเงิน ในสมัยสุโขทัยตอนต้น ๆ คงจะใช้หน่วยการ
 นับค่าของเงินเป็น สิบ ร้อย พัน หมื่น แสน และล้าน ดังคำในจารึกหลักที่ 5 กล่าวไว้ว่า
 "กระยาทาน ความนั้น ทองหมื่นหนึ่ง เงินหมื่นหนึ่ง เบี้ยสิบล้าน ข้าจิวรสี่ร้อย"³⁸ ส่วนใน
 สุโขทัยสมัยหลัง ๆ ใช้หน่วยการนับค่าของเงินเป็น ชั่ง ตำลึง บาท และสลึง ดังจะเห็น
 ได้จากจารึกวัดพระเสด็จ จารึกว่า "สร้างพรวิหารสริยสุเงินทั้งปวงอันดีไม่สูญสิ้นสีมาหิน
 คาคมนับเงินสองชั่งสองตำลึง"³⁹ และจากศิลาจารึกวัดเกษมาจารึกว่า "เลิงทองเหลือง
 ดวงหนึ่งค่าห้าสลึง แต่ใส่หมากบูชาพระเจ้า เลียนทองสัมฤทธิ์ดวงหนึ่งค่าบาทหนึ่ง แดง
 เมียงบูชาพระเจ้า น้ำเค้าทองสัมฤทธิ์ดวงหนึ่งมีฝา ค่าบาทหนึ่ง แดงใส่หน้าบูชาพระเจ้า
 แค้นเครื่องสำหรับกับพระเจดีย์ ลางพานเทศดวงหนึ่ง หน้าคอกหนึ่ง ค่าสองตำลึง"⁴⁰
 "เงินชูป" หรือ "เงินคูป" ที่พบจะมีราคาตั้งแต่ 1 บาท ถึง 9 บาท ส่วน
 เบี้ยนั้นมีค่าน้อย ซึ่งสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงนิพนธ์ไว้ในหนังสือความ
 ทรงจำว่า เบี้ย คือ หอยเก็บมาจากทะเลพิศดาราคา $\frac{1}{6,400}$ ของบาท ซึ่ง 1 บาทมีค่า
 น้ำหนักเท่ากับ 15 กรัม⁴¹

4.5 การพัฒนาทางการค้าในสมัยพ่อขุนรามคำแหง

พ่อขุนรามคำแหงทรงมีนโยบายส่งเสริมการค้าของชาวสุโขทัย ดังจะเห็นได้
 จากพระราชกรณียกิจของพระองค์ ดังต่อไปนี้คือ

³⁸ สำนักนายกรัฐมนตรี น.ค.

³⁹ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 15" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 158-159

⁴⁰ กุ หน้า 150

⁴¹ กัจจ อังโพธิ์ ตี:ก หน้า 63

4.5.1 ทรงใช้เมืองสุโขทัยเป็นเมืองที่มีการค้าเสรี จากศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่กล่าวว่า "เพื่อนรุ่งรวไปค้า ชีมาไปขาย ไครจักไครค้าข้างค้า ไครจักไครค้าม้าค้า ไครจักไครค้าเงื่อนค้ำของค้ำ ไพรฟ้าหน้าใส"⁴² เป็นหลักฐานยืนยันได้ว่าพระองค์ทรงมีนโยบายให้เมืองสุโขทัยเป็นเมืองที่มีการค้าเสรี เพื่อชักนำให้มีผู้มาค้าขายในเมืองสุโขทัยมากขึ้น การไม่ผูกขาดทางการค้า ทำให้ตลาดการค้าขายเมืองสุโขทัยขยายมากขึ้น มีการแลกเปลี่ยนสินค้ากันแพร่หลาย ทำให้ระบบเศรษฐกิจ และการเงินของเมืองสุโขทัยหมุนเวียน

4.5.2 ทรงยกเว้นภาษีจกอบ นโยบายที่จะชักนำให้มีผู้มาค้าขายในเมืองสุโขทัยมากขึ้นของพ่อขุนรามคำแหงอีกสิ่งหนึ่งก็คือ การยกเว้นภาษีจกอบ ซึ่งเป็นภาษีที่เก็บจากสินค้าที่บรรทุกจากพาหนะผ่านด่านภาษี เข้ามาขายในเมือง ดังในศิลาจารึกหลักที่ 1 กล่าวว่า "เจ้าเมืองบ่เอาจกอบในไพร่รู้ทาง"⁴³ จึงทำให้พ่อค้าหรือชาวบ้านยินดีนำสินค้าของตนมาขายในเมืองสุโขทัยมากขึ้น เพราะไม่ต้องเสียภาษีจกอบซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายของตน อีกทั้งยังทำให้สินค้าที่นำเข้ามาขายในเมืองสุโขทัยถูกลงเพราะพ่อค้าหรือชาวบ้านไม่ต้องบวกภาษีจกอบเข้ากับราคาสินค้าของตน จึงทำให้มีชาวเมืองอื่นมาซื้อสินค้าจากเมืองสุโขทัยไปขายอีกทอดหนึ่งมากขึ้น

4.5.3 ทรงขยายพระราชอาณาเขตและแสดงแสนยานุภาพเพื่อคุมเส้นทางเศรษฐกิจ การขยายพระราชอาณาเขตของพ่อขุนรามคำแหงอย่างกว้างขวางดังได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 1 นอกจากจะเพื่อผลทางการเมืองแล้ว ยังเพื่อผลทางด้านเศรษฐกิจด้วย ดังจะเห็นได้จากการขยายอาณาเขตอาณาจักรสุโขทัยไปยังเมาะกะมะ สุพรรณบุรี เพชรบุรี นครศรีธรรมราช ก็เพื่อที่อาณาจักรสุโขทัยจะได้มีเมืองท่าที่เหมาะสม⁴⁴ ทั้งทางมหาสมุทรอินเดีย และทะเลจีน

⁴² สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 1" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 18

⁴³

ก

⁴⁴

คณะโบราณคดี , มหาวิทยาลัยศิลปากร ล.ก หน้า 60

4.5.4 ทรงส่งเสริมการค้ากับต่างประเทศ การส่งชุกไปจีนในสมัยพ่อขุนรามคำแหงถึง 4 ครั้งนับว่าเป็นการส่งเสริมการค้าไปในตัว เพราะการส่งชุกไปจีนมักจะมีสินค้าไปขายด้วย เพราะกิจกรรมที่เกิดควบคู่ไปกับการส่งบรรณาการคือ การค้า⁴⁵ ประกอบกับธรรมเนียมประเพณีจีนมักจะมีการส่งสิ่งของตอบแทนมาในปริมาณที่มากกว่าที่สุโขทัยให้ไป⁴⁶

4.6 เส้นทางทางการค้าและการคมนาคม

เส้นทางการค้าและการคมนาคมจากเมืองสุโขทัยไปยังเมืองอื่น สามารถแบ่งออกเป็นช่วง ๆ ได้ดังต่อไปนี้คือ

4.6.1 ช่วงการคมนาคมติดต่อภายในเมืองและเมืองลูกหลวง อาณาจักรสุโขทัย ได้สร้างถนนติดต่อระหว่างเมืองกำแพงเพชร เมืองสุโขทัย และศรีสัชนาลัย⁴⁷ ซึ่งในปัจจุบันเรียกว่าถนนพระร่วง นอกจากนี้ยังสร้างถนนติดต่อกับเมืองในแถบดงแม่น่าน⁴⁸ โดยเฉพาะเมืองพิษณุโลกซึ่งมีหลักฐานว่าพระยาสิทธิไธโศภิตทรงให้ทำถนนระหว่างสุโขทัยกับพิษณุโลก สำหรับเส้นทางจากสุโขทัยไปเมืองตากซึ่งเป็นเมืองลูกหลวงทางทิศตะวันตก มีหลักฐานว่าอาศัยเส้นทางผ่านเมืองลูกหลวงอื่น คือเมืองศรีสัชนาลัยและเมืองกำแพงเพชร ได้แก่ จากสุโขทัยเดินทางตามถนนพระร่วงไปเมืองศรีสัชนาลัยแล้วเดินทางไปเมืองเชียงทอง (เมืองตาก) ผ่านเมืองบางฉิ่งทางทุ่งเสลียง บ้านค่านลานหอยในปัจจุบันทางหนึ่ง⁴⁹

⁴⁵ ชิดา สาระยา "สภาพเศรษฐกิจของสังคมสุโขทัย" วารสารธรรมศาสตร์ ปีที่ 7 เล่มที่ 1 (กรกฎาคม-กันยายน 2520) หน้า 111

⁴⁶ มุذنินิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ด.ก หน้า 142

⁴⁷ กรมศิลปากร รายงานการสำรวจและขุดแต่งบูรณะโบราณวัตถุสถานเมือง เกาะสุโขทัย 2508-2512 หน้า 58

⁴⁸ สิ้นชัย กระบวนแสง ประวัติศาสตร์สมัยสุโขทัย หน้า 110

⁴⁹ ณะโบราณคดี ,มหาวิทยาลัยศิลปากร ด.ก หน้า 81

และเดินทางจากเมืองสุโขทัยมาตามถนนพระร่วงไปเมืองกำแพงเพชร โดยผ่านเมืองบางพาน บางจันทร์ แล้วเดินทางเลียบริมฝั่งแม่น้ำปิง ผ่านตำบลวังเจ้า ตำบลบ้านคลองเมือง ในปัจจุบัน ไปเมืองเชียงใหม่(เมืองตาก) อีกทางหนึ่ง⁵⁰

สำหรับเส้นทางถนนพระร่วงจากเมืองสุโขทัยถึงเมืองกำแพงเพชร มีรากฐานเดิมแน่นอน มั่นคง แข็งแรง มีความยาวประมาณ 72 กิโลเมตร สำหรับการสร้างถนนคงมีข้าราชการซึ่งมีความรู้ความชำนาญทำ จึงได้มีความเป็นมาตรฐาน เพื่อใช้เป็นเส้นทางสำหรับการคมนาคม และการค้า เพราะมีการพบเศษเครื่องเคลือบสังคโลกตามทางถนนพระร่วง⁵¹ นอกจากนี้ยังเป็นเส้นทางยุทธศาสตร์และเป็นท่าขนเพื่อการค้าโดยมีเส้นทางจากกำแพงเพชรผ่านทุ่งจรเข้ คลองประจำรัต บางพาน บ้านหนองโสน หนองคินแดง บ้านวังตะแบก ห้วยคัง บ้านเหมืองหาดทราย คลองยางโพน คลองวังขนาน ห้วยตะเคียน บ่อขุมแสง คีรีมาศ ทรัพย์มะขาม คลองแกน คลองฉลุย และสุโขทัย⁵² นอกจากนี้จะมีถนนแยกจากถนนพระร่วงเข้าไปยังเมืองต่าง ๆ ที่ผ่าน เช่น เมืองบางพาน เป็นต้น⁵³

สำหรับการคมนาคมทางน้ำภายในเมืองสุโขทัยไม่ค่อยสะดวก ทั้งนี้เนื่องจากลำน้ำแม่ลำพัน คลองเส้าหอ ลำน้ำฝากระคาน เป็นลำน้ำขนาดเล็กและคดเคี้ยว⁵⁴ สำหรับทางน้ำที่ติดต่อกับเมืองกำแพงเพชรจะอาศัยลำน้ำยมเป็นหลัก เพราะจากเมืองบางพานจะ

50 สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 4" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 85

51 ชูสิริ จามรมาน "ถนนพระร่วง" อนุสาร อ.ส.ท ปีที่ 18 ฉบับที่ 3

(ตุลาคม 2520) หน้า 31

52 กรมศิลปากร เรื่องพระร่วง, เที้ยวเมืองพระร่วง, คำอ่านและคำแปลจารึก

สุโขทัย, สุภาภิภพพระร่วง, ไตรภูมิพระร่วง หน้า 80

53 ชูสิริ จามรมาน น.ก

54 สิ้นชัย กระบวนแสง ล.ก หน้า 109

ภาพที่ 23

ภาพถนนพระร่วง

ที่มา: หนังสือ อนุสาร อ.ส.ท ปีที่ 18 ฉบับที่ 3 เดือนตุลาคม 2520.

มีลำน้ำไปออกลำน้ำยม ซึ่งเป็นทางเรือระหว่างเมืองสุโขทัย กับเมืองกำแพงเพชร⁵⁵
ส่วนเส้นทางน้ำอื่นที่ดีที่ติดต่อกันระหว่างเมืองสุโขทัยกับเมืองอุทฺทหลวง อันได้แก่เมืองสุโขทัย
ศรีสัชนาลัย เมืองกำแพงเพชร และเมืองสองแคว น่าจะเป็นคูน้ำสองข้างทางถนนพระร่วง
กับถนนที่เชื่อมระหว่างเมืองสุโขทัยกับเมืองสองแควที่สร้างขึ้นในสมัยพระยาธิไท ทั้งนี้
เพราะคูน้ำดังกล่าวจะเป็นเส้นทางน้ำที่ตรง และน้ำไม่ไหลเชี่ยวเมื่อเทียบกับคลองอื่น ๆ
และลักษณะของคูน้ำสองข้างทางถนนพระร่วงยังมีลักษณะบ่งชี้ให้เห็นว่ามีขนาดใหญ่มากพอสมควร
ที่จะให้เรือสัญจรไปมาได้สะดวก

4.6.2 ช่วงจากเมืองอุทฺทหลวงไปอาณาจักรอื่น

4.6.2.1 จากเมืองเชียงทองไปเมืองเมาะตะมะ⁵⁶ มีเส้นทางจาก
เมืองเชียงทอง ข้ามท่งน้ำบึงเดินทางค้ำออกทางช่องเขาที่อำเภอแม่สะงะ บริเวณที่
เรียกว่าค่านแม่ละเมา ไปเมืองฉอด(บริเวณเมืองเมียวคี) ไปเมืองกิงกันยีนอง ข้าม
ภูเขาทองยีน(ภูเขาถนนธงชัย) ไปกอกาเรียก ไปเมืองเจนโค ไป Thuyottaw
ข้ามลำน้ำแกลง ข้ามแม่น้ำสาละวิน

4.6.2.2 จากเชียงทองไปอาณาจักรลานนา จากเมืองเชียงทอง
สามารถเข้าสู่อาณาจักรลานนาได้ทางลำพูน⁵⁷

4.6.2.3 จากศรีสัชนาลัยไปอาณาจักรล้านช้าง จากศรีสัชนาลัยไป
ทุ่งยั้ง(อุตรดิตถ์) โดยผ่านอำเภอพรหมพิราม อำเภอพิชัยปัจจุบัน ไปเมืองฝาง โดยผ่าน
อำเภอครอน จังหวัดอุตรดิตถ์ปัจจุบัน ไปอาณาจักรล้านช้างทางลำน้ำปาด ถ้าหากไปทาง
ท่าปลา จะไปเมืองน่าน⁵⁸

⁵⁵ กรมศิลปากร ล.ก หน้า 101

⁵⁶ ลินชัย กระบวนแสง ล.ก หน้า 78 และ พรพรรณ เลาหะศิรินาถ

"ความสัมพันธ์ระหว่างมอญ พม่า กับสุโขทัย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2519) หน้า 142-143

⁵⁷ สำนักนายกรัฐมนตรี "ศิลาจารึกหลักที่ 11" ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1

หน้า 137

⁵⁸ คณะโบราณคดี, มหาวิทยาลัยศิลปากร ล.ก หน้า 89

4.6.2.4 จากศรีสัตนาลัยไปอาณาจักรลานนา จากศรีสัตนาลัยไปเมือง
แพรวทางอำเภอคลอง อำเภอวังชิ้นในปัจจุบัน ไปเมืองสอง ไปลำปาง ข้ามลำน้ำงาวเข้า
59
ลานนา

4.6.2.5 จากพิษณุโลกไปอาณาจักรขอม จากพิษณุโลกข้ามแควน้อยไป
เมืองนครไท ไปทางอำเภอกันช้ายปัจจุบัน ผู้ที่ราชดุ่มแม่น้ำป่าสัก ไปเมืองหล่ม เพชรบูรณ์
60
เข้าอาณาจักรขอม

4.6.2.6 จากพิษณุโลกไปอาณาจักรล้านช้าง จากพิษณุโลกผ่านอำเภอกันช้ายปัจจุบันไปเมืองเชียงคาน ข้ามลำน้ำโขงไปเวียงจันทน์ เวียงคำ เข้าอาณาจักร
61
ล้านช้าง

4.6.3 เส้นทางขนส่งทางน้ำจากสุโขทัยไปยังอ่าวไทย จากการสำรวจหลักฐานทางโบราณคดีได้พบว่า เมืองสำคัญ เช่น พิจิตร นครสวรรค์ เมืองตรอน เมืองชัยนาท* เมืองสุพรรณบุรี เมืองอินทร์บุรี** เมืองสรรคบุรี เป็นบริเวณที่พบเครื่องเคลือบสังคโลก ซึ่งมีสุโขทัยจำนวนมากตามริมฝั่งแม่น้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณวัด และบางที่ก็พบสินค้าประเภทเครื่องเคลือบสังคโลกที่บรรจุเรือขนาดเล็กจมอยู่ตามแม่น้ำจำนวนมาก

59 ก. หน้า 87

60 ก. หน้า 88

61 ก.

* ครงจังหวัดชัยนาทเจอเรือบรรจุสังคโลกจมอยู่ในแม่น้ำเจ้าพระยา 1 ลำ
** แถบวัดสว่างอารมณ์ วัดพรหมสาคร จังหวัดสิงห์บุรี ได้มีชาวบ้านพบเครื่องถ้วยชามของมีค่า แก้ว แหวน เหรียญเงินพดด้วง ฯลฯ จำนวนมาก เป็นบริเวณที่แม่น้ำเจ้าพระยากับแม่น้ำน้อยมาบรรจบกัน กระแสน้ำเชี่ยวจนเรือบรรจุสินค้าอาจล้มได้ง่าย
ดู แวน เงินยวง(นามแฝง) "ในน้ำมีของ ในหนองมีปลา" เพื่อนเดินทาง ปีที่ 1 ฉบับที่ 7 (กรกฎาคม 2523) หน้า 17-20

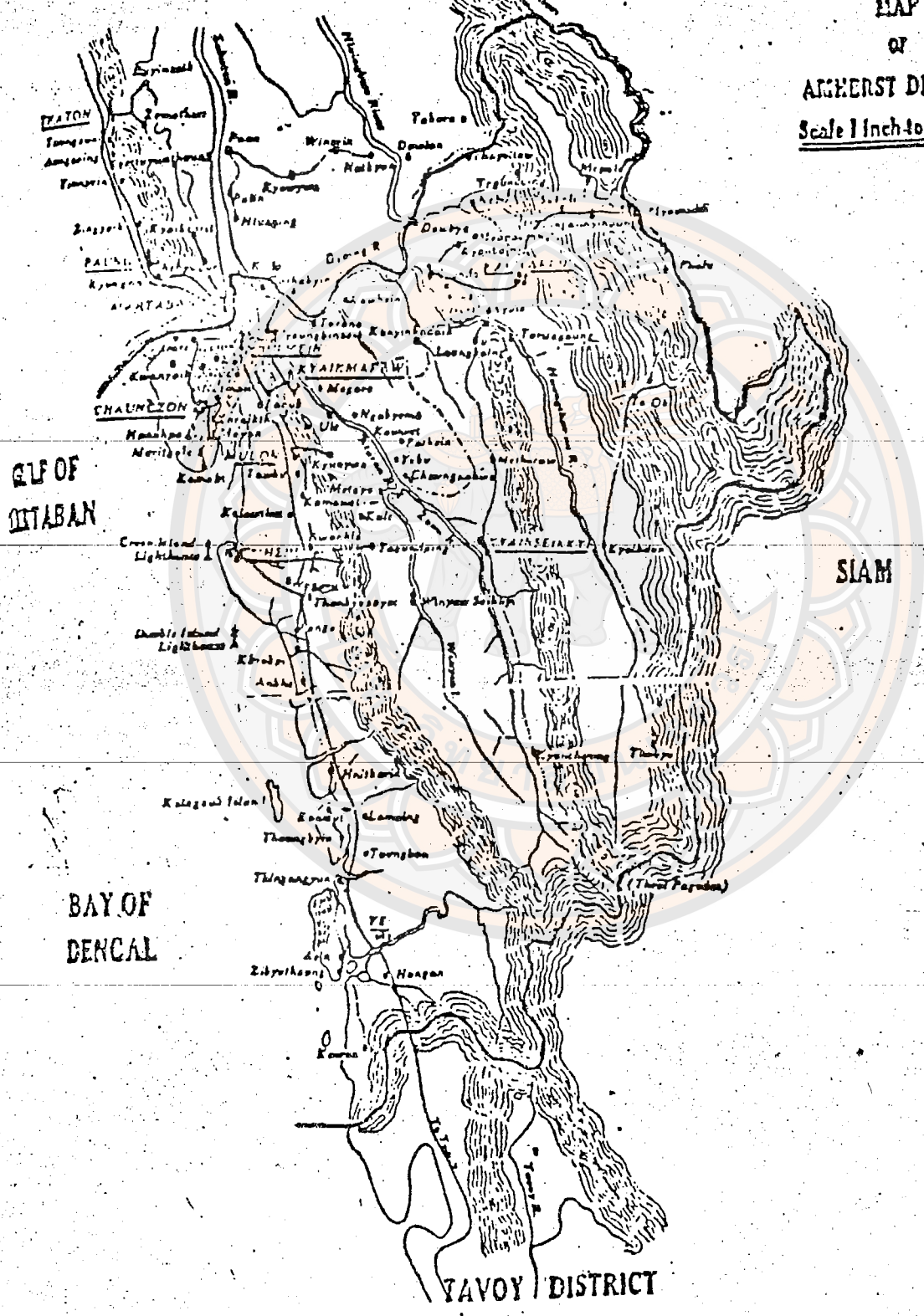
ภาพที่ 24

แผนที่แสดงเส้นทางสุโขทัยกับเมาะตะมะ

ที่มา: หนังสือ พระพรหม เสาะตะมะ "ความสัมพันธ์ระหว่างมอญ พม่า กับสุโขทัย" 2519

THATON DISTRICT

MAP
OF
AGHERST DISTRICT
Scale 1 Inch to 16 Miles.

ประกอบกับสภาพทางภูมิศาสตร์จึงสามารถพิจารณาเส้นทางเดินเรือจากสุโขทัยมายัง
อ่าวไทยดังนี้คือ จากสุโขทัยหรือศรีสัชนาลัยล่องลงมาตามลำน้ำยมมาเมืองพิจิตรหรือ
เมืองตรอน โดยผ่านอำเภอดงไกรลาส บางระกำ โพนทะเลในปัจจุบัน มาเมืองนครสวรรค์
ชัยนาท ต่อจากนั้นทางน้ำแยกได้สามเส้นทาง สายแรกมาทางลำแม่น้ำน้อยมาแพรกศรีราชา
หรือสระบุรี อ่างทอง ออยุธยา สายสองจากแม่น้ำท่าจีน ผ่านสุพรรณบุรี นครปฐม เข้ามา
แม่น้ำนครชัยศรี มาท่าจีนออกอ่าวไทยทางเมืองสมุทรสาคร สายที่สามจากชัยนาทมากรุง
ศรีอยุธยาทางอินทบุรี สิงห์บุรี เขาลำน้ำลพบุรี มาละโว้และอยุธยา

4.6.4 เส้นทางคมนาคมกับต่างประเทศ เส้นทางนี้ในสมัยสุโขทัยคงอาศัย
เส้นทางจากกรุงศรีอยุธยาทางใต้ ทางตะวันตกคงเป็นเมืองเมาะตะมะ ซึ่งเป็นเมืองท่า
สำคัญของสุโขทัยในสมัยพ่อขุนรามคำแหงเพื่อเดินทางติดต่อค้าขายกับแหลมมลายู หมู่เกาะ
อินโดนีเซีย หมู่เกาะฟิลิปปินส์ อาหรับ อินเดีย และลังกา⁶²

หลักฐานที่กล่าวว่าเมาะตะมะเป็นท่าเรือติดต่อถึงอินเดีย และลังกาได้แก่
คำกล่าวในจารึกหลักที่ 11 จารึกวัดเขากบที่กล่าวถึงการจาริกนมัสการพระมหาธาตุของ
พระศรีศร็ทธาราชสุหามณี จากสุโขทัยศรีสัชนาลัยไปลังกาว่า "จากสุโขทัย(ศรี) สัชนาลัย
ไปยังฝาง แพล ระพูน ตาก เชียงทอง นครหิน กสิงคราชปาศลินุตร นครทวิโจลมณฑล
มัลลราช รอดถึงลังกาทวีป"⁶³ จะเห็นได้ว่าเป็นการเดินทางผ่านไปนครพิน คือ เมือง
เมาะตะมะ นั่นเอง

สำหรับเส้นทางค้าขายนอกประเทศทางทะเลนั้น จากถาวรสำรวจเส้นทาง
ค้าโดยสรุปเสนอว่า น่าจะมี 4 เส้นทางด้วยกัน⁶⁴

4.6.4.1 เส้นทางจากกรุงศรีอยุธยา ถึงเมืองต่าง ๆ ในหมู่เกาะวิวกิว
เริ่มจากสันดอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาในอ่าวไทย ผ่านสมุทรปราการ เกาะสีชัง พัทยา

⁶² ขุนวิจิตรมาตรา ประวัติการค้าไทย หน้า 29

⁶³ สำนักนายกรัฐมนตรี ล.ค หน้า 137

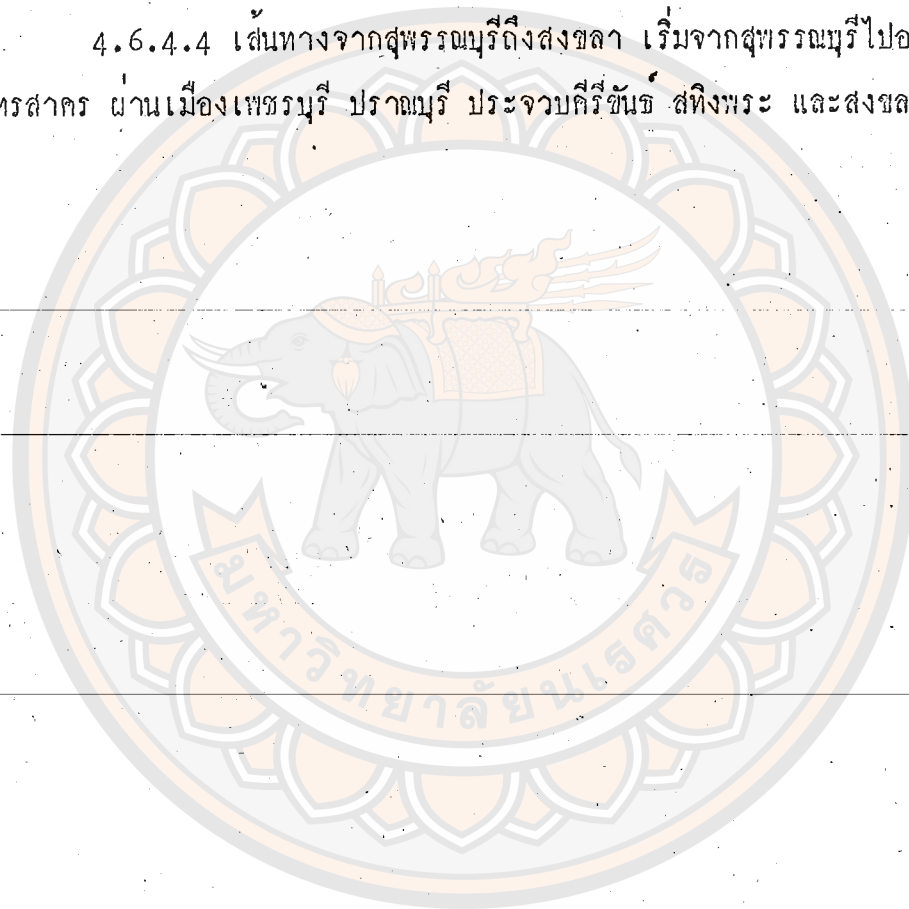
⁶⁴ สายัณต์ ไพรชาญจิตร ล.ค หน้า 60

สัคดิ์หีบ ทรายค กัมพูชา จาม เวียดนาม และคัคคองผ่านทะเลจีนใต้ไปยังหมู่เกาะริวเกิว

4.6.4.2 เส้นทางจากกรุงศรีอยุธยาถึงมะละกา เริ่มจากสันคอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาตรงไปสัคดิ์หีบ คัคคองไปยังปัตตานี และมะละกา

4.6.4.3 เส้นทางจากกรุงศรีอยุธยาถึงสงขลา เริ่มจากสันคอนปากแม่น้ำเจ้าพระยาเช่นกัน ผ่านตามเส้นทางเมืองท่าสำคัญชายฝั่งทะเลกัันตะวันออกของอ่าวไทย เช่นที่นครศรีธรรมราช และสงขลา

4.6.4.4 เส้นทางจากสุพรรณบุรีถึงสงขลา เริ่มจากสุพรรณบุรีไปออกทะเลที่สมุทรสาคร ผ่านเมืองเพชรบุรี ปราณบุรี ประจวบคีรีขันธ์ สหิงพระ และสงขลา

บทสรุป

จากการศึกษาสภาพเศรษฐกิจสมัยสุโขทัย โดยอาศัยข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ นั้น ทำให้ทราบถึงสภาพเศรษฐกิจสมัยสุโขทัยได้อย่างกว้างขวางขึ้น โดยจะแยกสรุปออกเป็นสองตอน ตอนแรกเป็นการสรุปถึงหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีประเภทต่าง ๆ ที่เป็นส่วนสำคัญที่จะบอกให้ทราบถึงสภาพทางเศรษฐกิจสมัยสุโขทัย สำหรับตอนที่สองเป็นการสรุปสภาพทางเศรษฐกิจสมัยสุโขทัยที่ได้จากการศึกษาในครั้งนี้

1. สภาพเศรษฐกิจสมัยสุโขทัยที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดี

การศึกษาสภาพเศรษฐกิจสมัยสุโขทัยโดยอาศัยหลักฐานทางโบราณคดี เช่น ศิลาจารึกและหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ผู้ศึกษาพบว่าข้อมูลทางโบราณคดีทำให้สามารถศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจสมัยสุโขทัยได้หลายประการ ดังต่อไปนี้

1.1 ในทางเกษตรกรรม การค้นพบเมล็ดข้าวในหลุมที่ขุดค้นลึกระดับ 20-80 เซนติเมตร และระดับ 80-160 เซนติเมตร ซึ่งมีร่องรอยถูกไฟไหม้ จากการวิเคราะห์เมล็ดข้าวของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย พบว่าเป็นข้าวป่าพันธุ์จาปอนิกา สามารถทนน้ำท่วมได้คือ การค้นพบเมล็ดพันธุ์ข้าวนี้ นอกจากจะทำให้ทราบว่าชาวสุโขทัยปลูกข้าวพันธุ์ใดแล้ว ยังทำให้ทราบว่าชาวสุโขทัยพยายามต่อสู้กับธรรมชาติที่มีน้ำท่วมมาในฤดูน้ำหลาก โดยอาศัยพันธุ์ข้าวที่ทนต่อน้ำท่วมได้ก็ทางหนึ่ง นอกจากจะอาศัยการขุดชลประทานเก็บกักน้ำ และส่งน้ำ

1.2 การขุดค้นพบกระดูกสัตว์ ซึ่งจากการวิเคราะห์กระดูกสัตว์ของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ทำให้ทราบว่าสุโขทัยมีสัตว์ทั้งจำพวกสัตว์เลี้ยงและสัตว์ป่า และจากการขุดค้นพบกระดูกสัตว์ป่าประเภท วัวกระทิง ควายป่า หมูป่า เนื้อทราย กวางป่า เก้ง ละมั่งหรือละมิ่ง และช้าง ทำให้ทราบสภาพป่าบริเวณเมืองสุโขทัยว่ามีทั้งป่าโปร่งและป่าทึบ ป่าโปร่งนั้นจะมีทั้งป่าละเมาะ ป่าไผ่ และป่ารวก สภาพป่าบางบริเวณจะมีลักษณะเป็นที่สูง ๆ ต่ำ ๆ มีบึงและหนองมาก บางบริเวณจะมีลักษณะเป็นที่ราบ

1.3 การขุดค้นพบเครื่องปั้นดินเผาประเภทต่าง ๆ ทั้งชนิดเคลือบและไม่เคลือบ ในชั้นดินระดับต่าง ๆ ที่ทางโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ได้กำหนดอายุชั้นดิน

ไว้ซึ่งที่แสดงไว้ในตารางที่ 2 และตารางที่ 4 ทำให้ทราบรายละเอียดเกี่ยวกับเครื่องเคลือบดินเผาในสมัยสุโขทัยหลายประการที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาสภาพทางเศรษฐกิจได้แก่

1.3.1 ทำให้ทราบกำเนิดของอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบสังคโลกสมัยสุโขทัยว่าประมาณ พ.ศ. 1703-1863 เริ่มมีการผลิตเครื่องเคลือบสังคโลกแต่ยังไม่มากนัก เครื่องเคลือบดินเผาตามผลิตอย่างมากก็เพื่อการจำหน่ายเป็นสินค้า นอกจากนี้ยังมีการผลิตเครื่องเคลือบดินเผาเพื่อใช้เป็นส่วนประกอบในการก่อสร้างศาสนสถานอีกด้วย เช่น ซ่อฟ้า บราลี กระจเบื้องเชิงชาย เป็นต้น

1.3.2 จากการชุกค้นพบเครื่องเคลือบดินเผาของจีนสมัยต่าง ๆ จึงเป็นข้อสนับสนุนให้เห็นถึงการติดต่อระหว่างสุโขทัยกับจีนตั้งแต่ราชวงศ์หยวน จนกระทั่งเมืองสุโขทัยเสื่อมอำนาจอยู่ภายใต้อิทธิพลทางการเมืองของอาณาจักรอยุธยา

1.3.3 ปริมาณของเครื่องปั้นดินเผาในชั้นดินต่าง ๆ กัน ทำให้สามารถประมาณได้ว่าในบริเวณเมืองสุโขทัยมีประชาชนอยู่อาศัยมาตั้งแต่ก่อน พ.ศ. 1750 แล้ว และจำนวนประชากรเมืองสุโขทัยในสมัยสุโขทัยก่อนคัมภีร์ประชากรอยู่อย่างหนาแน่นพอสมควร โดยเฉพาะในช่วงสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช

1.4 การชุกค้นพบเข้าหลอมโลหะในหลุมชุกค้นระดับลึกถึง 100-110 เซนติเมตร และ 220-240 เซนติเมตร ประกอบกับการชุกค้นพบโบราณวัตถุประเภทเหล็ก สำริด เช่น ตะปูเหล็ก ใบมีด สิวเหล็ก แท่งเหล็ก แหวนสำริด แหวนสำริด เป็นต้น ในระดับตั้งแต่ 10-20 เซนติเมตร จนถึงระดับ 360-380 เซนติเมตร เป็นสิ่งที่บ่งชี้ให้ทราบว่าชาวสุโขทัยมีความสามารถในการหล่อหลอมโลหะมาตั้งแต่ก่อนตั้งเมืองสุโขทัยเป็นราชธานีเสียอีก

1.5 การชุกค้นพบเบี้ยประเภทต่าง ๆ ทำให้ทราบว่าเบี้ยในสมัยสุโขทัยเป็นเงินตราสำหรับการซื้อขายประเภทหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายประเภท เช่น เบี้ยโพล่ง เบี้ยจัน เบี้ยแก็ เป็นต้น

1.6 การชุกค้นพบแวกดินเผาซึ่งเป็นเครื่องมือสำหรับการทอผ้าในสมัยโบราณ ทำให้ทราบว่าก่อนที่เมืองสุโขทัยจะเป็นราชธานีของอาณาจักรสุโขทัย ชาวสุโขทัยรู้จัก

การทอผ้าชิ้นใช้เอง และโคทผ้าเรื่อยมาจึงทำให้มีการชุกค้นพบแวคินเผาในระดัขัณดินที่มีอายุต่าง ๆ กัน

2. สภาพทางเศรษฐกิจสมัยสุโขทัยที่ได้จากการศึกษา

เมื่อนำข้อมูลที่ได้จากการชุกค้นมาศึกษาประกอบกับข้อมูลที่ได้จากศิลาจารึกและเอกสารทำให้ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับสภาพทางเศรษฐกิจสมัยสุโขทัยที่สำคัญดังต่อไปนี้

2.1 สภาพการเกษตรกรรม สุโขทัยมีสภาพดิน และน้ำไม่เอื้ออำนวยให้ทำการเพาะปลูกขนาดใหญ่เพราะบริเวณที่อุดมทางทิศตะวันออก ทิศเหนือ ทิศใต้ ถ้าหากชลประทานจะมีความเหมาะสมในช่วงฤดูการทำนา พื้นดินบริเวณที่ดอนที่ไม่อุดมสมบูรณ์ และขาดแคลนน้ำ น้ำใต้ดินบริเวณที่ลุ่มก็มีความลึกเกินกว่าจะให้ผลประโยชน์ทางเกษตรกรรม ดังนั้นเมืองสุโขทัยจึงไม่สามารถทำนาขนาดใหญ่ได้โดยอาศัยธรรมชาติแต่เพียงอย่างเดียว การพัฒนาทางการเพาะปลูกจึงจำเป็นต้องพัฒนาทางการชลประทานควบคู่ไปด้วย ตลอดจนจะต้องบำรุงรักษาพื้นที่ทางการเพาะปลูกให้เหมาะสมกับการเพาะปลูกอยู่เสมอ

จากการศึกษาพบว่าบริเวณทางตะวันตกในสมัยสุโขทัยคงจะปล่อยให้มีความเป็นป่ามากกว่าที่จะถากถางพื้นที่ป่าให้เป็นเขตเพาะปลูก ถ้าหากทางตะวันตกจะมีการเพาะปลูกคงจะเป็นบริเวณทางทิศตะวันตกของกำแพงเมืองในบริเวณที่พ้นจากแนวเขากรวดขาวไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ บริเวณทางทิศเหนือตั้งแต่คูแม่โจนที่อยู่นอกแหล่งอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผา และบริเวณกำแพงเมืองออกไป ไปถึงสองฝากฝั่งลำน้ำแม่ลำพันเป็นเขตที่เหมาะสมทำการเพาะปลูกโดยอาศัยการชลประทานเข้าช่วย บริเวณที่มีดินอุดมสมบูรณ์ และเหมาะต่อการเพาะปลูกได้แก่บริเวณทางทิศตะวันออก ช่วงระหว่างกำแพงเมือง กับ "ทะเลหลวง"

ในการเพาะปลูกนั้นเมืองสุโขทัยมีความจำเป็นที่จะต้องทำทาระบายน้ำ และการชลประทาน ดังนั้นพ่อขุนในสมัยสุโขทัยจึงต้องทรงให้ความสนใจที่จะส่งเสริมให้ประชากรปรับปรุงแผนดินให้เหมาะสมกับการเพาะปลูกอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้ว่าในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชและพระยาลีไท่ นอกจากจะมีประชากรอาศัยอยู่อย่างหนาแน่นพอสมควรแล้ว ยังเป็นแรงงานที่มีคุณภาพ มีความอุตสาหกรรม และมีประสิทธิภาพในการทำงานดี ทั้งนี้ก็เพราะทั้งสองพระองค์ทรงมีนโยบายส่งเสริมการเกษตรกรรม และ

ทรงกระตุ้นให้ประชาชนขยันทำงานมากขึ้น

สำหรับลักษณะการเกษตรกรรมแต่ละประเภทนั้น ถึงแม้ว่าสภาพเมืองสุโขทัยโดยธรรมชาติไม่เอื้ออำนวยต่อการทำนาขนาดใหญ่ และผลผลิตที่ได้โดยทั่วไปจะต่ำ แต่เมืองสุโขทัยก็สามารถผลิตข้าวพอเลี้ยงตนเองได้โดยอาศัยการชลประทาน ความอุตสาหพยายามเข้าช่วย

ส่วนการเลี้ยงสัตว์ การประมง และทำป่าไม้ ซึ่งเป็นการเกษตรกรรมประเภทหนึ่งนั้นสุโขทัยมีการเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อบริโภค ไร่แรงงานและเพื่อการค้า การประมงก็เป็น การประมงน้ำจืดตามบริเวณแหล่งน้ำต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่วไป ส่วนการทำป่าไม้ในสมัยแรกคงมีป่าไม้มาก แต่สมัยหลังป่าไม้คงมีน้อยลง เนื่องจากนำไม้มาทำเชื้อเพลิงในการทำเครื่องเคลือบดินเผาเป็นจำนวนมาก

2.2 การอุตสาหกรรม เมืองสุโขทัยมีปัจจัยที่เอื้ออำนวยให้เมืองสุโขทัยเป็นเมืองอุตสาหกรรม อันได้แก่ มีวัตถุดิบ มีป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ที่จะนำมาใช้เป็นเชื้อเพลิง ในการอุตสาหกรรมอย่างพอเพียง มีแรงงานที่มีฝีมือจำนวนมาก นอกจากนั้นโยบายส่งเสริมการอุตสาหกรรมและการค้า พ่อขุนก็มีส่วนช่วยให้การอุตสาหกรรมเจริญขึ้นโดยเฉพาะอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผาได้มีการพัฒนาการผลิตมาตั้งแต่ก่อนตั้งเมืองสุโขทัยเป็นราชธานี มาจนกระทั่งอาณาจักรสุโขทัยตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยา สำหรับการผลิตเครื่องเคลือบดินเผามีการผลิตอย่างมากมายในช่วงสมัยพระยาโลไท แต่ก็คงไม่มีการค้าขายมากนักเมื่อเทียบกับการค้าขายในสมัยต้นอยุธยา

นอกจากอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบดินเผาแล้วยังมีการหล่อจำพวกโลหะทั้งประเภท เหล็ก สำริด ทองเหลือง ทองแดง และมีหัตถกรรมทอผ้า เป็นต้น

2.3 การค้าสมัยสุโขทัย เมืองสุโขทัยมีสภาพเหมาะสมต่อการที่จะเป็นศูนย์กลางทางการค้าของเมืองต่าง ๆ ทั้งทางทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก นอกจากนี้ยังเป็นเมืองที่มีสภาพเหมาะสมที่จะเป็นศูนย์กลางซื้อขายของป่าจากเมืองต่าง ๆ ด้วย

สำหรับการค้าสังคโลกนั้น ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงยังไม่มีการค้าสังคโลก จะเริ่มการค้าสังคโลกก็ในราวสมัยพระยาโลไท แต่ก็คงไม่มีการค้าขายมากนักเมื่อเทียบกับการค้าขายในสมัยต้นอยุธยา และส่วนใหญ่ก็เป็นการแลกเปลี่ยนสินค้าสังคโลกกับสินค้าชนิดอื่น กับเมืองและอาณาจักรใกล้เคียงมากกว่าการส่งออกขายไปต่างประเทศ

การค้าส่งของโลกของอาณาจักรสุโขทัยได้ทำสืบเนื่องต่อกัน และขยายอย่างใหญ่โตจนสามารถนำไปขายยังต่างประเทศเมื่อตกเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรอยุธยาแล้ว

สำหรับเงินตราที่ใช้ในระบบเศรษฐกิจนั้นมีทอง เงิน และเบี้ย สำหรับหน่วยการนับค่าของเงินในสมัยสุโขทัยตอนต้น ๆ ใช้หน่วยการนับค่าของเงินเป็น สิบ ร้อย พัน หมื่น แสน และล้าน ส่วนในสุโขทัยสมัยหลัง ๆ ใช้หน่วยการนับค่าของเงินเป็นชั่ง ตำลึง บาท และสลึง

2.4 การคมนาคม การคมนาคมภายในเมืองและเส้นทางติดต่อกับเมืองลูกหลวง อาณาจักรสุโขทัยได้สร้างถนนคึกคักระหว่างเมืองต่าง ๆ เพื่อเป็นเส้นทางสำหรับคมนาคมการค้า เส้นทางยุทธศาสตร์ และเป็นท่าขนเพื่อการเกษตรไปในตัว ส่วนการคมนาคมทางน้ำภายในเมืองสุโขทัยไม่ค่อยสะดวก เนื่องจากมีแม่น้ำขนาดเล็กและคดเคี้ยว ดังนั้นจึงต้องอาศัยคูน้ำต่าง ๆ ที่มีขนาดใหญ่ เช่น คูคามแนวถนน คูเมือง เป็นเส้นทางคมนาคมด้วย การคมนาคมลงเมืองลูกหลวงของอาณาจักรสุโขทัยไปอาณาจักรอื่น มีเส้นทางคมนาคมทั้งทางบก และทางน้ำที่สามารถติดต่อกับอาณาจักรทางทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออกและทิศตะวันตก สำหรับการคมนาคมติดต่อกับต่างชาติ เช่น จีน อาหรับ ฟิลิปปินส์ อาณาจักรสุโขทัยมีเส้นทางคมนาคมขนส่งผ่านอาณาจักรอยุธยาทางทิศใต้ และเมืองเมาะกะมะทางทิศตะวันตก

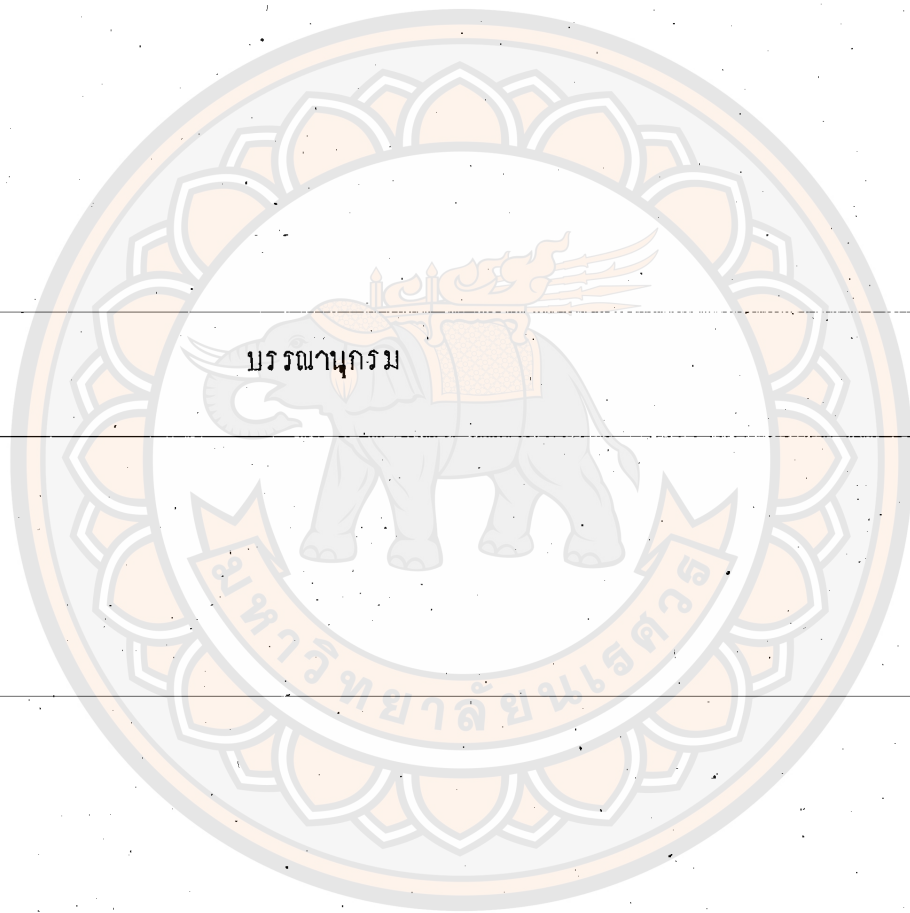
จากการศึกษาจะพบว่าสภาพเศรษฐกิจสมัยสุโขทัยขึ้นอยู่กับพระปรีชาสามารถของพระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ ดังจะเห็นได้ว่าสภาพเศรษฐกิจในสมัยพ่อขุนรามคำแหงสุโขทัยมีความอุดมสมบูรณ์ในพีชผล มีความเจริญรุ่งเรืองทางการค้า และมีความร่ำรวยจนสามารถช่วยเหลือเมืองที่มาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพ่อขุนรามคำแหง การที่เมืองสุโขทัยมีสภาพทางเศรษฐกิจเช่นนี้ก็เนื่องจากพระปรีชาสามารถของพ่อขุนรามคำแหงเอง ถึงแม้ว่าสภาพทางภูมิประเทศของเมืองสุโขทัยจะไม่เหมาะสมต่อการเกษตรกรรมและการค้ากับต่างประเทศทางทะเลเพราะเมืองสุโขทัยอยู่ห่างไกลจากทะเลก็ตาม พ่อขุนรามคำแหงก็ได้ทรงใช้พระปรีชาสามารถของพระองค์เพื่อพัฒนาสภาพเศรษฐกิจของเมืองสุโขทัยให้เจริญรุ่งเรืองสมกับเป็นเมืองหลวงของอาณาจักร โดยพระองค์ได้พัฒนาการชลประทานเพื่อปรับปรุงภูมิประเทศให้เหมาะสมกับการเกษตร มีน้ำกินน้ำใช้อุดมสมบูรณ์ ให้มีการค้าเสรีเพื่อขยายการค้าให้กว้างขวางขึ้น ทรงหาเมืองท่าทางทะเลให้กับสุโขทัย

โดยการสร้างสัมพันธ์ไมตรีกับเมืองท่าทางทิศตะวันตกและทางทิศใต้

หลังสมัยพ่อขุนรามคำแหงก่อนสมัยพระยาสิทธิเทพ สภาเสนาบดีของสุโขทัยทรุดโทรมลง เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงมีพระปรีชาสามารถไม่เท่าพ่อขุนรามคำแหง ประกอบกับเกิดความไม่สงบภายในอาณาจักร ในช่วงนี้กษัตริย์ของเมืองสุโขทัยมีความสนพระทัยในการทำนุบำรุงการเกษตรลดลงกว่าในสมัยพ่อขุนรามคำแหง จึงทำให้เมืองสุโขทัยขาดความอุดมสมบูรณ์ไม่เหมือนสมัยพ่อขุนรามคำแหง จะเห็นได้ว่าในสมัยพระยาสิทธิเทพพระองค์ทรงให้มีกบฏขับไล่พระร่วงที่มีสภาพเป็นทาสเพื่อการเกษตรที่มีมาแล้วตั้งแต่สมัยพ่อขุนรามคำแหง และในสมัยนี้การที่เมืองสุโขทัยจะขอพึ่งเมืองบริวารก็ทำได้น้อยเพราะเมืองที่เข้มแข็งและมีความอุดมสมบูรณ์ก็แยกตัวเป็นอิสระจากเมืองสุโขทัย ดังนั้นทรัพย์สินที่ได้จากการปรณาการของเมืองเหล่านั้นจึงขาดไปด้วย

ในสมัยพระยาสิทธิเทพพระองค์ทรงมีพระปรีชาสามารถ พระองค์ทรงรวบรวมอาณาจักรสุโขทัยให้กว้างขวางขึ้นมาใหม่อีกครั้งหนึ่ง ถึงแม้ว่าจะได้ไม่เท่าสมัยพ่อขุนรามคำแหง การที่พระองค์ไม่ทรงพระปรีชาการรบเท่ากับพ่อขุนรามคำแหง พระองค์จึงใช้การศาสนาเป็นสื่อเชื่อมโยงให้เมืองต่าง ๆ ในอาณาจักรสุโขทัยมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พระองค์ทรงทำนุบำรุงการเกษตร การอุตสาหกรรม และการค้าเช่นเดียวกับพ่อขุนรามคำแหง โดยเฉพาะการอุตสาหกรรม และการค้าในสมัยของพระองค์มีความเจริญถึงขั้นผลิตอุตสาหกรรมเครื่องเคลือบสังคโลกไปขายยังเมืองต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับเมืองสุโขทัยทั้งภายในและภายนอกพระราชอาณาจักร จึงนำรายได้มาสู่เมืองสุโขทัยเพื่อชดเชยการเกษตรที่มีที่ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ลง และบรรณาการที่ได้รับน้อยลง นอกจากนี้พระองค์ยังส่งเสริมการค้าซึ่งจะเห็นได้จากการเริ่มส่งบรรณาการเพื่อการค้าไปจีนของพระองค์อีกครั้งหลังจากที่หยุดส่งบรรณาการเพื่อการค้าไปถึง 14 ปี หลังสมัยพ่อขุนรามคำแหง

หลังสมัยพระยาสิทธิเทพ สภาเสนาบดีของสุโขทัยทรุดโทรมลงอีกครั้งหนึ่ง เพราะการรุกราน และจากการขยายอำนาจของกรุงศรีอยุธยา สภาพที่คืนก็ขาดการทำนุบำรุง และมีสภาพค่อย ๆ ถูกทิ้งร้าง รายได้จากการอุตสาหกรรมก็ถูกกอบกู้ภายใต้การควบคุมของกรุงศรีอยุธยา

บรรณานุกรม

1. หนังสือทั่วไป

กำจร อังโพธิ์. ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจแห่งประเทศไทย. สงขลา: มงคลการพิมพ์, 2523.

ขุนวิจิตรมาตรา. ประวัติการค้าขายของประเทศไทย. พระนคร: โรงพิมพ์ไทยพานิชการ, 2468.

คณะกรรมการปรับปรุงบูรณะโบราณสถานจังหวัดสุโขทัย และจังหวัดกำแพงเพชร.

รายงานสรุปผลงานพร้อมรูปถ่ายงานปรับปรุงขุดแต่งและบูรณะโบราณสถานเมืองสุโขทัยเก่า (นอกกำแพงเมือง) พ.ศ. 2508-2512. พระนคร:

โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2512.

โครงการอุทยานประวัติศาสตร์แห่งชาติ สุโขทัย, กรมศิลปากร. แผนแม่บท. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชาวพาณิชย์, 2521.

_____. รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี "วัดศรีชุม" ฝั่งประมาณ 2524. เอกสารอัครดำเนินา.

_____. รายงานการขุดค้นทางโบราณคดี หอสมุดสอ TP. 1ZONE.B ฝั่งประมาณ 2524. เอกสารอัครดำเนินา.

_____. รายงานการวิจัย มรดกสิ่งคโลกที่โบราณสถานวัดร้าง AT.A.2 ฝั่งประมาณ 2525. เอกสารอัครดำเนินา.

_____. รายงานวิชาการ 10 หัวข้อ เอกสารอัครดำเนินา.

_____. รายงานสรุปผลการวิจัยการขุดค้นทางโบราณคดี ปี 2520-2525. เอกสารอัครดำเนินา.

จิรา จงกล. "เครื่องสิ่งคโลก" เครื่องถ้วยในประเทศไทย. พระนคร: กรมศิลปากร, 2513.

เชเคส์ ยอร์ช, บัญญา บริสุทธิ์, (แปล). ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2521.

- ศุภาภา ประภาพรรณ. ระบบเจ้าภาษี นายอากร สมัยกรุงเก่า ยุคต้น. กรุงเทพฯ
มหานคร: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524.
- คำรง ฐานดี. มนุษยวิทยาเชิงเศรษฐกิจ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
รามคำแหง, 2532.
- น.ฉ. ปากน้ำ. ความล้มเหลวทางศิลปะ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2522.
- ประชาภิกรจักร, พระยา. พงศาวดารโยนก. วรรณคดี: ศิลปบรรณาคาร, 2512.
- ประวิทย์ศาสตร์, สมาคม. สัมมนาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกำแพงเพชร-สุโขทัย. กรุงเทพฯ
มหานคร: สมาคมประวัติศาสตร์, 2523.
- พระพรหม เดชาติวินาถ. "ความสัมพันธ์ระหว่างมอญ พม่า กับสุโขทัย" วิทยานิพนธ์
ปริชญาโท มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2519.
- พระคลัง(หน), เจ้าพระยา. ราชาธิราช. วรรณคดี: ศิลปบรรณาคาร, 2512.
- พิณชาติกิน, กรม, กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. แผนการไร่ที่กินจังหวัดสุโขทัย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2525.
- พิธีกรรมสถานแห่งชาติ, กอง, กรมศิลปากร. "รายงานการประชุมทางวิชาการ เรื่อง
การศึกษาวิจัยทางวิทยาศาสตร์ เพื่อการอนุรักษ์โบราณสถานในอุทยานประวัติ-
ศาสตร์ สุโขทัย ครั้งที่ 1 วันที่ 2 - 6 สิงหาคม 2524" อุทยานประวัติศาสตร์
สุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2524.
- มะดี โกลสันเพ็ญ. นำชมโบราณสถานในจังหวัดสุโขทัย. วรรณคดี: กรมศิลปากร,
2512.
- มานิต วัลลือโลก. สุวรรณภูมิอยู่ที่ไหน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์การเวก, 2521.
- มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. การค้าดังโลก. กรุงเทพมหานคร
นคร: อมรินทร์การพิมพ์, 2526.
- วราญญา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, คนอื่น ๆ. ประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้
เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, 2522.
- ศิลปากร, กรม. คำบรรยายสัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. 2503. วรรณคดี:
ศิวิล, 2507.
- คู่มือนำชมเมืองสุโขทัย เมืองศรีสัชนาลัย และเมืองกำแพงเพชร. กรุงเทพฯ
มหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2520.

ศิลปากร, กรม. เครื่องถ้วยในประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อมรินทร์,
2523.

_____. ไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2515.

_____. ทำเนียบโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. กรุงเทพมหานคร:
โรงพิมพ์ทัศนศิลป์, 2531.

_____. เรื่องพระร่วง, เที้ยวเมืองพระร่วง, คำอ่านและคำแปลจารึกสุโขทัย, สุภาภิก
พระร่วง, ไตรภูมิพระร่วง. พระนคร: ศิลปบรรณาคาร, 2512.

_____. ศิลปและประวัติศาสตร์สุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร,
2515.

ศิลปากร, มหาวิทยาลัย. รายงานผลการสัมมนาสังคโลกใต้อ่าวไทยกับการวินิจฉัยปัญหา
เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
พิชเชศ, 2519.

ศรีนครินทร์วิโรฒ พิษณุโลก, มหาวิทยาลัย. รายงานผลการสัมมนาการเมืองและสถาป
สังคมสมัยสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิชเชศ, 2521.

ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย. หนังสือเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมเนื่องในโอกาสเปิดศูนย์
วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย. ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์, 2531.

สงวน รอดบุญ. พุทธศิลป์สุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรสมัย, 2521.

สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย. รวมปาฐกถาของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเท
ศไทย พ.ศ. 2520 - 2521. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, 2521.

สวาท เสนานรงค์. ภูมิศาสตร์ประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช,
2516.

สินชัย กระบวนแสง. ประวัติศาสตร์สุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิชเชศ,
2525.

สุโขทัย, จังหวัด. หนังสืออนุสรณ์เพื่อขานรามคำแห่งมหาราช. พระนคร: โรงพิมพ์
มิตรสยาม, 2513.

สุจิตต์ วงศ์เทศ. รามคำแหง. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์การเวก, 2520.

สุภัทรวดี คีตกุล, หม่อมเจ้า. ประวัติศาสตร์เอเชียอาคเนย์ ถึง พ.ศ. 2000.

กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2522.

สำนักนายกรัฐมนตรี. ความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างไทย - จีน พ.ศ. 1825 - 2395

(แปลจากเอกสารทางราชการของจีน). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนัก

เลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2523.

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี,
2514.

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 1. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สำนักเลขาธิการ
คณะรัฐมนตรี, 2521.

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 3. พระนคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2509.

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 4. พระนคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2513.

ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 5. พระนคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2515.

2. วารสาร

คณิกา เลขะกุล. "เมืองสุโขทัยนี้(ยัง)ก็," อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ 18, ฉบับที่ 3,
ตุลาคม 2520.

จันทร์จิรายุ รัชนี้, ม.จ. "สำรวจศิลาจารึกในแก่งอวิชชา ภาค 1," วารสารเมือง
โบราณ. ปีที่ 7, ฉบับที่ 3, ธันวาคม 2523 - มีนาคม 2524.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. "อำนาจทางการเมืองของอาณาจักรสุโขทัย," วารสารธรรม
ศาสตร์. ปีที่ 5, ฉบับที่ 5, เดือนตุลาคม 2518 - มกราคม 2519.

ชูศิริ จามรมาน. "ถนนพระร่วง," อนุสาร อ.ส.ท. - ปีที่ 18, ฉบับที่ 3, ตุลาคม
2520.

คำเนียร เลขะกุล. "ประเทศไทยเริ่มต้นที่สุโขทัย," อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ 18,
ฉบับที่ 3, ตุลาคม 2520.

ธิดา สาระยา. "กัลปนาถักกรรชยายตัวของชุมชน," วารสารเมืองโบราณ. ปีที่ 7,
ฉบับที่ 1, ธันวาคม 2523 - มีนาคม 2524.

- ธิดา สาระยา. "สภาพเศรษฐกิจของสังคมสุโขทัย," วารสารธรรมศาสตร์. ปีที่ 7, เล่มที่ 1, กรกฎาคม - กันยายน 2520.
- น.ณ. ปากน้ำ. "ศิลปะแห่งกำแพงเพชร," วารสารเมืองโบราณ. ปีที่ 7, ฉบับที่ 1, ธันวาคม 2523 - มีนาคม 2524.
- นฤมิตร สอดสุข. "ลักษณะและแบบแผนของความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับจีน : ระบบการ การทูตบรรณาการ," วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร. ปีที่ 1, ฉบับที่ 1, ตุลาคม 2520.
- นิตม บุญิกะคามะ. "ประชากรในเมืองสุโขทัย สมัยพระร่วง," ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 1, ฉบับที่ 1, พฤศจิกายน 2522.
- _____ "สุโขทัย อุทยานประวัติศาสตร์ในอนาคตกอันไกล," อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ 18, ฉบับที่ 3, ตุลาคม 2520.
- นิจ หิฐธีระนันท์. "ตั้งเมืองสมัยสุโขทัย," อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ 18, ฉบับที่ 3, ตุลาคม 2520.
- ประสิทธิ์ เวสสานนท์. "ศรีธรรมราช," อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ 12, ฉบับที่ 2, กันยายน 2514.
- พิสิฐ เจริญวงศ์. "เทคโนโลยีสมัยโบราณ," ความรู้คือประทีป. ปีที่ไม่ปรากฏ, ฉบับไม่ปรากฏ, มิถุนายน 2526.
- มณีรัตน์ ท่วมเจริญ. "ชมรูปสถานที่ในอุทยานประวัติศาสตร์," อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ 18, ฉบับที่ 3, ตุลาคม 2520.
- มานิต วัลลือโลกม. "เนื่องในกำแพงเพชร," วารสารเมืองโบราณ. ปีที่ 7, ฉบับที่ 1, ธันวาคม 2523 - มีนาคม 2524.
- วนิดา สถิตานนท์. "ใครจักมักเล่นเล่น ใครจักมักหัวหัว," อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ 18, ฉบับที่ 3, ตุลาคม 2520.
- แว่น เงินยวง. "ในน้ำมีทอง ในหนองมีปลา," เพื่อนเดินทาง. ปีที่ 1, ฉบับที่ 7, กรกฎาคม 2523.
- ศรีศักร วัลลือโลกม. "กำแพงเพชร," วารสารเมืองโบราณ. ปีที่ 7, ฉบับที่ 1, ธันวาคม 2523 - มีนาคม 2524.

- ศรีศักดิ์ วลัยโกตม. "ความก้าวหน้าในการศึกษาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยโบราณ," ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 2, ฉบับที่ 17, 2524.
- สงวน รอดบุญ. "ยุคทองของสุโขทัย," อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ 18, ฉบับที่ 3, ตุลาคม 2520.
- สมโภช สรรพสิทธิประสงค์. "การพาณิชย์นาวีสยาม," นิตยสารเพื่อนักลงทุน. ปีที่ 8, ฉบับที่ 4, พฤษภาคม 2525.
- สายัณห์ ไพรชาญจิตร. "ความรู้เรื่องสังคมโลกไทยจากหลักฐานใหม่;" นิตยสารศิลปากร. ปีที่ 2, เล่มที่ 2, มกราคม 2525.
- เสนอ นิลเกษ, สี่หวัณน์ แน่นหนา. "สังคมโลก," อนุสาร อ.ส.ท. ปีที่ 24, ฉบับที่ 3, ตุลาคม 2526.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. "ตอนที่กรุงศรีอยุธยาเกิดกรุงสุโขทัยยังไม่ตาย," ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 1, ฉบับที่ 1, พฤศจิกายน 2522.
- สุภัทรรักษ์ คิคุกุล, หม่อมเจ้า. "ระบบกษัตริย์สมัยโบราณบนภาคพื้นแผ่นดินเอเชียอาคเนย์," วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร. ปีที่ 1, ฉบับที่ 1, ตุลาคม 2520.
- อมรา ศรีสุชาติ. "การค้าสังคมโลกในสมัยโบราณ," ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 9, ฉบับที่ 4, กุมภาพันธ์ 2531.

บทคัดย่อ

การศึกษาสภาพเศรษฐกิจสมัยสุโขทัยประกอบด้วย การเกษตรกรรม การอุตสาหกรรม การค้าขาย และการคมนาคม ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้ได้ใช้หลักฐานจากศิลาจารึก และหลักฐานที่ได้จากการขุดค้นทางโบราณคดีของโครงการอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ภายใต้การดำเนินงานของหน่วยศิลปากรที่ 3 เป็นหลักในการศึกษา ส่วนหลักฐานอื่นก็จะนำมาใช้ศึกษาประกอบด้วยเพื่อให้ผลของการศึกษาสมบูรณ์ขึ้น

จากการศึกษาพบว่า การเกษตรกรรมสมัยสุโขทัยยังมีปัจจัยที่เป็นอุปสรรคไม่เอื้ออำนวยให้ทำการเกษตรกรรมขนาดใหญ่ได้ เช่น การขาดความอุดมสมบูรณ์ของดิน และแหล่งน้ำ ทำให้มีผลผลิตพอที่จะเลี้ยงตนเองได้เท่านั้น ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์จึงทรงพยายามปรับปรุงการเกษตรกรรมให้เจริญขึ้น ซึ่งเป็นผลให้อาณาจักรสุโขทัยสมัยนั้นอุดมสมบูรณ์ ประชาชนอยู่กันอย่างร่มเย็นเป็นสุข

การอุตสาหกรรมที่มีชื่อเสียงและทำรายได้มาให้กับอาณาจักรสุโขทัยเป็นอย่างมากคือ เครื่องเคลือบดินเผา หรือที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายว่า เครื่องสังคโลก เพราะมีการค้นพบเตาทุเรียงอย่างมากมายหลายแห่งผลผลิตจากอุตสาหกรรมนี้จึงสามารถนำออกมาจำหน่ายไปยังเมืองต่าง ๆ อย่างกว้างขวางเป็นที่รู้จักโดยทั่วไป

สภาพที่ตั้งของอาณาจักรสุโขทัยมีสภาพที่เอื้ออำนวยให้เป็นศูนย์กลางทางการค้า เพราะเป็นเสมือนรัฐกึ่งชนอยู่ระหว่างอาณาจักรทางทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก และทิศตะวันตก โดยเฉพาะในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระองค์มีความสามารถทำให้อาณาจักรสุโขทัยมีเมืองท่ารับส่งสินค้าทั้งทางทิศตะวันตกและทางทิศใต้ นอกจากนี้เมืองสุโขทัยยังมีสินค้าที่เมืองบริวารและอาณาจักรอื่นต้องการอันได้แก่ ชองป้า และเครื่องเคลือบดินเผา เป็นต้น

สำหรับการคมนาคมทั้งภายในเมือง และเส้นทางติดต่อกับเมืองลูกหลวง อาณาจักรสุโขทัยได้สร้างถนนเชื่อมติดต่อกันระหว่างเมืองต่าง ๆ เพื่อเป็นเส้นทางสำหรับการคมนาคมการค้า เส้นทางยุทธศาสตร์ และเป็นหนทางเพื่อการเกษตรไปในตัว ส่วนการคมนาคมทางน้ำภายในเมืองสุโขทัยไม่ค่อยสะดวก เนื่องจากมีแม่น้ำขนาดเล็กและคดเคี้ยว ดังนั้นจึงต้องอาศัยคูน้ำต่าง ๆ ที่มีขนาดใหญ่ เช่น คูตามแนวถนน คูเมือง เป็นเส้นทางคมนาคมด้วย การคมนาคมจากเมืองลูกหลวงของอาณาจักรสุโขทัยไปอาณาจักรอื่น มีเส้นทางคมนาคม

ทั้งทางบกและทางน้ำที่สามารถติดต่อกับอาณาจักรทางทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศตะวันออก และ
ทิศตะวันตก สำหรับการคมนาคมติดต่อกับต่างชาติ เช่น จีน อาหรับ ฟิลิปปินส์ อาณาจักร
สุโขทัยมีเส้นทางคมนาคมขนส่งผ่านอาณาจักรอยุธยาทางทิศใต้ และเมืองเมาะตะมะทาง
ทิศตะวันตก

จะเห็นได้ว่าสภาพเศรษฐกิจของอาณาจักรสุโขทัยไม่ได้เจริญรุ่งเรืองทุกรัชสมัย
ของกษัตริย์ที่ปกครอง เศรษฐกิจของอาณาจักรสุโขทัยนั้นขึ้นอยู่กับพระปรีชาสามารถของ
พระมหากษัตริย์แต่ละพระองค์ ดังจะเห็นได้ว่าในสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชและพระยา
ลิไท สภาพเศรษฐกิจของอาณาจักรสุโขทัยมีความเจริญรุ่งเรืองมาก เพราะพระมหากษัตริย์
ทั้งสองพระองค์ทรงส่งเสริมให้ประชาชนปรับปรุงการเกษตรกรรมจนมีผลผลิตเพิ่มมากขึ้น
ตลอดจนการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการค้า อีกทั้งสามารถขยาย
พระราชอาณาเขตของอาณาจักรสุโขทัยออกไปอย่างกว้างขวาง ซึ่งมีผลทำให้รายได้และ
กำลังแรงงานเพิ่มขึ้น

